

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ ประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาของพระสังฆาธิการ ในอำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี ” โดยผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังมีรายละเอียดดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับประสิทธิผล
- ๒.๒ ทฤษฎีเกี่ยวกับประสิทธิผล
- ๒.๓ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์
- ๒.๔ พระสังฆาธิการ
- ๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย
- ๒.๖ การศาสนศึกษาในอำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี
- ๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๘ กรอบแนวคิดการวิจัย

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับประสิทธิผล

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประสิทธิผล ในการศึกษาเรื่อง “ ประสิทธิผลการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของวัดชลประทานรังสฤษฎ์ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ” ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นหาความหมาย เนื้อความ และคำนิยามของคำว่า ประสิทธิผล พบว่า มีนักวิชาการนำเสนอไว้ดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายของประสิทธิผล

การดำเนินการกิจกรรมต่างๆ ขององค์การหรือองค์กรแต่ละครั้ง ล้วนต้องการความสำเร็จที่สามารถนำมาวัดว่าการดำเนินการของตนได้ผลหรือไม่อย่างไร สิ่งที่ปรากฏนั้น เรียกว่า ประสิทธิผล มีนักวิชาการได้ให้ความหมาย ดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของประสิทธิผลว่า ประสิทธิผล หมายถึง ผลสำเร็จหรือผลที่เกิดขึ้น ☐

☐ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๖๗.

ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์ ได้ให้ความหมายของประสิทธิผลว่า ประสิทธิผล หมายถึง การเปรียบเทียบผลลัพธ์และผลกระทบของนโยบายกับเป้าหมายที่กำหนดไว้[□]

สมพงษ์ เกษมสิน ได้ให้ความหมายของประสิทธิผลว่า การพิจารณาผลของการทำงาน ที่สำเร็จลุล่วงตามประสงค์หรือที่ตั้งความหวังไว้เป็นหลัก เป็นเรื่องของการนำเอาผลงานที่สำเร็จ ดังที่คาดหวังไว้มาพิจารณา และความสำเร็จของงานอย่างมีประสิทธิภาพนี้อาจเกิดจากการปฏิบัติงานที่ไม่ประหยัด หรือไม่มีประสิทธิภาพได้[□]

ภรณ์ มหามนต์ ได้อธิบายความหมายของประสิทธิผลไว้ว่า หมายถึง ตัวการที่เป็นเครื่อง ตัดสินใจขั้นสุดท้ายของการบริหารงานหรือการจัดการว่าประสบผลสำเร็จเพียงใด[□]

ทิพาดี เมฆสุวรรณ ได้ให้ความหมายของประสิทธิผลว่า ประสิทธิผล หมายถึง การเปรียบเทียบระหว่างวัตถุประสงค์และผลลัพธ์ของโครงการ[□]

รุ่ง แก้วแดง และชัยณรงค์ สุวรรณสาร ได้ให้ความหมายของคำว่า ประสิทธิผล ไว้ว่า ประสิทธิผลมีความสัมพันธ์กับผลงานที่องค์กรพึงประสงค์ หมายถึงความสำเร็จของการปฏิบัติที่เป็นไป หรือบรรลุตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ขององค์กร ดังนั้น ประสิทธิผล จึงหมายถึง ผลที่เกิดขึ้นของ งานนั้นจะต้องสนองตอบ หรือบรรลุตามวัตถุประสงค์ขององค์กร[□]

วัฒนา วงศ์เกียรติรัตน์ และสุริยา วีรวงศ์ ได้ให้ความหมายของประสิทธิผลว่า เป็นการศึกษาถึงผลที่ได้รับของแผนงาน การบริการ ลักษณะกิจการ หรือกิจกรรมสนับสนุนในการ ลดปัญหา หรือปรับปรุงสถานการณ์ที่ไม่พึงพอใจให้ดีขึ้น หรือหมายถึง การวัดระดับของการบรรลุ จุดมุ่งหมายและเป้าหมายที่คาดหวังไว้ หรืออาจหมายถึง การเปรียบเทียบระหว่างผลลัพธ์กับ เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของโครงการที่วางไว้¹

[□]ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์, การวิจัยประเมินผลหลักการและกระบวนการ, (กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์ พระนคร, ๒๕๒๙), หน้า ๕๑.

[□]สมพงษ์ เกษมสิน, การบริหารบุคคลแผนใหม่, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๖), หน้า ๒๑.

[□]ภรณ์ มหามนต์, การพัฒนาประสิทธิผลขององค์กร, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๙), หน้า ๙๗.

[□]ทิพาดี เมฆสุวรรณ, การบริหารมุ่งผลสัมฤทธิ์, (กรุงเทพมหานคร : กราฟิฟฟอแมท (ไทยแลนด์), ๒๕๓๙), หน้า ๑๕.

[□]รุ่ง แก้วแดง และชัยณรงค์ สุวรรณสาร, แนวคิดเกี่ยวกับประสิทธิผลและประสิทธิภาพองค์การ, ใน แนวการศึกษาชุดวิชาทฤษฎีและแนวปฏิบัติในการบริหารการศึกษา (หน่วย ที่ 11), (นนทบุรี : มหาวิทยาลัย สุโขทัย ธรรมาราช, ๒๕๓๖), หน้า ๑๐๗.

¹วัฒนา วงศ์เกียรติรัตน์ และสุริยา วีรวงศ์, คู่มือการประเมินผลโครงการฝึกอบรม, สถาบันวิจัย สังคม, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๖.

ศุภชัย ยาวะประภาส ได้ให้ความหมายของประสิทธิผลว่า ประสิทธิผล หมายถึง ความสามารถในการบรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของโครงการ การพิจารณาทางเลือกโดยใช้ ประสิทธิผลเป็นเกณฑ์ ทำได้โดยวิเคราะห์ว่า ทางเลือกนั้นสามารถบรรลุวัตถุประสงค์หรือไม่ มากน้อย เพียงใด โดยการเปรียบเทียบผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจริง ในรูปของหน่วยของผลผลิตหรือบริการกับผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นเอง^๑

สมชาย ดุรงค์เดช ได้ให้ความหมายของประสิทธิผลว่า ประสิทธิผล หมายถึง ความสามารถในการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ในแผนงานหรือโครงการ หรืออาจหมายถึง การเปรียบเทียบระหว่างผลลัพธ์กับเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของโครงการที่วางไว้ มักทำกันเสมอๆ ในทางสาธารณสุข เช่น การหาอัตราความครอบคลุมของการใช้วัคซีน อัตราการหายของผู้ป่วยวัณโรคที่ขึ้นทะเบียนไว้ เป็นต้น[□]

สุพจน์ ทรายแก้ว ได้ให้ความหมายของประสิทธิผลว่า ประสิทธิผล หมายถึง การทำกิจกรรมการดำเนินงานขององค์กรสามารถสร้างผลงานให้สอดคล้องกับเป้าหมาย/วัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ล่วงหน้า ทั้งในส่วนของผลผลิต และผลลัพธ์ เป็นกระบวนการเปรียบเทียบผลงานจริงกับเป้าหมายที่กำหนดไว้ ก่อให้เกิดผลผลิต ผลลัพธ์ ที่ตรงตามความคาดหวัง ที่กำหนดล่วงหน้าไว้น้อยเพียงใด การมีประสิทธิผลจึงมีความเกี่ยวข้องกับผลผลิตและผลลัพธ์การดำเนินงานเป็นกระบวนการวัดผลงานที่เน้นด้านปัจจัยนำออก^{□□}

อรุณ รักธรรม ได้ให้ความหมายของประสิทธิผลว่า ประสิทธิผล หมายถึง ความสามารถขององค์กรที่จะดำเนินการให้บรรลุเป้าหมาย ๔ ประการ คือ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในองค์กร (Integration) การปรับตัวขององค์กรให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม (Adaptability) การปรับตัวขององค์กรให้สอดคล้องกับสังคม (Social Relevance) และผลผลิตที่ได้มาขององค์กร (Productivity)^{□□}

---

^๑ ศุภชัย ยาวะประภาส, **นโยบายสาธารณสุข** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๗๙.

[□] สมชาย ดุรงค์เดช, **การประเมินโครงการ : แนวคิดและวิธีการ**, ภาควิชาโภชนวิทยา คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒), หน้า ๒๐๘.

^{□□} สุพจน์ ทรายแก้ว, **การวัดผลการปฏิบัติงาน**, เอกสารประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการจัดทำแผนกลยุทธ์และการบริหารงานมุ่งผลงาน, (เชียงราย : สถาบันราชภัฏเชียงราย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๘.

^{□□} อรุณ รักธรรม, **ทฤษฎีองค์การสมัยใหม่ : การบริหารองค์การ**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕), หน้า ๑๒.

ประสิทธิผล (Effectiveness) หมายถึง การที่ดำเนินโครงการหรืองานอย่างหนึ่งอย่างใดแล้ว และปรากฏว่าผลเกิดขึ้น (Outcomes) หรือผลผลิตที่เกิดขึ้น (Output) ณ ระดับหนึ่งระดับใดที่เป็นเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ มีการนำทรัพยากร (Resources) มาใช้ หรือปัจจัยนำเข้า (Inputs) มากน้อยเพียงใด ถ้าใช้ทรัพยากรหรือปัจจัยนำเข้ามาดำเนินการในโครงการหรืองานได้น้อยที่สุด และผลที่เกิดขึ้นสอดคล้องกับวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่กำหนดไว้ การดำเนินโครงการนั้นจะมีประสิทธิผลสูงสุด □□

สรุปว่า ประสิทธิผล หมายถึง ผลสำเร็จ ผลลัพธ์ ผลกระทบและการพิจารณาผลของการทำงานที่สำเร็จลุล่วงตามประสงค์ที่ตั้งไว้ เป็นตัวการเครื่องตัดสินใจขั้นสุดท้ายสำหรับการเปรียบเทียบระหว่างวัตถุประสงค์และผลลัพธ์ของโครงการ ที่มีความสัมพันธ์กับผลงานที่องค์กร พึ่งประสงค์ ผลที่เกิดขึ้นของงานนั้นจะต้องตอบสนองหรือบรรลุตามวัตถุประสงค์ขององค์กร เป็นการศึกษาถึงผลที่ได้รับของแผนงาน การบริการ ลักษณะกิจการในการลดปัญหาหรือปรับปรุงสถานการณ์ที่ไม่พึงพอใจให้ดีขึ้น การพิจารณาทางเลือกโดยการใช้ประสิทธิผลเป็นเกณฑ์เปรียบเทียบผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจริงในรูปของหน่วยของผลผลิตหรือบริการว่ามีการใช้ทรัพยากร ปัจจัยนำเข้ามา มากน้อยเพียงใดได้ผลที่เกิดขึ้นสอดคล้องกับเป้าหมายอย่างไร

๒.๑.๒ ประสิทธิผลขององค์กร

องค์กรนั้นจะสามารถประเมินผลงานหรือประเมินความสามารถของตนได้ต้องอาศัยปัจจัยที่เรียกว่า ผลสำเร็จ คือ ประสิทธิผลของการดำเนินงานที่ได้รับเริ่มลงไป เพื่อจะได้นำผลที่ส่งกระทบกลับคืนมาในรูปของผลผลิต การให้บริการ เป็นต้น มาพิจารณาเพื่อปรับปรุงการดำเนินงานต่อไปในอนาคต

ธงชัย สันติวงษ์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า ประสิทธิผลขององค์กรจะมีขึ้นได้ย่อมขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่ว่า องค์กรสามารถทำประโยชน์จากสภาพแวดล้อมจนบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งใจไว้ แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดอยู่เบื้องหลังควบคู่กับคำว่า ประสิทธิภาพ ก็คือ ความมีประสิทธิภาพ (Efficiency) ซึ่งหมายถึง การมีสมรรถนะสูงสามารถมีระบบการทำงานที่ก่อให้เกิดผลได้สูงโดยได้ผลผลิตที่มีมูลค่าสูงกว่ามูลค่าของทรัพยากรที่ใช้ไป □□

ภรณ์ มหานนท์ ได้กล่าวไว้ว่า นักทฤษฎีเกี่ยวกับองค์กรในยุคต้น ๆ พอใจที่จะกล่าวถึงเพียงเรื่อง "การแสวงหาผลกำไรสูงสุด" (Profit Maximization) "การให้บริการที่มีประสิทธิภาพ" "ผลผลิตสูง" (High Productivity) และ "ขวัญพนักงานดี" ว่าเป็นเกณฑ์วัดประสิทธิภาพที่เพียงพอแล้ว แต่ปรากฏว่าเกณฑ์เหล่านี้ไม่เพียงพอที่จะอธิบายความเป็นจริงที่พบต่อมาว่าองค์กรซึ่งชอบด้วย

□□ วัชร , แนวคิดเกี่ยวกับประสิทธิผลของการปฏิบัติงาน , (ออนไลน์) , แหล่งที่มา : <http://www.idis.ru.ac.th>, เข้าถึงข้อมูลวันที่ ๗ ต.ค. ๒๕๕๕.

□□ ธงชัย สันติวงษ์, การบริหารเชิงกลยุทธ์, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๓), หน้า ๓๑๔.

เหตุผล (Rational) มีพฤติกรรมที่นำไปสู่ความไม่มีประสิทธิผล ถ้าเกณฑ์เดียวที่องค์กรนั้นใช้คือ การให้บริการที่ดี นอกจากนี้ยังพบว่าองค์กรมีหลายหน้าที่ (Multiple Functions) ที่จำเป็นจะต้องได้รับการปฏิบัติให้ครบถ้วน ตลอดจนมีหลายเป้าหมาย (Multiple Goals) ซึ่งบางเป้าหมายอาจขัดแย้งกับเป้าหมายอื่น เช่น องค์กรที่เป็นมหาวิทยาลัย โรงพยาบาลที่เป็นโรงเรียนแพทย์ หรือทัศนสถานล้วนมีหลายหน้าที่หรือหลายเป้าหมาย ทุกเป้าหมายเป็นเป้าหมายเบื้องต้น (Primary) มหาวิทยาลัยต้องสอนและในขณะเดียวกันก็ต้องสร้างความรู้ที่เชื่อถือได้ด้วย การวิจัยโรงพยาบาลที่เป็นโรงเรียนแพทย์ก็ต้องดูแลรักษาคนไข้และให้โอกาสการเรียนรู้แก่แพทย์ฝึกงาน ทัศนสถานก็ต้องเก็บตัวอาชญากรไว้เสียจากสังคม ในขณะเดียวกันก็ต้องให้โอกาสฟื้นฟูอาชีพให้เป็นพลเมืองดีต่อไปเมื่อส่งกลับเข้าสังคม ดังนั้น ประสิทธิภาพขององค์กร จะถูกตัดสินด้วยผลการปฏิบัติงานในหน้าที่หนึ่งหรือทั้งสองหน้าที่แยกออกจากกัน หรือจากการผสมผสานกันหลายหน้าที่ □□

เซอร์จอร์จพูลลอส และ เท็นแน้นบัม (Georgopoulos and Tannenbaum) ได้ศึกษาประสิทธิภาพขององค์กรด้วยสมมติฐานที่ว่าด้วยองค์การทุกองค์การมุ่งที่จะบรรลุถึงเป้าหมายขององค์การ โดยการใช้เครื่องมือที่ทั้งมีชีวิตและไม่มีชีวิต เพื่อผลงานของกลุ่ม ดังนั้น การให้ความสำคัญของประสิทธิภาพขององค์การ จึงต้องพิจารณา ๒ ประเด็น คือ เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ขององค์การและหนทางหรือเครื่องมือซึ่งองค์การใช้ในการรักษาไว้ซึ่งความเป็นองค์การและบรรลุเป้าหมายให้ได้ สำหรับเป้าหมายสำคัญขององค์การทั่วไปนั้น มีดังนี้

๑) ผลผลิตสูงในแง่ที่ว่าสามารถบรรลุถึงจุดหมายที่องค์กรได้ตั้งไว้ ไม่ว่าจะโดยปริมาณหรือคุณภาพ

๒) ความสามารถที่จะรับและปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลง ทั้งภายในและภายนอกองค์การ โดยไม่สูญเสียความมั่นคง

๓) รักษาไว้ซึ่งทรัพยากรทั้งที่เป็นมนุษย์และวัสดุอุปกรณ์ และนอกจากนั้นยังให้ความสำคัญแก่บุคคล ตามบทบาทที่ต้องปฏิบัติภายในองค์การ เช่น ผู้บริหาร คนงาน องค์กรความรู้ของคนงาน ที่ปรึกษา ฯลฯ ซึ่งมีอิทธิพลที่ทำให้้องค์การมีประสิทธิภาพ □□

เซอร์จอร์จพูลลอส และ เท็นแน้นบัม (Georgopoulos and Tanenbaum) ได้ให้ทัศนะว่า ประสิทธิภาพขององค์การ (Organizational Effectiveness) นั้นหมายถึง ความมากน้อย (Extent) ของการที่้องค์การ ในฐานะที่เป็นระบบทางสังคมสามารถบรรลุถึงวัตถุประสงค์ได้โดยทรัพยากรและหนทางที่มีอยู่ โดยไม่ทำให้ทรัพยากรและหนทางเสียหาย และโดยไม่สร้างความตึงเครียดที่ไม่สมควรแก่สมาชิก ซึ่งมาตรการที่ใช้ในการวัดประสิทธิภาพของ้องค์การตั้งอยู่บนวิธีการและ

□□ ภารณี มหานนท์, การประเมินประสิทธิภาพของ้องค์การ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียน สโตร์, ๒๕๒๙), หน้า ๖-๗.

□□ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔.

เป้าหมาย (Means and Ends) โดยเกณฑ์ที่บ่งชี้ในการวัดประสิทธิผล คือ ความสามารถในการผลิตผลขององค์กร ความยืดหยุ่นขององค์กรในรูปของความสำเร็จในการปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงภายในองค์กรและความสำเร็จในการปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงซึ่งเกิดขึ้นนอกองค์กร และการปราศจากความกดดัน หรือการขัดแย้งรุนแรงระหว่างกลุ่มย่อยในองค์กรระหว่างหน่วยงานในองค์กร □□

วุฒิชัย จำนงค์ กล่าวไว้ว่า ประสิทธิภาพขององค์กรตามแนวความคิดตั้งแต่ดั้งเดิมเป็นความพยายามที่จะเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานให้เกิดความชำนาญเฉพาะอย่าง (Segmentation) การปฏิบัติงานขององค์กรเกือบโดยเด็ดขาด ทำให้ขาดความร่วมมือร่วมใจตลอดจนไม่อาจริเริ่มสร้างสรรค์และไม่อาจจัดการกับความเปลี่ยนแปลงใดๆ ได้ จึงเกิดแนวคิดที่ตรงกันข้ามกับแนวคิดดั้งเดิม คือ แนวความคิดแบบผสมผสาน (Integration Approach) ซึ่งมุ่งเน้นไปที่การเปลี่ยนแปลงและการเสริมสร้างสิ่งใหม่ๆ โดยมองภาพรวมว่ามีสิ่งใดเกี่ยวข้องในขอบเขตที่กว้างขวางและเชื่อมโยงสิ่งที่เกี่ยวข้องนั้นเข้าด้วยกัน ลักษณะของแนวความคิดนี้จะไม่หลบเลี่ยงความขัดแย้งแต่จะมองสิ่งขัดแย้ง (Conflicts) เป็นเรื่องจำเป็นที่ต้องเผชิญและแก้ไขเพื่อนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น แนวทางนี้จึงเป็นพลวัต (Dynamic) มีเป้าหมายอยู่ที่การพยายามทำงานให้สำเร็จด้วยดี □□

เฮช.เจ. อาร์โนลด์ และ ดี.ซี. เฟลด์แมน (H.J. Arnold and D.C. Feldman) ได้กล่าวไว้ว่า ประสิทธิภาพขององค์กร (Organizational Effectiveness) หมายถึง ระดับของการปฏิบัติงานที่องค์กรคาดหวังหรือวางแผนไว้สามารถบรรลุหรือสำเร็จลุล่วงไปได้ นอกจากนั้นยังได้กล่าวถึงองค์ประกอบขององค์กรที่มีประสิทธิภาพ ได้แก่

- ๑) การเจริญเติบโตขององค์กร (Growth)
- ๒) การได้มาซึ่งทรัพยากรทางการจัดการ (Resource Acquisition)
- ๓) ความสามารถในการปรับตัว (Adaptability)
- ๔) นวัตกรรม (Innovation)
- ๕) ผลผลิตการให้บริการ (Productivity)
๖. ความพึงพอใจของผู้รับบริการ (Customer/Client Satisfaction) □□

□□ อ้างแล้ว, หน้า ๖๕.

□ วุฒิชัย จำนงค์, “การผสมผสานปฏิบัติการเพื่อผลิตภาพ”, วารสารพัฒนบริหารศาสตร์, ปีที่ ๒๗ ฉบับที่ ๒ (เมษายน ๒๕๓๐) : ๒๕๖-๒๕๗.

□ H.J. Arnold, & D.C. Feldman, **Organizational behavior**, (New York : McGraw-Hill, 1986), p.6.

เอ. เอทซิโอนี (A. Etzioni) ได้ให้ความหมายของประสิทธิผลขององค์การว่า หมายถึง ขนาดของความสามารถขององค์การในการที่จะสามารถทำงานบรรลุเป้าหมายต่างๆ ที่กำหนดไว้ และ ยังได้กล่าวถึงการวิเคราะห์ประสิทธิผลขององค์การใน ๒ รูปแบบ คือ

๑) ตัวแบบเป้าหมาย (Goal Model) คือ การประเมินประสิทธิผลขององค์การโดยใช้เป้าหมายขององค์การเป็นเครื่องวัดผลการทำงาน

๒) ตัวแบบเชิงระบบ (System Model) ซึ่งวัดประสิทธิผลขององค์การจากความสามารถในการจัดสรรทรัพยากรไปยังส่วนต่างๆ ขององค์การ เพื่อสนองตอบความต้องการให้เกิดประโยชน์สูงสุด □□

อี.เอช. ไชน์ (E.H. Schein) ได้แสดงความคิดเห็นไว้ว่า ประสิทธิภาพขององค์การ หมายถึง สมรรถนะ (Capacity) ขององค์การในการที่จะอยู่รอด (Survival) การปรับตัว (Adapt) การรักษา สภาพ (Maintain) และการเติบโต (Grow) ไม่ว่าองค์การนั้นจะมีหน้าที่ใดที่ต้องการให้ลุล่วง □□

ประสิทธิผลขององค์การ หมายถึง ความสามารถขององค์การในการบรรลุเป้าหมายที่ ได้ กำหนดไว้ โดยใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างคุ้มค่า รักษาไว้ซึ่งทั้งทรัพยากรและวัสดุอุปกรณ์ และ ไม่ สร้างความเครียดแก่สมาชิก สมาชิกเกิดความพึงพอใจในงาน ทุกคนมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางในการ กำหนดวัตถุประสงค์ขององค์การ และรับผิดชอบต่อปัญหาหรือข้อยุ่งยากที่เกิดขึ้น และองค์การส่วน รวมสามารถปรับตัวและพัฒนาเพื่อดำรงอยู่ต่อไปได้ □□

สรุปว่า ประสิทธิภาพขององค์การ คือ ความมากน้อยขององค์การที่สามารถบรรลุถึง วัตถุประสงค์ได้โดยใช้ทรัพยากรและหนทางที่มีอยู่ ระดับของการปฏิบัติงานที่องค์การคาดหวังหรือ วางแผนไว้ สมรรถนะขององค์การในการที่จะอยู่รอด ปรับตัว รักษาสภาพ และเติบโตได้ และการที่ องค์การสามารถทำประโยชน์จากทรัพยากร จากวัสดุอุปกรณ์ และจากสภาพแวดล้อมในการทำงาน ตลอดจนถึงสมาชิกในองค์การ จนบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งใจไว้ จะตัดสินด้วยผลการ ปฏิบัติงานในหน้าที่หนึ่งหรือสองหน้าที่แยกออกจากกัน หรือจากการผสมผสานกันหลายหน้าที่ โดยได้ ผลผลิตที่มีมูลค่าสูงกว่ามูลค่าของทรัพยากรที่ใช้ไป

□□ A. Etzioni, **Modern organizations**, Englewood Cliffs, (New Jersey : Prentice-Hall, 1964,) p.8.

□□ E.H. Schein, **Organizational psychology**, 2nd ed, Englewood Cliffs, (New Jersey : Prentice-Hall, 1970,) p.177.

□□ วุฒิชัย. **แนวคิดเกี่ยวกับประสิทธิผลขององค์การ**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.idis.ru.ac.th>, เข้าถึงข้อมูลวันที่ ๗ ต.ค. ๒๕๕๕.

๒.๑.๓ ประสิทธิภาพของการปฏิบัติงาน

ประสิทธิผลของการปฏิบัติงานนั้น คือ ผลสำเร็จอันเป็นผลเนื่องมาจากการปฏิบัติงานตามโครงการ หรือแผนงานนั้น ตามวัตถุประสงค์ขององค์การที่ได้ตั้งไว้หรือได้คาดหวังไว้ โดยหากนำมาศึกษาแล้วจะพบว่า ประสิทธิภาพนั้น หมายถึง ผลสำเร็จที่เกิดขึ้นแล้ว ตัวเราคิดหรือวางแผนที่จะประกอบกิจการใดแล้วสามารถทำกิจการนั้นให้สำเร็จได้ตามที่คิดหรือวางไว้ เรียกว่า การทำงานนั้นมีประสิทธิภาพ

แนวความคิดสมัยใหม่ในการจัดกิจการงาน จะเริ่มต้นที่การตั้งจุดสำเร็จของงาน คือ ในการวางแผนงานนั้น ณ จุดเริ่มต้นของงานจะมีการตั้งเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์กันว่าผลสำเร็จที่เราต้องการนั้นคืออะไร เช่น การวางแผนงานของธนาคารพาณิชย์ อาจกำหนดให้รับผิดชอบแผนกงานแต่ละแผนกตั้งเป้าหมายในการปฏิบัติงานของตนในช่วงระยะเวลาหนึ่งมาก่อน เป็นนั่นว่าตั้งเป้าเงินฝากในงวดการบัญชีหนึ่ง (๖ เดือน) ว่าจะต้องหาเงินฝากได้จำนวนเท่านั้นเท่านั้นบาท สมมุติว่าฝ่ายจัดการกำหนดให้ผู้จัดการสาขาแห่งหนึ่งต้องหาเงินฝากในงวด ๖ เดือนนี้ เป็นเงิน ๑๐๐ ล้านบาท การตั้งเป้าหมายดังกล่าว ณ จุดเริ่มต้นก่อนลงมือปฏิบัติจริงเป็นสิ่งที่ผู้บริหารสาขาจะต้องรับผิดชอบทำให้สำเร็จ และจัดการสาขานั้นให้สามารถหาเงินฝากในงวดบัญชีนั้นครบหรือได้มากกว่า ๑๐๐ ล้านบาท ความสามารถนี้แปลความหมายได้อีกอย่างหนึ่งว่า การปฏิบัติงานของผู้จัดการคนนั้นมีประสิทธิผล □□

สังคมเรียกร้องและคาดหวังให้องค์การมีการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิผล โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมในสภาพปัจจุบันคาดหวังให้องค์การผลิตสินค้าและบริการภายใต้เงื่อนไขของความจำกัดของทรัพยากร ประสิทธิภาพ จึงเป็นการวัดในแง่ของ “การบรรลุถึงเป้าหมายภายใต้ทรัพยากรซึ่งมีจำกัด ทั้งนี้ต้องเพิ่มแนวความคิดเรื่องประสิทธิภาพเข้าไปด้วย ซึ่งแนวความคิดเรื่องประสิทธิภาพ หมายถึง ความมากน้อยของการที่องค์การสามารถบรรลุถึงเป้าหมายได้มากที่สุดโดยใช้ทรัพยากรน้อยที่สุด” แนวความคิดทั้งสองเรื่องคือ ประสิทธิภาพและประสิทธิผลมีความสัมพันธ์ต่อกัน แต่ก็ยังมีความแตกต่างกัน ตัวอย่างของการมีประสิทธิผลโดยไม่มีประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานขององค์การหาได้ไม่ยาก เป็นต้นว่าองค์การสามารถผลิตสินค้าเศรษฐกิจบางอย่างให้มีประสิทธิผลโดยไม่มีประสิทธิภาพได้ ดังนั้น ความหมายของการปฏิบัติงานขององค์การอย่างมีประสิทธิภาพจึงเน้นประเด็นสำคัญอยู่ ๒ ประการ คือ

๑) การบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ เป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิผล

๒) การใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นสิ่งที่จำเป็นแต่ไม่เพียงพอสำหรับการมี
ประสิทธิผล □□

อรุณ รักธรรม เปรียบเทียบให้เห็นว่า ประสิทธิภาพการปฏิบัติงานที่นำพาองค์กรให้มี
ประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลนั้น องค์กรต้องมีสุขภาพสมบูรณ์ คือ

- ๑) สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางในการกำหนดวัตถุประสงค์ขององค์กร
- ๒) สมาชิกทุกคนขององค์กรมีความรับผิดชอบต่อปัญหาหรือข้อยุ่งยากที่เกิดขึ้น
และมีความเชื่อมั่นว่าปัญหาดังกล่าวจะสามารถแก้ไขให้ลุล่วงได้เสมอ
- ๓) ผู้บังคับบัญชาเปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาอย่างกว้างขวาง
คุมความขัดแย้ง
- ๔) มีการยอมรับนับถือความคิดเห็นของผู้บริหารระดับรองลงมาเป็นอย่างมาก
- ๕) เมื่อมีวิกฤติการณ์เกิดขึ้น สมาชิกขององค์กรทุกคนจะผนึกกำลังกันอย่างเร็วเพื่อ
แก้ปัญหาหรือสถานการณ์จนกระทั่งวิกฤติการณ์ดังกล่าวหมดสิ้นไปในที่สุด
- ๖) ภาวะผู้นำมีความยืดหยุ่นได้มาก
- ๗) ความสำนึกในด้านระเบียบข้อบังคับหรือคำสั่งยังคงมีอยู่ แต่เมื่อเทียบอัตราส่วน
กันแล้ว ความคิดริเริ่มหรือภาวะสร้างสรรค์มีอยู่สูงมากกว่า เรื่องใดเก่าล้าสมัยจะได้รับการพิจารณา
และยกเลิกในที่สุด

ส่วนลักษณะขององค์กรที่ไม่มีประสิทธิผล คือ

- ๑) การอุทิศจิตใจของบุคลากรให้กับวัตถุประสงค์ขององค์กรมีเพียงเล็กน้อยยกเว้น
แต่ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งสูง
- ๒) บุคลากรที่ทำงานและมองเห็นข้อผิดพลาด ปัญหาต่างๆ มักจะเก็บงำไม่นำเรื่อง
นั้นไปพูดกับผู้ที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้อง
- ๓) บุคคลที่อยู่ในตำแหน่งสูง พยายามวินิจฉัยสั่งการด้วยตนเองมากที่สุดเท่าที่จะ
เป็นไปได้
- ๔) ผู้บริหารมีความรู้สึกโดดเดี่ยวในการพยายามให้งานต่างๆ ดำเนินงานไปด้วยดี
บางครั้งระเบียบต่างๆ นโยบายและขบวนการดำเนินงานต่างๆ ไม่ได้ได้รับการปฏิบัติตามที่ตั้งความมุ่ง
หมาย ขาดความร่วมมือ
- ๕) บุคคลที่ทำงานไม่มีการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ปฏิเสธที่จะยอมรับประสบการณ์
ซึ่งกันและกัน
- ๖) การใช้ข่าวสารสะท้อนกลับถูกหลีกเลี่ยงหรือขาดการประเมินผล

□□ ภาณุ มหานนท์, การประเมินประสิทธิผลขององค์กร, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียน สโตร์
, ๒๕๒๙), หน้า ๑๑๖-๑๑๗.

๗) สัมพันธภาพโดยทั่วๆ ไป เกิดขึ้นโดยไม่จริงจังซึ่งกันและกัน ถูกปิดบังไว้ ซ่อนเร้น และมีอยู่ทั่วๆ ไปในที่ทำงาน

๘) นักบริหารเป็นแบบบิดาที่อยู่ในกรอบของประเพณี เคร่งครัด ใครคัดค้านไม่ได้

๙) นักบริหารลงมาควบคุมเรื่องเล็กๆ น้อยๆ อย่างเฉียบขาด เคร่งครัด และใช้ดุลยพินิจกับเรื่องเหล่านี้มากเกินไปตามกฎเกณฑ์ของโครงสร้างในองค์การดังกล่าว ทำให้ที่สั่ง

ลักษณะขององค์การที่ไม่มีประสิทธิภาพดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่ามีลักษณะและเกี่ยวข้องกับกฎระเบียบที่เคร่งครัด ขาดอิสระเกินไปซึ่งมีผลต่อประสิทธิภาพขององค์การได้เช่นกัน □□

สรุปว่า ประสิทธิภาพของการปฏิบัติงาน คือ ผลสำเร็จอันเป็นผลเนื่องมาจากการปฏิบัติงานตามโครงการหรือแผนงานตามวัตถุประสงค์ขององค์การที่ได้ตั้งไว้และได้คาดหวังไว้ เป็น การคิดและวางแผนงานในการประกอบกิจการอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้งานที่จะดำเนินการนั้นๆ สำเร็จลุล่วงได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลโดยมุ่งเน้นที่ความสำคัญของการปฏิบัติงานของ องค์การ ๒ อย่าง คือ การบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ และการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ และ มองรวมไปถึงความสำคัญของสมาชิกทุกคนในองค์การให้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา มีความรับผิดชอบต่อปัญหาในเมื่อมีวิกฤติเกิดขึ้น

๒.๑.๔ ประสิทธิภาพของนโยบาย

ประสิทธิภาพนั้น เป็นความสำเร็จที่บ่งบอกว่าการดำเนินงานตามนโยบายสำเร็จได้เพียงใด จะได้นำมาประมวล ปรับปรุง และเปลี่ยนแปลงนโยบายขององค์การต่อไป เป็นการประเมินนโยบาย ด้วยการมองดูถึงผลสำเร็จจากการดำเนินงานตามนโยบาย

ประสิทธิภาพ หมายถึง ความสามารถในการบรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของ นโยบาย การประเมินนโยบายโดยใช้ประสิทธิภาพเป็นเกณฑ์การประเมินทำได้โดยการพิจารณาว่า นโยบายไหนสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้หรือไม่ มากน้อยเพียงใด ถ้าบรรลุวัตถุประสงค์ก็ผ่านการ ประเมิน ถ้าไม่บรรลุก็ถือว่าไม่ผ่านการประเมิน เช่น รัฐบาลอาจมีนโยบายช่วยเหลือชาวนา โดย กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ว่าต้องการให้ชาวนามีที่ดินเป็นของตนเอง เมื่อดำเนินนโยบายไปได้ครบหนึ่งปี แล้วประเมินผลดู ถ้าปรากฏว่าชาวนามีที่ดินเป็นของตนเองเพิ่มขึ้นห้าพันครอบครัวในปีนั้น ถือได้ว่า นโยบายนั้นประสบความสำเร็จในแง่ของประสิทธิภาพ หรือในหน่วยงานหนึ่งอาจมีนโยบายว่า ในปี การศึกษานี้จะหาทุนให้นิสิตผู้ขาดแคลนเพิ่มขึ้นอีก ๕๐ คน ถ้าสิ้นปีการศึกษาหน่วยงานสามารถหาทุน เพิ่มขึ้นได้ตามจำนวนที่ตั้งเป้าไว้ ก็แสดงว่าดำเนินการตามนโยบายอย่างมีประสิทธิภาพ โดยทั่วไปการ วัดว่าการดำเนินการบรรลุเกณฑ์ประสิทธิภาพหรือไม่ มักใช้ตัววัดหรือดัชนีที่กำหนดไว้ในเป็นรูปของ หน่วยของผลิตผลหรือหน่วยของการบริการ เช่น จำนวนชาวนาที่มีที่ดินเป็นของตนเอง จำนวนทุน

□□ อรุณ รักธรรม, การพัฒนาองค์กร แนวคิดและการประยุกต์ใช้ระบบสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๓๒), หน้า ๒๔๙.

ช่วยนิสิตขาดแคลน หรือถ้าเป็นนโยบายทางสาธารณสุขก็อาจพิจารณาได้จากผู้ป่วยที่ได้รับการบริการในรอบปี อัตราการป่วยเจ็บหรือตายของประชาชนในแต่ละพื้นที่ ถ้าเป็นนโยบายด้านการรักษาความปลอดภัยอาจพิจารณาจากอัตราการเพิ่มหรือลดของอาชญากรรมประเภทต่างๆ ในรอบปี ^{□□}

ปุระชัย เปี่ยมสมบูรณ์ ได้ให้ความหมายของการวิจัยประเมินผลว่า หมายถึง การวิจัยประยุกต์ซึ่งได้นำระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมและพฤติกรรมศาสตร์มาประยุกต์ใช้เพื่อ

๑) ศึกษาความสัมพันธ์เชิงสาเหตุและผลระหว่างนโยบาย/แผนงาน/โครงการ (หรือตัวแปรอิสระ) กับผลลัพธ์และผลกระทบ (ตัวแปรตาม) ทั้งที่พึงปรารถนาและไม่พึงปรารถนา

๒) ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างผลลัพธ์และผลกระทบที่พึงปรารถนากับวัตถุประสงค์และเป้าประสงค์

๓) ศึกษา สังเกต รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับผลลัพธ์ และผลกระทบข้างเคียงที่อาจไม่เคยคาดคิดล่วงหน้า

๔) เพื่อติดตามและประเมินกระบวนการในขั้นตอนต่างๆ ระหว่างดำเนินการให้เป็นไปตามแนวทางหรือแผนงานที่ได้วางไว้ล่วงหน้า ^{□□}

การประเมินผลนโยบาย สามารถกระทำได้หลายแบบขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการประเมิน

๑) ประเมินประสิทธิผล (Effectiveness)

๒) ประเมินประสิทธิภาพ (Efficiency)

๓) ประเมินความพอเพียง (Adequacy)

๔) ประเมินความเสมอภาค (Equity)

๕) ประเมินการตอบสนอง (Responsiveness)

๖) ประเมินความเหมาะสม (Appropriateness)

จากแนวคิดประสิทธิผลของนโยบาย หรือการประเมินประสิทธิผลนั้นจะเห็นได้ว่าการปฏิบัติงานทุกชนิดไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานของเอกชน หรือราชการจะต้องมีการกำหนดวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายเอาไว้ ซึ่งเป็นการคาดหวังผลได้ที่จะเกิดขึ้นภายหลังจากสิ้นสุดระยะปฏิบัติงานตามที่กำหนดไว้ การประเมินผลเกี่ยวข้องกับการศึกษาว่าโครงการหรือแผนงานได้บรรลุวัตถุประสงค์หรือไม่ทั้งในระหว่างปฏิบัติงานตามแผน (เพื่อให้ข้อมูลส่งกลับไปยังโครงการนั้น) และภายหลังเสร็จสิ้นแล้ว และการประเมินผลต้องมียุทธศาสตร์ประกอบ คือ ปรากฏการณ์ หรืองาน หรือสิ่งที่ต้องการจะวัด

---

^{□□} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, การวางแผนนโยบายโครงการและการบริหารโครงการ, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๐), หน้า ๑๕๐-๑๕๑. (อัคราเน).

^{□□} ปุระชัย เปี่ยมสมบูรณ์, การวิจัยประเมินผลหลักการและกระบวนการ, (กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๙), หน้า ๗-๘.

วัตถุประสงค์ของสิ่งที่จะประเมิน เกณฑ์หรือมาตรฐานของการวัดและการประเมิน การวัดและการเปรียบเทียบผลที่วัดได้ การประเมินผลมีหลายรูปแบบ แต่ละรูปแบบต่างก็มีคุณค่าด้วยกันทั้งสิ้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ในครั้งนี้จะเหมาะสมกับการประเมินแบบใด ^{□i}

สรุปว่า ประสิทธิภาพของนโยบาย คือ ความสามารถในการบรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของนโยบาย เป็นการประเมินนโยบายโดยใช้ประสิทธิผลเป็นเกณฑ์ในการวัดว่านโยบายไหนสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้หรือไม่ มากน้อยเพียงใด มักใช้ตัววัดหรือดัชนีที่กำหนดไว้ในรูปเป็นหน่วยของผลผลิตหรือหน่วยของการให้บริการ เป็นต้น เป็นการศึกษาความสัมพันธ์เชิงสาเหตุและผลระหว่างนโยบาย ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างผลลัพธ์และผลกระทบ เพื่อติดตามประเมินผลกระบวนการในขั้นตอนต่างๆ แล้วนำมาปรับปรุง เปลี่ยนแปลง ให้นโยบายเดิมมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากขึ้นกว่าการดำเนินการเดิมตามแผนงานนั้นๆ

๒.๒ ทฤษฎีเกี่ยวกับประสิทธิผล

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประสิทธิผล ในการศึกษาเรื่อง “ประสิทธิผลการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของวัดชลประทานรังสฤษฎ์ อำเภอบางเกร็ด จังหวัดนนทบุรี” ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นหาทฤษฎีเกี่ยวกับประสิทธิผล พบว่า มีนักวิชาการนำเสนอไว้ดังนี้

๒.๒.๑ ตัวแปรความมีประสิทธิภาพขององค์การ

ตัวแปรความมีประสิทธิภาพขององค์การมีทั้งหมด ๕ ตัวแปร คือ กลยุทธ์ขององค์การ วัฒนธรรมองค์การ การให้ความสำคัญกับลูกค้าขององค์การ ภาวะผู้นำ และผลการดำเนินงาน

ลี และ เส็ง (Lee and Tseng) ทำการวัดถึงประสิทธิผลขององค์การโดยใช้ตัวแปร คือ วิธีการและเป้าหมายเชิงกลยุทธ์ (Strategy Means/Ends) นอกจากนั้น ลี และ เส็ง (Lee and Tseng) ยังพิจารณาถึงตัวแปรสำคัญที่ได้จากการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน (Confirmatory factor analysis) อีก ๒ ตัวแปร คือ ความยืดหยุ่นของโครงสร้างองค์การ/การควบคุม (Structural Flexibility/Control) และการมุ่งเน้นไปที่ภายในและภายนอกองค์การ (Focus Internal/External)

ชมิท (Schmid) ได้ศึกษาองค์การเพื่อผลประโยชน์สาธารณะโดยใช้ตัวแปร ๓ ตัวแปร ในการอธิบายถึงประสิทธิภาพขององค์การ ได้แก่ ความพึงพอใจของลูกค้า ผลการปฏิบัติงาน และการปรับตัวให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของลูกค้า ^{□i}

^{□i} วุฒิชัย. แนวคิดเกี่ยวกับประสิทธิผลของนโยบาย . (ออนไลน์) . แหล่งที่มา : <http://www.idis.ru.ac.th>, เข้าถึงข้อมูลวันที่ ๗ ต.ค. ๒๕๕๕.

^{□i} ชมิท (Schmid) อังโน ทิพย์รัตน์ , ความมีประสิทธิภาพขององค์การ , (ออนไลน์) , แหล่งที่มา : <http://www.idis.ru.ac.th>, เข้าถึงข้อมูลวันที่ ๗ ต.ค. ๒๕๕๕.

อาร์.เอ็ม. สตีร์ส (R.M. Steers) ได้เสนอว่า ตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิผลขององค์การ ซึ่งแยกตามลักษณะไว้ ๔ ประการ คือ

๑) ลักษณะขององค์การ (Organizational Characteristics)

๑.๑ โครงสร้าง ได้แก่ ความมากน้อยของการกระจายอำนาจการแบ่งงานตามความชำนาญเฉพาะด้าน กฎระเบียบ ข้อบังคับขององค์การ ขนาดขององค์การ และช่วงของการบังคับบัญชา

๑.๒ เทคโนโลยี หมายถึง เครื่องมือ หรือวิธีการซึ่งองค์การใช้ในการแปรสภาพตัวป้อนออกไปเป็นผลผลิต ได้แก่ เครื่องมือเครื่องจักรที่ใช้ในการผลิตกระบวนการและวิธีการผลิต

๒) ลักษณะของสภาพแวดล้อม (Environmental characteristics)

๒.๑ สภาพแวดล้อมภายนอกองค์การ ได้แก่ สภาพแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง

๒.๒ สภาพแวดล้อมภายในองค์การ ได้แก่ บรรยากาศขององค์การ เช่น นโยบายการบริหารงานบุคคล รูปแบบการปกครองการบังคับบัญชา ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในองค์การ

๓) ลักษณะของพนักงาน ได้แก่ ความผูกพันที่มีต่อองค์การ และผลการปฏิบัติงานของพนักงานในองค์การ

๔) นโยบายการบริหารและการปฏิบัติ ได้แก่ การกำหนดเป้าหมายขององค์การ การติดต่อสื่อสาร ภาวะผู้นำ การสร้างสภาพแวดล้อมในการปฏิบัติงาน รวมถึงการปรับตัวขององค์การ และการริเริ่มสร้างสรรค์สิ่งใหม่ □□

ไพรซ์ (Price) ได้กำหนดการศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมขององค์การ ที่เกี่ยวกับประสิทธิผลขององค์การในประเด็นความสามารถบรรลุถึงเป้าหมายที่ใช้ครอบคลุมองค์การเกือบทุกประเภท ตัวแปรสำคัญที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ และเกิดประสิทธิผลต่อองค์การ คือ ผลกระทบจากความสัมพันธ์ของประสิทธิผล และการแบ่งส่วนงานเหล่านี้ เรียกว่า ตัวแปรการติดต่อสื่อสารและขนาดขององค์การ ที่ทำให้ประสิทธิผลของแต่ละองค์การต่างกัน ซึ่งตัวแปรแทรกซ้อนได้กลายมาเป็นตัวแปรตาม เนื่องจากก่อให้เกิดประสิทธิผลขึ้น ตัวแปรที่สำคัญเหล่านี้ได้แก่

๑) ความสามารถในการผลิต หมายถึง อัตราส่วนของผลผลิตต่อปัจจัย

๒) ขวัญ หมายถึง ความมากน้อยของเวลาที่แรงจูงใจของสมาชิกแต่ละคนได้รับการตอบสนอง

๓) การยินยอมปฏิบัติตาม หมายถึง ความมากน้อยของการที่สมาชิกขององค์การยอมรับบรรทัดฐานขององค์การ

๔) ความสามารถในการปรับตัว หมายถึง ความมากน้อยของการที่องค์การสามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลง

๕) ความเป็นสถาบัน หมายถึง ความมากน้อยของการที่ตัดสินใจเป็นที่ยอมรับในสภาพแวดล้อม ซึ่งจะเป็นเครื่องตัดสินองค์การในระยะยาวว่าองค์การจะคงอยู่ต่อไป トラバได้ที่สภาพแวดล้อมยังยอมรับผลผลิตและการกระทำขององค์การในการผลิตผลนั้น □□

สรุปว่า ตัวแปรความมีประสิทธิภาพขององค์การ คือ กลยุทธ์ วัฒนธรรม การให้ความสำคัญกับลูกค้า ภาวะผู้นำ การติดต่อสื่อสาร และผลการดำเนินงาน อันเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดให้องค์การของแต่ละแห่งมีประสิทธิภาพมากกว่ากัน เรียกว่า ตัวแปรๆ ที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพขององค์การ ได้แยกเป็นลักษณะไว้ ๔ อย่าง คือ ลักษณะขององค์การอันเป็นโครงสร้างในการดำเนินงาน กฎระเบียบและข้อบังคับรวมทั้งเทคโนโลยีของการผลิต ลักษณะของสภาพแวดล้อมทั้งที่มีในภายในองค์การและภายนอกองค์การ ลักษณะของพนักงานที่มีต่อองค์การและผลการปฏิบัติงานของแต่ละคน ลักษณะของนโยบายในการบริหารและการนำไปปฏิบัติ

๒.๒.๒ การประเมินประสิทธิภาพขององค์การ

องค์การทุกองค์การจะสามารถดำเนินงานต่อไปในอนาคตให้บรรลุตามเป้าหมายหรือความคาดหวังของตนได้นั้น การประเมินประสิทธิภาพ เป็นกระบวนการที่จะสามารถบ่งบอกชี้แจงได้ว่าควรดำเนินการต่อไปอย่างไรให้องค์การมีประสิทธิภาพอย่างดีที่สุด

จินตลักษณ์ วัฒนสินธุ์ กล่าวไว้ว่า นอกจากความสามารถในการบรรลุเป้าหมายอันเป็นความมีประสิทธิภาพโดยทั่วไปแล้ว การประเมินประสิทธิภาพอาจพิจารณาได้จากคุณภาพของผลผลิตหรือบริการพื้นฐานขององค์การ หรือความสามารถในการผลิตสินค้าหรือบริการขององค์การ ความพร้อม หรือความเป็นไปได้ในการปฏิบัติงานที่เฉพาะเจาะจงเมื่อถูกขอร้องให้ทำ ผลตอบแทนหรือผลกำไรที่ได้รับจากการผลิตสินค้าและบริการ เป็นต้น ดังนั้น กิจกรรมขององค์การที่เป็นเครื่องตัดสินการปฏิบัติงานขององค์การว่ามีประสิทธิภาพหรือไม่จึงประกอบไปด้วยกิจกรรมต่อไปนี้ คือ การได้มาซึ่งทรัพยากรที่ต้องใช้ในการปฏิบัติงาน การใช้ปัจจัยนำเข้าอย่างมีประสิทธิภาพเมื่อเทียบกับผลผลิต ความสามารถในการผลิตสินค้าหรือบริการขององค์การ การปฏิบัติงานด้านเทคนิควิชาการ

□□ ไพรัช (Price) อ้างใน ทิพย์รัตน์, งานวิจัยเกี่ยวกับประสิทธิภาพ/การบรรลุเป้าหมายในการปฏิบัติงาน , (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <http://www.idis.ru.ac.th> , เข้าถึงข้อมูลวันที่ ๖ ต.ค. ๒๕๕๕.

และด้านการบริหารอย่างมีเหตุผล การลงทุนในองค์การ การปฏิบัติตามกฎเกณฑ์กับพฤติกรรมใน
องค์การ และการตอบสนองความต้องการและความสนใจที่แตกต่างกันของบุคคลและของกลุ่ม □□

พิทยา บวรวัฒนา ได้กล่าวไว้ว่า “ไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัวในการประเมินประสิทธิผลของ
องค์การ” เพราะนักทฤษฎีองค์การเสนอแนวคิด วิธีการวิเคราะห์ออกเป็นหลายแนวทาง โดยเฉพาะ
อย่างยิ่ง การกำหนดเกณฑ์การวัดประสิทธิผลขององค์การที่มีลักษณะกว้างขวางแตกต่างกันไป
ดังนั้น จึงไม่มีบรรทัดฐานในการประเมินประสิทธิผลซึ่งเป็นที่ยอมรับกันเป็นสากล □□

เจ.เจ. แจมรอก และ เอ็ม.เอช. โอเวอร์ฮอลท์ (J.J. Jamrog and M.H. Overholt)
ได้นำเสนอแนวคิดที่น่าสนใจ คือ ตัวแบบของประสิทธิผลขององค์การที่พัฒนาโดยทีมงานของ HRI-
Human Resource Institute ซึ่งทำการพัฒนาเครื่องมือการวัดประสิทธิผลขององค์การที่เรียกว่า
Organizational Capabilities Index TM--OCI ทำให้องค์การรู้ว่าควรจะทำอย่างไร โดย
มีองค์ประกอบสำคัญ ๕ องค์ ประกอบหลัก ๆ ที่มีส่วนสำคัญในการจัดวางองค์การเพื่อบรรลุ
ประสิทธิผลสูงสุด ได้แก่

๑) การจัดวางกลยุทธ์ (Strategic Alignment) หมายถึง การที่องค์การให้ความสำคัญ
สำคัญกับการส่งผ่านข้อมูลด้านกลยุทธ์ขององค์การ และมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลอย่างต่อเนื่องให้
สอดคล้องกับพฤติกรรมและค่านิยมของคนในองค์การ

๒) การเน้นที่ลูกค้าเป็นหลัก (Customer Focus Alignment) หมายถึง กลยุทธ์วิธี
การทำงานของคนในองค์การจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับลูกค้าเป็นหลัก

๓) ภาวะผู้นำและการจัดการบุคคลที่มีศักยภาพสูง หมายถึง การที่รูปแบบภาวะ
ความเป็นผู้นำสามารถสื่อสาร จูงใจ สร้างความมีพันธะสัญญาต่อองค์การ ตลอดจนสร้างพฤติกรรม
หรือบรรยากาศในการทำงานที่ส่งเสริมการเพิ่มผลิตผลขององค์การ

๔) การจัดวางด้านผลการปฏิบัติงาน (Performance Alignment) หมายถึง การที่
พฤติกรรม กระบวนการ และกิจกรรมในแต่ละวันสอดคล้องและสนับสนุนกลยุทธ์ขององค์การ

๕) การจัดวางด้านวัฒนธรรม (Cultural Alignment) หมายถึง ค่านิยมและความ
เชื่อของพนักงานและกระบวนการสามารถเชื่อมโยงกันจนเกิดพฤติกรรมที่ส่งเสริมกลยุทธ์
ขององค์การ □□

□□ จินดาลักษณ์ วัฒนสินธุ์, **การบริหารและการพัฒนาองค์การ**, (นนทบุรี :
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๐), หน้า ๒๔๓. (อัดสำเนา).

□□ พิทยา บวรวัฒนา, **ทฤษฎีองค์การสาธารณะ**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศักดิ์
โสภารพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๘๐.

□□ J.J. Jamrog, & M.H. Overholt, **Measuring organizational effectiveness**, Canadian
Management Centre Special Report, 5 (4) 2005, p.11.

นักวิชาการได้เสนอความคิดในการประเมินประสิทธิผลขององค์การไว้เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในสาขาวิชาที่แตกต่างกันจะให้ความสำคัญแก่เกณฑ์การประเมิน ที่แตกต่างกันด้วย กล่าวคือ นักวิทยาศาสตร์เห็นว่าควรมีประสิทธิผลขององค์การพิจารณาได้จากสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ ที่สามารถคิดค้นได้ นักเศรษฐศาสตร์เสนอให้วัดประสิทธิผลขององค์การจากผลตอบแทนที่ได้รับจากการลงทุน นักสังคมวิทยาเห็นควรให้พิจารณาจากความพึงพอใจของพนักงานและสภาพแวดล้อม หรือบรรยากาศในการทำงาน เป็นต้น

สำหรับแนวทางในการประเมินประสิทธิผลขององค์การ อาจแยกเป็น ๒ แนวทาง คือ

๑) การประเมินประสิทธิผลตามเป้าหมาย (The Goal-Attainment Approach) เป็นการประเมินประสิทธิผลโดยพิจารณาจากความสามารถขององค์การในการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายขององค์การ นักวิชาการที่ศึกษาประสิทธิผลขององค์การตามแนวความคิดนี้ได้แก่ เซอร์จ็อบ พูลลอส และ เท็นแน้นบัม (Georgopoulos and Tanenbaum) โดยเห็นว่า องค์การทุกองค์การมุ่งที่จะบรรลุเป้าหมายขององค์การโดยการใช้เครื่องมือที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต เพื่อผลิตผลงานขององค์การ การให้ความหมายของประสิทธิผลขององค์การ จึงต้องมุ่งพิจารณา ๒ ประเด็น คือเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ และหนทางหรือเครื่องมือ (Means) ซึ่งองค์การใช้ในการรักษาความเป็นองค์การและบรรลุเป้าหมายให้ได้ สำหรับเป้าหมายสำคัญขององค์การต่างๆ ไปคือ ผลผลิต (output) ในแง่ที่ว่าสามารถบรรลุถึงจุดหมายที่องค์การได้ตั้งไว้ ไม่ว่าจะโดยปริมาณหรือคุณภาพ ความสามารถที่จะปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกองค์การโดยไม่สูญเสียความมั่นคง และการรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรทั้งมนุษย์วัตถุดิบ โดยมิตัวแปรที่ใช้วัดประสิทธิผลขององค์การ ได้แก่

๑.๑ ความสามารถในการผลิต (Productivity)

๑.๒ ความยืดหยุ่น (Flexibility) ขององค์การในรูปความสำเร็จในการปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงภายในองค์การและภายนอกองค์การ

๑.๓ การปราศจากความตึงเครียด (Strain) หรือการขัดแย้งรุนแรงระหว่างกลุ่มย่อยในองค์การ หรือระหว่างหน่วยงานในองค์การ

ไพรซ์ (Price) เสนอว่า เครื่องบ่งชี้ความมีประสิทธิภาพขององค์การน่าจะพิจารณาจากปัจจัยต่อไปนี้คือ ความสามารถในการผลิต (Productivity) ขวัญ (Morale) การปฏิบัติตามแบบอย่าง (Conformity) การปรับตัว (Adaptation) ความเป็นปึกแผ่นหรือเป็นสถาบันขององค์การโดยเห็นว่า ความสามารถในการผลิตที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับความมีประสิทธิภาพขององค์การ อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติปัจจัยเหล่านี้อาจไม่สัมพันธ์สอดคล้องกัน การที่องค์การมีเป้าหมายมากกว่าหนึ่งเป้าหมาย จึงจำเป็นต้องเลือกว่า ต้องการบรรลุเป้าหมายใด นอกจากนี้ ลักษณะขององค์การ ได้แก่ การแบ่งงานตามความชำนาญเฉพาะด้าน กระบวนการหรือขั้นตอนในการผลิตก็มีความสัมพันธ์กับประสิทธิผลขององค์การด้วยเช่นกัน

แนวคิดในการนำเป้าหมายมาใช้ประเมินประสิทธิผลขององค์การมีข้อจำกัดอยู่หลายประการ ได้แก่ การกำหนดเป้าหมายซึ่งสามารถวัดผลการดำเนินงานขององค์การได้อย่างถูกต้องชัดเจน เนื่องจากเป้าหมายบางอย่างไม่สามารถวัดความสำเร็จได้เป็นตัวเลขหรือรูปธรรมชัดเจนได้ หรือเป็นเป้าหมายระยะยาว ความสอดคล้องและความสัมพันธ์ของเป้าหมายต่างๆ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วองค์การมักจะกำหนดเป้าหมายการดำเนินงานไว้มากกว่าหนึ่งเป้าหมาย และแต่ละเป้าหมายอาจขัดแย้งกันเอง รวมทั้งการที่เป้าหมายขององค์การได้รับการยอมรับจากฝ่ายต่างๆ มากน้อยเพียงใด

๒) การประเมินผลเชิงระบบ (The System Approach) เนื่องจากแนวการศึกษาแรกเน้นที่เป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์อันเป็นผลผลิต หรือปัจจัยนำออก (Output) โดยได้ละเลยที่จะพิจารณาปัจจัยนำเข้า (Input) และกระบวนการผลิต (Process) จึงก่อให้เกิดข้อจำกัดในการประเมินประสิทธิผลขององค์การหลายประการ ดังนั้น ทฤษฎีระบบจึงเป็นรูปแบบการประเมินประสิทธิผลที่พยายามแก้ไขข้อบกพร่องดังกล่าว โดยเพิ่มตัวแปรในการพิจารณาเกี่ยวกับทรัพยากรที่ใช้ในการผลิต กระบวนการผลิต และผลผลิตที่ได้รับ

ในขณะเดียวกันก็ได้ให้ความสำคัญแก่สภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกองค์การ โดยพิจารณาจากการปรับตัวและดำรงอยู่ในสภาพแวดล้อมต่อไปได้

กิบสัน, ไอเวนเซวิช, และดอนเนลลี (Gibson, Ivancevich, and Donnelly) ได้สรุปแนวความคิดการประเมินประสิทธิผลขององค์การตามทฤษฎีระบบ มีหลักเกณฑ์ คือ

๑) เกณฑ์การประเมินประสิทธิผลจะต้องสะท้อนให้เห็นวงจรทั้งหมดของตัวป้อน กระบวนการ และผลผลิต (Input-Process-Output Cycle)

๒) เกณฑ์การประเมินประสิทธิผลจะต้องสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างองค์การและสภาพแวดล้อมซึ่งองค์การตั้งอยู่

นักวิชาการที่ได้ทำการศึกษาประสิทธิผลขององค์การตามแนวคิดระบบนี้ ได้แก่ กิบสัน (Gibson) ใช้ทฤษฎีระบบเป็นกรอบการวิเคราะห์ประสิทธิผลขององค์การ ประกอบด้วย ปัจจัย ๓ ประการ คือ

๑) ความสามารถในการผลิต (Productivity) หมายถึง กิจกรรมในการผลิตโดยใช้ทรัพยากรน้อยที่สุด

๒) ความพึงพอใจ (Satisfaction) หมายถึง กิจกรรมในการสนองตอบความสนใจของสมาชิก

๓) การพัฒนา (Development) หมายถึง กิจกรรมการลงทุนในทรัพยากรสินด้านคน (Human Assets) โดยเฉพาะการฝึกอบรมและการพัฒนา

คัฟโพลว์ (Coplowl) เสนอว่า ประสิทธิภาพขององค์การสามารถวัดได้จากแปด คือ

- ๑) ความมั่นคงในระยะยาว
- ๒) การประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของส่วนประกอบขององค์การ
- ๓) ความเต็มใจของคนในองค์การในอันที่จะยังคงมีส่วนร่วมในองค์การต่อไป
- ๔) การบรรลุถึงเป้าหมายขององค์การ □□

สรุปว่า การประเมินประสิทธิภาพขององค์การ คือ การประเมินด้วยการพิจารณาจากคุณภาพของผลผลิตหรือบริการขององค์การ ความสามารถในการผลิตสินค้าหรือบริการ ความพร้อมหรือความเป็นไปได้ในการปฏิบัติงาน ผลตอบแทนหรือผลกำไรที่ได้รับจากการดำเนินงานมีการผลิตสินค้าและบริการ เป็นต้น แนวทางในการประเมินประสิทธิภาพขององค์การ แยกเป็น ๒ แนวทาง คือ การประเมินประสิทธิภาพตามเป้าหมายโดยการพิจารณาจากความสามารถขององค์การในการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายขององค์การด้วยเครื่องมือที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต และการประเมินประสิทธิภาพเชิงระบบ ได้เพิ่มตัวแปรในการพิจารณาเกี่ยวกับทรัพยากรที่ใช้ในการผลิต กระบวนการผลิตและผลผลิตที่ได้รับอันเป็นการพิจารณาปัจจัยนำเข้าและกระบวนการผลิต

๒.๒.๓ วิธีการวัดประสิทธิภาพ

วิธีการวัดประสิทธิภาพ เป็นการดำเนินการกระทำบางอย่างเพื่อให้รู้ว่าองค์การ นโยบายขององค์การ หรือการดำเนินกิจการขององค์การมีผลสำเร็จเป็นที่น่าพอใจหรือไม่ มีประสิทธิภาพกับประสิทธิภาพเป็นอย่างไร เป็นรูปแบบหรือทฤษฎีใช้สำหรับการวัดประสิทธิภาพ

ภรณ์ มหามนต์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า สำหรับวิธีในการทดสอบการบริหารที่ดีก็คือการดูความสามารถในการจัดองค์การ (Organize) และการใช้ทรัพยากรที่หาได้เพื่อให้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์และรักษาระดับของการปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพไว้ให้ได้ สิ่งสำคัญในที่นี้ คือ ประสิทธิภาพ ซึ่งในปัจจุบันมักเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางว่าแนวความคิดเรื่องประสิทธิภาพ คือ ตัวการที่จะเป็นเครื่องมือตัดสินในขั้นสุดท้ายว่าการบริหารและองค์การประสบความสำเร็จหรือไม่เพียงใด อย่างไรก็ตาม คำว่า ประสิทธิภาพยังมีความแตกต่างกันอยู่ในความเข้าใจของนักวิชาการต่างสาขากัน สำหรับนักเศรษฐศาสตร์หรือนักวิเคราะห์ทางการเงิน ประสิทธิภาพขององค์การ (Organization Effectiveness) มีความหมายอย่างเดียวกันกับผลกำไร (Profit) หรือผลประโยชน์จากการลงทุน (Return On Investment) สำหรับผู้จัดการฝ่ายผลิต ประสิทธิภาพมักหมายถึงความถึงคุณภาพหรือปริมาณของผลผลิตที่เป็นสินค้าหรือบริการ สำหรับนักวิทยาศาสตร์การวิจัยประสิทธิภาพอาจถูกตีความในรูปของจำนวน

□□ คัฟโพลว์ (Coplowl) อ้างใน วัชร , แนวความคิดในการประเมินประสิทธิภาพขององค์การ (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <http://www.idis.ru.ac.th>, เข้าถึงข้อมูลวันที่ ๗ ต.ค. ๒๕๕๕.

สิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ หรือผลผลิตใหม่ๆ ขององค์การ และสำหรับนักสังคมศาสตร์ ประสิทธิภาพมักหมายถึงความถึงคุณภาพของชีวิตการทำงาน □□

พิทยา บวรวัฒนา ได้ให้ความหมายไว้ว่า แคมเบลล์ (Campbell) เป็นนักวิชาการอีกท่านหนึ่งที่พัฒนาตัวชี้วัดประสิทธิภาพองค์การซึ่งให้ความสำคัญกับการบรรลุเป้าหมายเป็นตัวชี้วัดที่สำคัญของประสิทธิภาพองค์การด้วยโดยให้ความสำคัญกับการวางแผนและการกำหนดเป้าหมาย (Planning and Goal setting) ซึ่งเกี่ยวข้องกับระดับความมากน้อยที่องค์การมีการวางแผนอย่างเป็นระบบสำหรับอนาคต และระดับที่องค์การมีการกำหนดเป้าหมายอย่างจริงจัง ตลอดจนความเห็นพ้องต้องกันเป้าหมาย (Goal Consensus) ของสมาชิกในองค์การ และความยึดมั่นในเป้าหมายองค์การ (Internalization of Organizational Goals) ซึ่งสมาชิกมีการยอมรับในเป้าหมายขององค์การว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องและเหมาะสม ซึ่งความเห็นของ แคมเบลล์ (Campbell) ยังสอดคล้องในลักษณะเดียวกับ ร็อบบินส์ (Robbins) เห็นว่า วิธีการวัดความสามารถขององค์การในการบรรลุเป้าหมาย (The Goal - Attainment Approach) เป็นวิธีการหนึ่งในการวัดประสิทธิภาพองค์การ ซึ่งความสามารถวัดประสิทธิภาพขององค์การจากความสามารถในการบรรลุเป้าหมายได้ต่อเมื่อลักษณะขององค์การและเป้าหมายนั้นมีลักษณะเป็นเป้าหมายที่แท้จริง สามารถมองเห็นและเข้าใจเป้าหมายเหล่านั้นได้ จำนวนเป้าหมายที่แท้จริงขององค์การควรมีปริมาณไม่มากจนเกินความสามารถที่เราจะวัดได้ มีความเห็นพ้องต้องกันเป้าหมายที่แท้จริงเหล่านั้น และต้องสามารถวัดได้ว่าองค์การกำลังบรรลุเป้าหมายได้แค่ไหน เมื่อไร อย่างไร □□

ดับเบิลยู.บี. เอ็ดดี้ (W.B. Eddy) กล่าวว่า หากจะมีการดำเนินการเกี่ยวกับเรื่องของประสิทธิภาพควรคำนึง ถึงระดับในการวิเคราะห์ ๓ ระดับคือ ระดับบุคคล ระดับจัดการ และระดับองค์การ □

□□ ภาณุ มหานนท์, การประเมินประสิทธิภาพขององค์การ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียน สโตร์, ๒๕๒๙), หน้า ๒.

□□ พิทยา บวรวัฒนา, ทฤษฎีองค์การสาธารณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศักดิ์โสภณการพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๘๐-๑๘๔.

□ W.B. Eddy, Public organization behavior and development, Cambridge, (Massachusetts : Winthrop, 1981), p.107.

ดับเบิลยู.เอ็น. ดันน์ (W.N. Dunn) ได้ให้ความหมายของประสิทธิผลว่า ประสิทธิผลเป็นเกณฑ์สำหรับการประเมินนโยบายสาธารณะ นโยบายสาธารณะที่มีประสิทธิผลก็คือนโยบายที่สามารถบรรลุผลลัพธ์ ซึ่งเป็นเป้าหมายที่กำหนดไว้ในระดับสูง ดังนั้น ประสิทธิผล จึงหมายถึง ระดับการบรรลุผลลัพธ์ของนโยบายที่คาดหวังไว้นั่นเอง [□]

เอช.พี. ร็อบบินส์ (S.P. Robbins) ได้กล่าวถึงการวัดประสิทธิผลขององค์การว่ามีแนวคิดและเกณฑ์การวัดที่แตกต่างกัน และได้แนวทางในการศึกษาเพื่อวัดประสิทธิผลขององค์การไว้เป็น ๔ แนวทาง คือ

๑) แนวทางที่มุ่งเน้นการบรรลุเป้าหมาย (The Goal-Attainment Approach) โดยวัดประสิทธิผลขององค์การจากความสามารถในการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์การ แนวทางนี้ยึดหลักว่า องค์การมีความตั้งใจที่จะบรรลุเป้าหมายที่เฉพาะเจาะจง โดยอาจมีเป้าหมายเดียวหรือหลายเป้าหมายก็ได้ แนวทางที่มุ่งการบรรลุเป้าหมาย คือ องค์การจะต้องมีความมั่นคงมีเหตุผลและแสวงหาเป้าหมายที่แท้จริง

๒) แนวทางเชิงระบบ (The Systems Approach) วัดประสิทธิผลขององค์การตามแนวคิดเชิงระบบที่มีทรัพยากรนำเข้า กระบวนการแปรรูปทำให้เกิดผลผลิต การศึกษาในแนวนี้นอกจากจะมุ่งเน้นเป้าหมายแล้ว ยังมุ่งเน้นวิธีการที่ทำให้บรรลุเป้าหมายด้วย

๓) แนวทางเชิงกลยุทธ์-เฉพาะส่วน (The Strategic-Constituencies Approach) กล่าวถึงการที่องค์การต้องมีปฏิสัมพันธ์ต่อสิ่งแวดล้อมตลอดเวลา ได้แก่ ความกดดันและข้อเรียกร้องจากกลุ่มผลประโยชน์ แต่จะมีเฉพาะบางส่วนเท่านั้นที่มีความสำคัญต่อความอยู่รอดขององค์การ คือ กลุ่มผลประโยชน์นั้นๆ มีอำนาจควบคุมทรัพยากรที่จำเป็นต่อองค์การ ดังนั้น ความอยู่รอดขององค์การขึ้นอยู่กับความสามารถในการจัดหาและรักษาทรัพยากรจะแสดงถึงระดับความมีประสิทธิภาพขององค์การ

๔) แนวทางการแข่งขัน-คุณค่า (The Competing - Values Approach) กล่าวถึงเป้าหมายที่แตกต่างกันไปในแต่ละองค์การมาจากบุคคลที่กำหนดเป้าหมายที่มีค่านิยมต่างกัน ดังนั้น การวัดประสิทธิผลขององค์การจึงขึ้นกับค่านิยม (Values) ความพึงพอใจ (Preferences) และความสนใจ (Interests) ของผู้ประเมินหรือวัดประสิทธิผลขององค์การ ^{□□}

[□] W.N. Dunn, *Public Policy Analysis : An Introduction*, 2nd ed, Englewood Cliffs, (New Jersey : Prentice – Hall, 1994), pp.329, 405.

^{□□} S.P. Robbins, *Organization theory : Structure design and applications*, 2nd ed, (Englewood Cliffs, (New Jersey : Prentice-Hall, 1987), p.22.

สรุปว่า วิธีการวัดประสิทธิผล คือ วิธีในการดูความสามารถในการจัดการ และการใช้ทรัพยากรที่หาได้ให้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์และรักษาระดับการปฏิบัติที่มีประสิทธิผลไว้ได้ ตัวชี้วัดประสิทธิผลองค์การ ให้ความสำคัญกับการบรรลุเป้าหมายเป็นตัวชี้วัดที่สำคัญของประสิทธิผลองค์การ โดยให้ความสำคัญกับการวางแผนและการกำหนดเป้าหมายซึ่งเกี่ยวข้องกับระดับความมากน้อยที่องค์การมีการวางแผนอย่างเป็นระบบสำหรับอนาคต และระดับที่องค์การมีการกำหนดเป้าหมายอย่างจริงจัง มีปริมาณไม่มากจนเกินความสามารถที่เราจะวัดได้ และต้องสามารถวัดได้ว่า องค์การกำลังบรรลุเป้าหมายได้แค่ไหนเมื่อไรอย่างไรโดยใช้วิธีการวัดด้วยการวิเคราะห์ ๓ ระดับ คือ ระดับบุคคล ระดับการจัดการ และระดับองค์การ

๒.๓ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์

๒.๓.๑ กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๕ ข้อที่ ๕ ว่าด้วยเรื่อง การ ได้แก่ กิจการที่คณะสงฆ์จะต้องถือเป็นธุระหน้าที่ เพราะเป็นการคณะสงฆ์และการพระศาสนา หรือเพราะเกี่ยวกับการคณะสงฆ์และการพระศาสนา มี ๖ ฝ่าย คือ

- ๑) การเพื่อความเรียบร้อยดีงาม
- ๒) การศาสนศึกษา
- ๓) การศึกษาสงเคราะห์
- ๔) การเผยแผ่พระพุทธศาสนา
- ๕) การสาธารณูปการ
- ๖) การสาธารณสงเคราะห์

วิธีดำเนินงานทั้ง ๖ ให้เป็นไปตามที่กำหนดในระเบียบมหาเถรสมาคม แต่บางการคงเป็นไปตามจารีต คือ ปฏิบัติตามจารีตก็มีอยู่ □□

พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์ คงคปณฺโญ) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ได้แก่ กิจการที่คณะสงฆ์จะต้องทำ หรือที่จะต้องถือเป็นธุระหน้าที่เพราะเป็นการคณะสงฆ์และการพระศาสนา หรือเพราะเกี่ยวกับการคณะสงฆ์และ การพระศาสนา มี ๖ ฝ่ายคือ การเพื่อความเรียบร้อยดีงาม (การปกครอง) การศาสนศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ การศึกษาสงเคราะห์และการสาธารณสงเคราะห์ □□

□□ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ , กฎมหาเถรสมาคม , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕.

□□ พระเทพปริยัติสุธี, (วรวิทย์ คงคปณฺโญ), การคณะสงฆ์และการพระศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕, หน้า ๙.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กล่าวถึงความหมายการปกครองคณะสงฆ์ หรือการบริหารคณะสงฆ์ ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาว่า การปกครองตามความหมายในพระพุทธศาสนาเป็นการปกครองเพื่อการศึกษา การปกครองและความสงบเรียบร้อยที่เกิดจากการปกครองนั้น มิใช่เป็นจุดหมายในตัว แต่เป็นเพียงปัจจัยคือสภาพเอื้อ เพื่อช่วยให้แต่ละบุคคลบรรลุจุดหมายแห่งการศึกษาหรือเพื่อเป็นหลักประกันของการศึกษาทั้งสิ้น ถ้าไม่ปกครองด้วยการศึกษา ก็ต้องปกครองด้วยอำนาจเมื่อปกครองด้วยอำนาจก็เกิดความรู้สึกในเชิงปฏิบัติ ที่เอียงไปในทางที่จะขัดแย้งกัน ด้วยเหตุนี้ การปกครองแบบใช้อำนาจจึงก่อให้เกิดปัญหาเริ่มตั้งแต่เกิดความขัดแย้งในจิตใจ เป็นต้นไป ทำให้ยิ่งต้องเพิ่มการใช้อำนาจ ใช้อำนาจ และจะเน้นการลงโทษมากยิ่งขึ้นตามลำดับไม่ใช่การปกครองแบบพยายามสร้างคนดี แต่เป็นการปกครองแบบพยายามกำจัดคนเลวนั่นเอง □□

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้ระบุถึงภารกิจที่สำคัญของการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในแต่ละด้าน ดังนี้

๑) ด้านศาสนศึกษา หมายถึง การจัดการศึกษาปริยัติธรรมและการศึกษาอื่น ๆ อันควรแก่สมณะ ซึ่งได้แก่การศึกษาพระปริยัติธรรม หรือการศึกษาธรรมบาลี ซึ่งปัจจุบันได้จำแนกเป็นสองส่วน คือ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม บาลี และการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ

๒) ด้านศึกษาสงเคราะห์ เป็นการจัดการศึกษาสงเคราะห์แก่ประชาชนทั่วไป ปัจจุบันมีการดำเนินการดังนี้ ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด โรงเรียนราชภัฏสงเคราะห์ที่วัดสนับสนุน

๓) ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม เป็นการเผยแผ่ศาสนาธรรม ดำเนินการใน ๒ ลักษณะ คือ เป็นโครงการปฏิบัติสืบเนื่องและเป็นโครงการเฉพาะกิจปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาล

๔) ด้านสาธารณสงเคราะห์ เป็นงานเกี่ยวกับการสงเคราะห์ชุมชนและสังคมโดยมีวัดและพระภิกษุเป็นแกนนำ ได้แก่ โครงการอุปสมบทและบรรพชาพระภิกษุสามเณรภาคฤดูร้อน โครงการสงเคราะห์พระภิกษุสามเณรและวัดที่ประสบภัยและขาดแคลน วัดและเจ้าอาวาส พระภิกษุเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนและสังคม เช่น ให้สถานที่เป็นที่จัดประชุมอบรมเยาวชนและประชาชน ด้านอาชีพต่าง ๆ การสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน การออมทรัพย์ ให้สถานที่เป็นแหล่งประปาหมู่บ้าน การสนับสนุนทุนการศึกษาเด็กนักเรียน การช่วยเหลือผู้ป่วยผู้ยากไร้ เป็นต้น

๕) ด้านสาธารณูปการ เป็นงานที่เกี่ยวกับการพัฒนาวัด ด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้วัดเอื้อประโยชน์ตามภารกิจของวัดในด้านอื่น ๆ การพัฒนาเหล่านี้ ได้แก่ การดูแลบำรุงรักษาสาธารณสมบัติของวัด การดูแลรักษาและก่อสร้างอาคารสถานที่ เช่น พระอุโบสถ เมรุ อาคารเรียน หอธรรม กุฏิ ศาลาการเปรียญ เป็นต้น งานสาธารณูปการแต่ละวัดจะไม่เท่าเทียมกันมาก

□□ พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **การปกครองคณะสงฆ์ไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๙), หน้า ๗๘.

หรือน้อยขึ้นอยู่กับขนาดเศรษฐกิจ ความต้องการของชุมชนและบารมีของเจ้าอาวาสหรือพระสงฆ์ในวัดเป็นสำคัญ ทั้งนี้ทางวัดจะได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกรมการศาสนาเป็นบางส่วนเรียกว่า เงินอุดหนุนบูรณะวัด

๖) ด้านการปกครอง งานปกครองของสงฆ์ อาศัยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยลำดับชั้นการปกครองคณะสงฆ์ ไว้ดังนี้ มาตรา ๒๐ คณะสงฆ์ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม การจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎหมายมหาเถรสมาคม และกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๕ พ.ศ. ๒๕๒๓ ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ หมวด ๒ ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางและหมวด ๓ ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค □□

สรุปได้ว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์ เป็นเรื่องของบุคคลทุกฝ่ายในวัด ได้แก่ เจ้าอาวาสพระภิกษุ สามเณร แม่ชี ศิษย์วัด ตลอดจนถึง ผู้ที่อาศัยอยู่ภายในวัด ก็ต้องมีส่วนร่วมในการบริหารกิจการคณะสงฆ์เพื่อให้เกิดความเรียบร้อย และให้สอดคล้องกับกฎหมายมหาเถรสมาคมที่บัญญัติขึ้น ในด้านการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน คือ การปกครอง การศาสนศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ การศึกษาสงเคราะห์ และการสาธารณสงเคราะห์

๒.๓.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารวัด

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕ หมวด ๕ □□ ได้กล่าวถึง วัด ไว้ดังนี้

มาตรา ๓๑ วัดมีสองอย่าง

(๑) วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา

(๒) สำนักสงฆ์

ให้วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล

เจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไป

มาตรา ๓๒ การสร้าง การตั้ง การรวม การย้าย การยุบเลิกวัด และการขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา ให้เป็นไปตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

ในกรณียุบเลิกวัด ทรัพย์สินของวัดที่ถูกยุบเลิกให้ตกเป็นของศาสนสมบัติกลาง

□□ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ,สาระสำคัญของภารกิจแต่ละด้าน , ม.ป.ป., (เอกสารอัดสำเนา).

□□ พระวิสุทธิภักทธาดา (ประสิทธิ์ พรหมรังสี), พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และ กฎมหาเถรสมาคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๗๖.

มาตรา ๓๒ ทวิ วัดใดเป็นวัดร้างที่ไม่มีพระภิกษุอยู่อาศัยในระหว่างที่ยังไม่มีการยุบเลิกวัดให้กรมศาสนามีหน้าที่ปกครองดูแลรักษาวัดนั้น รวมทั้งที่วัด ที่ธรณีสงฆ์และทรัพย์สินของวัดนั้นด้วย

การยกวัดร้างขึ้นเป็นวัดมีพระภิกษุอยู่จำพรรษา ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา ๓๓ ที่วัดและที่ซึ่งขึ้นต่อวัด มีดังนี้

(๑) ที่วัด คือ ที่ซึ่งตั้งวัดตลอดจนเขตของวัดนั้น

(๒) ที่ธรณีสงฆ์ คือ ที่ซึ่งเป็นสมบัติของวัด

(๓) ที่กัลปนา คือ ที่ซึ่งมีผู้อุทิศแต่ผลประโยชน์ให้วัดหรือพระศาสนา

มาตรา ๓๔ การโอนกรรมสิทธิ์วัด ที่ธรณีสงฆ์ หรือที่ศาสนสมบัติกลาง ให้กระทำก็แต่โดยพระราชบัญญัติ เว้นแต่เป็นกรณีตามวรรคสอง

การโอนกรรมสิทธิ์ที่วัด ที่ธรณีสงฆ์ หรือที่ศาสนสมบัติกลาง ให้แก่ส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือหน่วยงานอื่นของรัฐ เมื่อมหาเถรสมาคมไม่ขัดข้องและได้รับคำผาติกรรมจากส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจหรือหน่วยงานนั้นแล้ว ให้กระทำโดยพระราชกฤษฎีกา

ห้ามมิให้บุคคลโดยกายุความขึ้นต่อสู้กับวัดหรือกรมศาสนา แล้วแต่กรณีในเรื่องทรัพย์สินอันเป็นวัด ที่ธรณีสงฆ์ หรือที่ศาสนสมบัติกลาง

มาตรา ๓๕ ที่วัด ที่ธรณีสงฆ์ และที่ศาสนสมบัติกลาง เป็นทรัพย์สินซึ่งไม่อยู่ในความรับผิดชอบแห่งการบังคับคดี

มาตรา ๓๖ วัดหนึ่งให้มีเจ้าอาวาสรูปหนึ่งและถ้าเป็นการสมควรจะให้มีรองเจ้าอาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสด้วยก็ได้

พระราชบัญญัติ (เสริมชัย ชยมงคล) ได้กล่าวถึงแนวความคิดในการบริหารวัด ว่าการบริหารวัด หมายถึง การดูแลรักษาตน การปกครอง ดูแล รักษาหมู่คณะ คือ พระภิกษุ ทั้งวัด รวมทั้งสามเณร และคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอยู่ในวัด และทั้งการจัดการกิจการของวัด ซึ่งจะมีทั้งกิจกรรมต่าง ๆ พิธีกรรมต่าง ๆ และการจัดการทางด้านการเงิน และทรัพย์สินอื่น ๆ ของวัดอันเป็นส่วนรวมของพระภิกษุทั้งวัด □□

□□ พระราชบัญญัติ (เสริมชัย ชยมงคล), การบริหารวัด, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (ราชบุรี : เพชรเกษมการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๔.

พระพิพิธธรรมสุนทร (สุนทร ญาณสุนทร) ได้กล่าวโดยสรุปว่า การบริหารวัดให้เป็น ๗
โรง คือ □□

๑) วัดเป็นโรงธรรม ได้แก่ ต้องพัฒนาวัดให้เป็นที่สอนธรรมะ ให้เป็นสถานที่เทศน์ วัดใด
ไม่มีการสอนธรรมะประชาชน ไม่มีการเทศน์ตลอดจนการไหว้พระสวดมนต์ร่วมกับประชาชน วัดนั้น
จะค่อย ๆ เสื่อมไป

๒) วัดเป็นโรงทิม คือ เป็นที่สวดศพ เป็นที่เก็บศพ เป็นที่ฝังศพ นี่เป็นผลประโยชน์ที่วัด
จะต้องมีอยู่ และอย่าไปรังเกียจศพ เพราะคนบ้านไหนก็อยากจะตายอยู่บ้านนั้น อยากจะเผาศพที่วัดนั้น

๓) วัดเป็นโรงละคร คือ เป็นโรงหนังโรงละคร ต้องจัดที่ส่วนหนึ่งไว้ประจำอย่าไปรังเกียจ
โรงหนังละคร เพราะนั่นเป็นการแสดงพื้นบ้าน เท่ากับว่าเจ้าอาวาสวัดนั้นๆ ได้ศิลปินไว้ใช้งานในงาน
ต่างๆ

๔) วัดเป็นโรงพยาบาล วัดจะต้องให้การดูแลเอาใจใส่ประชาชนในเรื่องสุขภาพพลานามัย
แต่ก่อนแต่โรมาพระสงฆ์นอกจากมีความรู้ในทางธรรมะแล้ว ท่านมักจะเรียนเรื่องสมุนไพรต่าง ๆ ให้
การสงเคราะห์ประชาชนด้วยการบำบัดรักษา

๕) วัดเป็นโรงเรียน ปัจจุบันแม้ไม่ได้สอนในศาลาวัด แต่เจ้าอาวาสจะต้องมีบทบาทใน
โรงเรียนด้วยการให้เห็นว่าโรงเรียนเป็นโรงเรียนวัด

๖) วัดเป็นโรงแรม หมายถึง การทำวัดให้เป็นที่ต้อนรับประชาชน เป็นที่ปฏิสนธิการเป็น
ที่พักพิงสำหรับพระอาคันตุกะ หรือเป็นที่พึ่งพิงอาศัยของประชาชนเมื่อเกิดภัยพิบัติ

๗) วัดเป็นโรงงาน คือ วัดต้องมีการก่อสร้าง พระสังฆาธิการแห่งวัดนั้น ๆ โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส หรือพระในวัดต้องมีฝีมือ และเนื่องจากวัดมีการก่อสร้างนั่นเอง
การพัฒนาฝีมือของพระเถรในส่งไปคุมงาน ไปดูงาน ไปศึกษางานกับช่างหรือการผลิตช่างมี
ความสำคัญ

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ได้กล่าวถึงแนวความคิดการบริหารวัด ว่า ต้องปฏิบัติให้ได้
ตามหลัก สะอาด สว่าง และสงบ ดังนี้ □□

๑) สะอาด หมายถึง การดูแลและการจัดการวัดที่ดี ไม่สกปรกรกรุงรัง จัดเสนาสนะเป็น
ระเบียบเรียบร้อย เป็นที่เกศศรัทธาปสาทะแก่ผู้มาพบเห็น ไม่สร้างความขุ่นข้องใจแก่ผู้มาเยือน

๒) สว่าง หมายถึง การจัดวัดที่ดูโปร่ง สบายตาม ไม่รกทึบ หรือมีความสลับซับซ้อน เน้น
ความเรียบง่ายและประโยชน์ให้สอยสูงสุด

□□ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, **วัดพัฒนา ๔๓**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓), หน้า ๗.

□□ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ , **วัดพัฒนา ๕๐** , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงาน
พระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๓๔.

๓) สงบ หมายถึง วัดเป็นสถานที่ที่สงบจากอบายมุข ไม่มีเสียงอึกทึกครึกโครม ร่มเย็น เป็นสุข ด้วยสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้กล่าวถึง การบริหารวัดบวรนิเวศวิหารที่สำคัญ ๆ ดังนี้

- ๑) ตั้งกรรมการสงฆ์ไว้เพื่อปรึกษาการวัด เลือกเอาพระผู้ใหญ่ในวัดโดยอนุมัติแห่งสงฆ์
- ๒) จัดให้พระผู้เป็นกรรมการสงฆ์เป็นเจ้าหน้าที่ทำการจัด แยกเป็นแผนก ดังจัดไว้แล้ว ครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงครองวัด เติมเจ้าหน้าที่รักษาปูชนียวัตถุ เจ้าหน้าที่รักษาพระอาม เจ้าหน้าที่ดูการนวรรรม เจ้าหน้าที่ดูการศึกษา
- ๓) จัดหน้าที่อุปฐากวัด ให้ทำบัญชีคนเช่า และจำนวนคนเช่า ให้เป็นหลักฐาน ค่าเช่าที่เก็บได้ให้ลงในบัญชีรายได้ และให้เก็บรักษาไว้ที่วัด รายจ่ายก็ให้จดลงในบัญชีมีไว้วางจกรทำการตามแผนก

๔) พระผู้ทำการสงฆ์ให้ได้รับบำรุงโดยชื่อว่า นิตยภัตต์ คฤหัสถ์ผู้ทำการวัดให้ได้รับเกื้อกูล

๕) ให้จัดทะเบียนภิกษุสามเณร เด็กวัดอุปฐาก ภิกษุสามเณร ผู้อยู่ประจำและคนอาศัย

ชั่วคราว

- ๖) สำนวจบัญชีเลขวัดให้ได้จริง ไม่มีตัวโดยประการไร ให้จำหน่ายโดยจะแจ้ง
- ๗) มีการจัดทุกการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรโดยการตั้งมหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย ดังคำตรัสที่ว่า

ในสมัยที่ข้าพเจ้าครองวัด การบำรุงรักษาของกลางร่วงโรยลงพระภิกษุมือดีเรกลาภน้อยลง จะฟื้นฟูการถวายของกลางขึ้นไม่สะดวก เมื่อจัดตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัยขึ้น

คณะกรรมการฝ่ายคฤหัสถ์ได้บอกบุญชักชวนทายกทายิกาบริจาคทรัพย์ เพื่อบำรุงจัดรวบรวมเป็นสมบัติของวิทยาลัยขึ้นได้ และจัดเป็นทุนนอนจำนวนหนึ่งด้วย สมบัติของวิทยาลัยที่มีใช้ทุนนอนมีคดีย่างของกลางจ่ายเป็นสาธารณแก่วัดทั้งหลายได้ มีทุนมากขึ้นโดยลำดับ ในเวลาการที่วิทยาลัยร่วงโรยลง มีผู้บริจาคเกื้อกูลน้อยนัก นอกจากของหลวงบริจาคประจำปี แม้เช่นนี้ ยังบำรุงการเรียนพระศาสนาอยู่ได้ตลอดมาจนทุกวันนี้ ที่ได้ขยายกว้างขวางออกไปอีกเพราะเหตุแห่งทุนนอน... □

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับ หลักการบริหารวัดสมัยใหม่
ดังนี้□□

๑) การสร้างค่านิยม ได้แก่ การสร้างฉันทะให้เกิด ทั้งแก่ผู้บริหารเองด้วย และผู้ที่อยู่ใน
โครงสร้างการบริหารนั้นด้วย เพื่อให้เกิดแนวคิดและการประพฤติปฏิบัติเป็นไปในแนวทางระบบ แบบ
แผนที่ได้วางไว้ เพื่อการบริหารวัด จะเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลอย่างสูงสุด

๒) จัดโครงสร้าง ได้แก่ การสร้างรูปแบบระบบการบริหารให้เหมาะสม เป็นไปตาม
เป้าหมาย หรือจุดประสงค์ที่ได้วางไว้ โครงสร้างจึงถือว่าเป็นส่วนสำคัญอีกส่วนหนึ่ง ในการสร้างความ
สำเร็จให้แก่การบริหารวัดของท่าน

๓) จัดระบบงาน ได้แก่ การรักการบริหารต่าง ๆ ที่อยู่ภายในวัด ให้เป็นไปอย่างมีระบบ
และเป็นระเบียบเพื่อไม่ให้เกิดความสับสนในการดำเนินงานและเป็นการง่ายแก่การตรวจสอบ

๔) จัดกิจกรรม ได้แก่ การสร้างรูปแบบในเชิงปฏิบัติ ให้สอดคล้องกับการบริหารงาน
เพื่อให้การบริหารงานเป็นไปในด้านทฤษฎีและการปฏิบัติ

๕) บุคลากร ได้แก่ บุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริหารงานไม่ว่าจะเป็นผู้บริหารหรือผู้
อยู่อาศัยในวัดนั้น ๆ การเลือกบุคคลให้เหมาะสมกับความรู้ความสามารถ เป็นสิ่งที่ควรตระหนักอย่าง
ยิ่ง เพราะการบริหารงานของท่านจะสำเร็จหรือไม่ ส่วนนี้นับว่าเป็นส่วนสำคัญ ดังนั้นจึงควรเลือกใช้
บุคคลให้เหมาะสม

๖) เสริมทักษะ ได้แก่ การสร้างความรู้เพิ่มเติมแก่บุคลากรที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพมาก
ยิ่งขึ้น เพื่อให้การบริหารงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพเช่นกัน

๗) กลยุทธ์ ได้แก่ วิธีการหรือกลวิธีที่ท่านเลือกใช้ในการบริหารนั้น ระบบ รูปแบบ ต้อง
เหมาะสมกับปัจจัยต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว

คะนิงนิตย จันทบุตร และสุบรรณ จันทบุตร ได้สรุปหลักการบริหารและการจัดการวัด
ในยุคโลกาภิวัตน์ ไว้ดังนี้□□

๑) ควรมีการคัดสรรอบรมบุคคล ผู้จะมาบวชในพระพุทธศาสนา ให้เป็นที่ยืนยันใจที่จะเข้า
มาศึกษาธรรม

๒) ต้องมีการศึกษาอบรมธรรมแก่ผู้เข้ามาบวชทั้งก่อน ระหว่างและหลังการบวชด้วย

□□ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ , วัดพัฒนา ๔๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงาน
พระพุทธศาสนา, ๒๕๔๖), หน้า ๕๘.

^{ON} คะนิงนิตย จันทบุตร และสุบรรณ จันทบุตร, หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์
, (กรุงเทพมหานคร : พริกหวานกราฟฟิค, ๒๕๔๕), หน้า ๘๗.

๓) ต้องมีการปฏิบัติธรรมในระหว่างบวชเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจอย่างแท้จริง เพื่อการเผยแผ่ต่อไปแก่ประชาชน

๔) แต่ละวัดจักต้องให้พระสงฆ์ที่ศึกษาธรรมดีแล้วให้ได้มีโอกาสเผยแผ่แก่ประชาชน เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน และความมั่นคงของพระพุทธศาสนา และต้องพยายามวิเคราะห์หาทางเผยแผ่ธรรมต่อประชาชนด้วยความเมตตาอย่างต่อเนื่องด้วย มิใช่รอให้ผู้มานิมนต์เท่านั้น

๕) กิจกรรมการศึกษาธรรมของประชาชน ควรมุ่งให้การศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่อง ให้พัฒนาขึ้นเป็นลำดับ ทั้งในการงานและการดำเนินชีวิตประจำวัน ด้วยหลักการแห่งความไม่ประมาทและหลักการแห่งการพึ่งตนเอง

๖) ศาสนาเป็นที่พึงทางใจ ดังนั้นการปกครองสงฆ์ให้มีพฤติกรรม และการกระทำที่เหมาะสม นับเป็นเรื่องสำคัญเบื้องต้นที่พระทูลอุปถัมภ์ปฏิบัติ เจ้าอาวาสควรดำเนินการให้พระทูลอุปถัมภ์ในสังกัดมีภาพลักษณ์ที่ดี เมื่อประชาชนพบเห็นจักเกิดความศรัทธา ถือเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเบื้องต้นแล้ว

๗) พระควรยึดหลักการเผยแผ่ธรรมด้วยหลัก ๖ ประการ ดังนี้

- (๑) ห้ามปรามการทำความชั่วทั้งมวล
- (๒) ส่งเสริมให้กระทำความดีทั้งมวล
- (๓) ให้ได้ฟังและได้รู้ธรรมที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟัง
- (๔) ช่วยเสริมในสิ่งที่ประชาชนได้ยินได้รู้แต่ไม่เข้าใจให้เข้าใจ
- (๕) ให้คิดอนุเคราะห์ผู้อื่นด้วยเมตตา ปราณนาดี
- (๖) บอกทางสวรรค์ คือ ทางดำเนินชีวิตที่ดี ถูกต้อง ให้ประชาชน

๘) การเผยแผ่ธรรมควรศึกษากลุ่มคน หรือบุคคลเป้าหมาย วิเคราะห์การนำเสนอธรรมให้เหมาะสมต่อสภาพ เหตุ ผล ตน ประมาณ กาลเวลา ชุมชน และบุคคล เป็นสำคัญ

๙) เจ้าอาวาสทุกแห่งควรปกครองดูแลพระสงฆ์ สามเณร ไวยาวัจกร ศิษย์วัด ผู้อาศัยในวัดหรือเกี่ยวข้องกับวัด ให้มีพฤติกรรมที่เหมาะสม เป็นการสร้างศรัทธาแก่ประชาชนผู้พบเห็น และมาติดต่อกับวัด

๑๐) จักต้องพยายามบริหารวัดให้มีอาคารสถานที่อาณาบริเวณ เหมาะสมต่อการศึกษา และ ปฏิบัติธรรมทั้งในส่วนของพระภิกษุ สามเณร และประชาชน ให้สอดคล้องกับหลักการของพระพุทธศาสนา มีความสงบร่มเย็น ทำให้อยากเข้ามาหาความสงบและศึกษาธรรม รวมทั้งสรรพสิ่งต่างๆ ทั้งชีวิตและไม่มีชีวิต จักต้องไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อน รำคาญแก่ประชาชนที่มาวัดหรือที่อยู่ใกล้วัดด้วย

๑๑) วัดกับประชาชนจักต้องเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน พระพุทธศาสนาจึงจะอยู่ได้อย่างมั่นคง ดังนั้น นอกจากพระจะให้ธรรมแก่ประชาชนแล้ว ก็ควรจัดวัดและเครื่องใช้ของวัดอย่างมีระบบ

ให้เหมาะต่อการให้บริการประชาชนเพื่อกิจการของพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เป็นการดึงประชาชนเข้ามาใกล้ชิดกับวัด และพระก็ควรหาทางช่วยเหลือในด้านธรรมแก่ประชาชนต่อไปตามความเหมาะสมด้วย

๑๒) ประชาชนเป็นจำนวนมากที่ยังเชื่อโชคลาง ของขลัง วัดถุมงคล และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยหวังว่าสิ่งเหล่านี้จะบันดาลความโชคดี ความร่ำรวย ความสำเร็จแก่เขาได้ ทำให้ประชาชนขาดการพึ่งตนเอง ไม่พัฒนา พระพุทธศาสนาควรทำหน้าที่เป็นยารักษาโรคเหล่านี้ โดยการไม่ไปดุดึง ตำหนิ การกระทำเหล่านั้น แต่ควรใช้หลักธรรมในเรื่องเหตุและผล เรื่องการพึ่งตนเอง เรื่องการศึกษา ฝึกฝน พัฒนา และการครองชีวิตอย่างไม่ประมาทมาใช้ในการเผยแพร่ โดยให้เครื่องราง ของขลัง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ วัดถุมงคล เป็นเครื่องปิดช่องความประหลาดใจ จักทำให้การเผยแพร่พระพุทธศาสนาได้ผลดียิ่งขึ้น

๑๓) ศาสนาพุทธเป็นของคู่กับชุมชน วัดก็ครบทุกตำบล และจะเป็นศูนย์รวมของประชาชนในแต่ละตำบล หากจะจัดการบริหารวัดให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนาชุมชน ที่พัฒนาทั้งจิตใจ และคุณภาพชีวิตในด้านอื่น ๆ จะทำให้ความสัมพันธ์ของประชาชนกับพระพุทธศาสนาเจริญอย่างยั่งยืน โดยที่พระสงฆ์จะให้ธรรมทานแก่ประชาชน ส่วนประชาชนจะให้อามิสทานแก่พระสงฆ์ นับเป็นการเกื้อกูลกันอย่างถูกต้องเพื่อการมีพลังอยู่ในสังคมต่อไป

๑๔) การจัดการบริหารวัดเพื่อเป็นศูนย์กลางการพัฒนาชุมชน จำเป็นต้องจัดให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของกิจการของวัด ร่วมบริหารวัดตามหลักการของพระพุทธศาสนา ด้วย จึงสมควรปรับปรุงการบริหารวัดให้เป็นองค์การบริหารวัด ถึงแม้วัดแต่ละวัดจะเป็นนิติบุคคลอยู่แล้วก็ตาม แต่การมีองค์กรร่วมบริหารวัด เสนอความคิดและให้เจ้าอาวาสตัดสินใจในดำเนินการ ประชาชนก็จะร่วมดำเนินการอย่างเต็มที่ เต็มใจ พุทธศาสนาย่อมเจริญยิ่งขึ้น

๑๕) กรมการศาสนา และกระทรวงศึกษาธิการ ย่อมมีเจตนาที่ดีในการรักษาและพัฒนาพระพุทธศาสนา ดังนั้น เจ้าอาวาสและพระภิกษุควรศึกษางานโครงการของทางราชการ เพื่อประสานการดำเนินงาน ให้เกิดการพัฒนาพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น

๑๖) วัดทุกวัดควรได้ดำเนินการรักษาและฟื้นฟูธรรมชาติ เช่น ร่วมจัดโครงการป่าชุมชน โครงการอุทยานการศึกษา เป็นต้น จะได้ทั้งการส่งเสริมการปลูกต้นไม้ และการใช้ต้นไม้เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ธรรมต่อไปด้วย

๑๗) มหาเถรสมาคมเป็นองค์กรสูงสุด ซึ่งเจ้าอาวาสและพระสงฆ์จะต้องศึกษา ส่งเสริม สนับสนุน ประสานงานเพื่อการเผยแพร่ธรรม และพัฒนาพระพุทธศาสนาจะได้ตรงตามนโยบาย ถูกทิศทาง แก้ไขสถานการณ์และเหมาะสมกับโอกาส ย่อมเป็นพลังส่งเสริมการพัฒนายิ่งขึ้น

๑๘) หลักการบริการ การดำเนินงานต่าง ๆ ควรมีการวางแผนระยะสั้น ระยะยาว เพื่อการปฏิบัติพัฒนาวัด และควรให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมอย่างสม่ำเสมอ หลักการเหล่านี้

พระสงฆ์สามารถค้นคว้าให้เกิดความรู้ได้ซึ่งจักต้องยึดหลักการ การฝึกฝน การพัฒนา การไม่ประมาท และหลักการพึ่งตัวเองเป็นสำคัญ จึงจะบังเกิดผลดี

๑๙) สงฆ์ควรมีความสมณะ มีความเป็นอยู่ง่าย ๆ ไม่หวังลาภสักการะ มุ่งศึกษา ปฏิบัติธรรม และเผยแผ่ธรรมแก่ประชาชน ดังนั้น กิจกรรมที่วัดต่าง ๆ ดำเนินอยู่ขณะนี้จึงจำเป็นต้องมีการ ทบสวน สังคายนา เพื่อการพัฒนาที่มั่นคงยั่งยืนของพระพุทธศาสนาต่อไป

๒๐) ปัจจุบันจำนวนพระสงฆ์มีมาก ยิ่งในฤดูพรรษายิ่งมีจำนวนมากขึ้นกว่าปกติหลายเท่า ดังนั้น จำเป็นต้องมีการปกครองพระบวชใหม่โดยให้พระที่ประพฤติดีแล้วดูแลปกครองอบรมพระบวชใหม่เป็นกลุ่ม ๆ จะช่วยส่งเสริมพระวินัย และการศึกษาของสงฆ์ได้ดีขึ้น ทำให้เกิดการพัฒนาสงฆ์ พัฒนาวัด พัฒนาบทบาทหน้าที่ของสงฆ์ จนเกิดประโยชน์ต่อประชาชนและประเทศชาติอย่างแท้จริง

ดร.ญี ญาณวัฒนา และคณะ ได้กล่าวถึงแนวความคิดในการบริหารวัด ว่า การบริหารวัด ให้เจริญรุ่งเรืองมิได้ขึ้นอยู่กับชื่อเสียงของวัด แต่ขึ้นอยู่กับความรู้ ความสามารถของเจ้าอาวาส ที่จะทำ ให้ประชาชนเชื่อถือศรัทธา ยอมรับว่าเป็นที่พึ่งทั้งทางโลกและทางธรรมได้ ดังนั้น นอกจากเจ้าอาวาส จะต้องปฏิบัติตาม คำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยเคร่งครัดแล้ว เจ้าอาวาสยังต้อง มีลักษณะเป็นผู้นำอีกด้วย □□

ไพบุลย์ เสี่ยงก้อง ได้กล่าวถึง หลักการในการบริหารวัด ว่า เจ้าอาวาส เป็น พระสังฆาธิการระดับวัด เป็นผู้นำของพระภิกษุสามเณร และคฤหัสถ์ที่มีอยู่ในวัด เจ้าอาวาสจึงมีความสำคัญที่สุดต่อความเจริญรุ่งเรือง สันติสุข และความมั่นคงของวัด โดยทำหน้าที่เป็นผู้บริหารกิจการต่าง ๆ ของวัดเป็นผู้ปกครองบังคับบัญชา กำกับดูแล แนะนำสั่งสอนพระภิกษุสามเณรและฆราวาสผู้อยู่ในวัด ให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยดีงาม ให้อยู่ในศีลธรรมอันดี ให้มีความสมัครสมานปรองดองกัน ให้ร่วมแรงร่วมใจกัน ปฏิบัติศาสนกิจ ดำเนินกิจกรรมและ โครงการต่างๆ ของวัดให้สำเร็จไปด้วยดี มีประสิทธิภาพสูงสุด และให้วัดมีความเจริญรุ่งเรืองถาวรมั่นคง เป็นศูนย์กลางชุมชนในการให้การศึกษา อบรมศีลธรรม จริยธรรม ภาวนาธรรม คือ สมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐาน แก่ชุมชน และประชาชนทั้งใกล้และไกล ให้เป็นที่พึ่งทางใจแก่สาธุชนได้อย่างแท้จริง เจ้าอาวาสต้องมีทั้งศาสตร์และศิลป์ในการบริหารและการจัดการวัด นอกจากจะมีทั้งศาสตร์และศิลป์แล้ว ในการบริหารและการจัดการวัดจะต้องประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์การ การบริหารงานบุคคล การอำนวยการ การประสานงาน การประเมินผลงาน และการงบประมาณ สำหรับเรื่องดังกล่าวเจ้าคณะพระสังฆาธิการ

□□ **ดร.ญี ญาณวัฒนา และคณะ**, **ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด** ศึกษาเฉพาะกรณี **วัดอัมพวัน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๖๕.

การควรหาศึกษาเพิ่มเติม เพื่อให้การบริหารและการจัดการของวัดดำเนินการไปในเชิงรุก และได้ผล
เต็มที่มีประสิทธิภาพ □□

สรุปได้ว่า การบริหารวัดนั้น จะต้องรู้จักสภาพวัด สิ่งที่มีอยู่ในวัด ไม่ว่าจะเป็นโบสถ์
วิหาร ศาลา และสภาพบุคคลภายในวัด คือ พระภิกษุ สามเณร แม่ชี ศิษย์วัด และบุคคลที่อาศัยอยู่
ภายในวัด เพื่อให้การบริหารนั้นมีประสิทธิภาพ วางบุคคล วางสิ่งของ วางสิ่งต่าง ๆ ให้เข้ากันกับงาน
ที่จะทำ หรือกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในวัด ทั้งนี้ จะต้องบุคคลที่อยู่ภายนอกวัด มาเป็นส่วนร่วมในการ
บริหารวัด เช่น ชุมชน โรงเรียน เป็นต้น เพื่อเกิดความคล่องตัวในการบริหาร และเป็นการสร้างศรัทธา
ให้คนภายนอกได้รู้การปฏิบัติของพระภิกษุสามเณรที่อยู่ภายในวัด

๒.๔ พระสังฆาธิการ

๒.๔.๑ ความหมายของพระสังฆาธิการ

คำว่า “พระสังฆาธิการ” เป็นคำรวมตำแหน่งพระภิกษุผู้ปกครองคณะสงฆ์ ตาม
พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.
๒๕๓๕ เริ่มใช้มาแต่ พ.ศ.๒๕๐๖ จนถึงปัจจุบัน โดยมีกฎหมายตราฉบับที่ ๕ (พ.ศ.๒๕๐๖) ว่า
ด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ กำหนดนามเป็นครั้งแรก โดยเปลี่ยนคำว่า “พระคณาธิการ”
มาเป็น “พระสังฆาธิการ” ให้สอดคล้องกับลักษณะการดำเนินกิจการคณะสงฆ์รวมคำว่า “พระ” “สังฆ”
และ “อธิการ” เป็น “พระสังฆาธิการ” แปลตามรูปศัพท์ว่า “พระภิกษุผู้ทำงานโดยสิทธิขาดในทางคณะ
สงฆ์” “พระภิกษุผู้ทำงานคณะสงฆ์โดยมีอำนาจเต็มตามตำแหน่ง” ซึ่งในแม่บทท่านบัญญัติว่า หมายถึง
“พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์” มีตำแหน่งดังนี้ □□

๑. เจ้าคณะใหญ่
๒. เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค
๓. เจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด
๔. เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ
๕. เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล
๖. เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส

□□ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, **วัดพัฒนา ๔๔**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา,
๒๕๔๔), หน้า ๕.

□□ กฎหมายตราฉบับที่ ๑๔ (พ.ศ.๒๕๓๕) ว่าด้วยจำนวนและเขตปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค
, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์
(ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ และมาตรา ๒๑, พ.ศ.๒๕๕๒, ข้อ ๑ , หน้า ๕.

เจ้าคณะและเจ้าอาวาสดังกล่าวนี้ เป็นผู้ทำงานคณะสงฆ์อย่างมีอำนาจเต็มตามกฎหมาย และครอบคลุมงานทุกส่วนในเขตปกครองหรือในวัด ส่วนรองเจ้าคณะ รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส จะมีอำนาจหน้าที่เต็มตามตำแหน่ง ก็เพราะได้รับการมอบหมาย จึงบัญญัตินามว่า "พระสังฆาธิการ" ซึ่งเทียบได้กับข้าราชการของฝ่ายราชอาณาจักร ส่วนเลขานุการเจ้าคณะและเลขานุการรองเจ้าคณะ หาได้เป็นพระสังฆาธิการไม่ เพราะเป็นเพียงผู้ทำการเลขานุการ

๒.๔.๒ ความสำคัญของพระสังฆาธิการ

พระสังฆาธิการเป็นผู้ปกครองดูแลคณะสงฆ์ในเขตปกครองและในวัดให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ และพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช มีหน้าที่ควบคุม และส่งเสริมรักษาความเรียบร้อยดีงามของคณะสงฆ์ จัดการและพัฒนา การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาการสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ให้เป็นไปด้วยดี พระสังฆาธิการจึงมีความสำคัญในการดูแลพระภิกษุและสามเณร ดูแลให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ให้ภิกษุและสามเณรมีจริยาวัตรตรงตาม ประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัย นับว่าพระสังฆาธิการเป็นผู้จรรโลงพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืน ดูแลการประพฤติปฏิบัติของพระภิกษุและสามเณรไม่ให้ออกนอกพระธรรมวินัย และพระสังฆาธิการโดยเฉพาะ เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส จะต้องบำรุงรักษาจัดการวัด และสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่พำนักอยู่ในวัดปฏิบัติตามพระธรรมวินัย และเป็นธุระในการอบรมศึกษาสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ ให้สะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

กรมการศาสนาและกระทรวงศึกษาธิการ ระบุถึงความสำคัญของพระสังฆาธิการว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติจะเจริญรุ่งเรืองถาวรสืบไป ก็ด้วยจะต้องอาศัยพระสังฆาธิการเป็นสำคัญเนื่องด้วยพระสังฆาธิการเป็นผู้ใกล้ชิดกับประชาชนโดยเฉพาะพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสซึ่งเป็นที่เคารพและเลื่อมใสศรัทธาของประชาชน ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เจ้าอาวาสจึงมีอำนาจหน้าที่ในการบริหารและจัดการวัดให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ □□

□□ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), คำนำ.

พระสงฆ์กับการบริหารจัดการ ถือว่าพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญต่อสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าพระสงฆ์จะทำอะไรเกี่ยวกับการบริหารจัดการภายในวัดหรือนำพาพุทธศาสนิกชนทำตามขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆพระสงฆ์มีบทบาทเป็นอย่างยิ่ง เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะพระสงฆ์มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส ใฝ่รู้ใฝ่คิด สามารถให้ความรู้ที่ตนเองได้ศึกษามาเพื่อบำเพ็ญประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาและสังคมประเทศชาติ^{□□}

ดังนั้นพระสังฆาธิการ จึงเป็นพระภิกษุที่ปฏิบัติตามภารกิจของพระพุทธศาสนาที่จะช่วยส่งเสริมทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ให้เจริญรุ่งเรือง และสร้างศรัทธาของพุทธศาสนิกชนต่อพระพุทธศาสนา และสร้างความเข้มแข็ง และความมั่นคงของพระพุทธศาสนา

๒.๔.๓ การแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ

กฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๔ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ การแต่งตั้งและถอดถอน (กองแผนงาน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ) ไว้ดังนี้^{□□}

คุณสมบัติทั่วไปของพระสังฆาธิการ

กฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๔ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ ได้กำหนดคุณสมบัติทั่วไปของพระสังฆาธิการ ไว้ ๗ ประการดังนี้

๑. มีพรรษาสมควรแก่ตำแหน่ง
๒. มีความรู้สมควรแก่ตำแหน่ง
๓. มีความประพฤติเรียบร้อยตามพระธรรมวินัย
๔. เป็นผู้ฉลาดสามารถในการปกครองคณะสงฆ์
๕. ไม่เป็นผู้มีร่างกายทุพพลภาพไร้ความสามารถ หรือมีจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบหรือเป็นโรคเรื้อน หรือเป็นวัณโรคในระยะอันตรายจนเป็นที่น่ารังเกียจ
๖. ไม่เคยต้องคำวินิจฉัยลงโทษในอธิกรณ์ที่พึงรังเกียจมาก่อน
๗. ไม่เคยถูกถอดถอนหรือถูกปลดจากตำแหน่งใด เพราะความผิดมาก่อน

^{□□} สิริวัฒน์ ศรีเครือดง, พระสงฆ์กับภาวะผู้นำ, ในรวบรวบบทความ สารนิพนธ์พุทธศาสนตรมหาบัณฑิต ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๐๖.

^{□□} กองแผนงาน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยพระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบ และคำสั่งของคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๔๐๓.

การแต่งตั้งพระสังฆาธิการ

การแต่งตั้งพระสังฆาธิการ ตามกฎหมายเถรสมาคม (กองแผนงาน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ) มีดังนี้

๑. การแต่งตั้งตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ ต้องมีคุณสมบัติโดยทั่วไปแล้วจะต้องมีพรรษาพัน ๓๐ และมีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่ารองสมเด็จพระราชาคณะ สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติให้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ โดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม

๒. การแต่งตั้งพระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าคณะภาค ต้องมีคุณสมบัติโดยทั่วไปแล้วจะต้องมีพรรษาพัน ๒๐ และกำลังดำรงตำแหน่งรองเจ้าคณะภาคนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๒ ปี หรือกำลังดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดในภาคนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๔ ปี หรือมี สมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่าพระราชาคณะชั้นเทพ หรือเป็นพระราชาคณะซึ่งเป็นพระคณาจารย์เอก หรือเป็นเปรียญธรรม ๙ ประโยค ในการแต่งตั้งเจ้าคณะภาค เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะใหญ่ พิจารณาคัดเลือกพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติ เสนอมหาเถรสมาคมพิจารณา เพื่อมีพระบัญชาแต่งตั้งตามมติมหาเถรสมาคมเจ้าคณะภาคจะอยู่ในตำแหน่งคราวละ ๔ ปี และอาจได้รับแต่งตั้งอีกได้ ในกรณีที่รองเจ้าคณะภาคพ้นจากตำแหน่งก่อนวาระ ให้รองเจ้าคณะภาค ซึ่งได้รับแต่งตั้งแทน อยู่ในตำแหน่งตามวาระของผู้ซึ่งตนแทน

๓. การแต่งตั้งพระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัด ต้องมีคุณสมบัติโดยทั่วไปแล้วจะต้องมีพรรษาพัน ๑๐ กับมีสำนักอยู่ในเขตจังหวัดนั้น และกำลังดำรงตำแหน่งรองเจ้าคณะจังหวัดนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๒ ปี หรือกำลังดำรงตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอในจังหวัดนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๔ ปี หรือมีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่าพระราชาคณะชั้นสามัญ หรือเป็นพระคณาจารย์โทขึ้นไปหรือเป็นเปรียญธรรมไม่ต่ำกว่า ๖ ประโยค ในการแต่งตั้งเจ้าคณะจังหวัดในภาคใด ให้เจ้าคณะภาคนั้นพิจารณาคัดเลือกพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติตามเกณฑ์ เสนอเจ้าคณะใหญ่พิจารณา เพื่อมีพระบัญชาแต่งตั้งตามมติมหาเถรสมาคม

๔. ในการแต่งตั้งพระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอ ต้องมีคุณสมบัติโดยทั่วไปแล้วมีพรรษาพัน ๑๐ กับมีสำนักอยู่ในเขตจังหวัดนั้น และกำลังดำรงตำแหน่งรองเจ้าคณะอำเภอนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๒ ปี หรือกำลังดำรงตำแหน่งเจ้าคณะตำบลในอำเภอนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๔ ปี หรือมีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่าชั้นสัญญาบัตร หรือเป็นพระคณาจารย์ตรีขึ้นไปหรือเป็นเปรียญธรรมไม่ต่ำกว่า ๔ ประโยคในการแต่งตั้งเจ้าคณะอำเภอในจังหวัดใด ให้เจ้าคณะจังหวัดนั้นคัดเลือกพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติดังกล่าว เสนอเจ้าคณะภาค เพื่อพิจารณาแต่งตั้งโดยอนุมัติของเจ้าคณะใหญ่

๕. ในการแต่งตั้งพระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าคณะตำบล ต้องมีคุณสมบัติโดยทั่วไปแล้วจะต้องมีพรรษาพัน ๕ กับมีสำนักอยู่ในเขตอำเภอนั้น และกำลังดำรงตำแหน่งรองเจ้าคณะตำบลนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๒ ปี หรือกำลังดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสในตำบลนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๔ ปี หรือเป็นพระภิกษุมีสมณศักดิ์ หรือเป็นพระคณาจารย์ หรือเป็นเปรียญธรรม หรือเป็นนักธรรมชั้นเอก ใน

การแต่งตั้งเจ้าคณะตำบลในอำเภอใด ให้เจ้าคณะอำเภอนั้นคัดเลือกพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติดังกล่าว เสนอเจ้าคณะจังหวัดพิจารณาแต่งตั้ง เมื่อได้แต่งตั้งแล้ว ให้แจ้งกรมการศาสนาและรายงานเจ้าคณะภาคเพื่อทราบ

๖. การแต่งตั้งพระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระอารามราษฎร์ ต้องมีคุณสมบัติทั่วไปแล้วจะต้องมีพรรษาพ้น ๕ และเป็นผู้ทรงเกียรติคุณเป็นที่เคารพนับถือของบรรพชิตและคฤหัสถ์ ในถิ่นนั้นในการแต่งตั้งเจ้าอาวาสนอกจากพระอารามหลวงในตำบลใดให้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล เจ้าสังกัด ถ้าไม่มีรองเจ้าคณะอำเภอ ไม่มีรองเจ้าคณะตำบล ให้เจ้าคณะอำเภอเลือกเจ้าอาวาสในตำบลนั้น รวมกันทั้งหมดไม่น้อยกว่า ๓ รูป ร่วมกันพิจารณาคัดเลือกพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติดังกล่าวแล้วให้เจ้าคณะอำเภอรายงานเสนอเจ้าคณะจังหวัดเพื่อพิจารณาแต่งตั้ง

ถ้าพระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดนั้นดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดอยู่ด้วย ให้เจ้าคณะอำเภอรายงานเสนอเจ้าคณะจังหวัด เพื่อเจ้าคณะภาคพิจารณาแต่งตั้งในการแต่งตั้งรองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส นอกจากพระอารามหลวง ให้เจ้าอาวาสวัดนั้นพิจารณาคัดเลือกพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติ และระบุหน้าที่ที่ตนจะมอบหมายให้ปฏิบัติ แล้วเสนอผู้บังคับบัญชาตามลำดับ เพื่อเจ้าคณะจังหวัดพิจารณาแต่งตั้ง

๗. การแต่งตั้งพระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร ต้องมีคุณสมบัติโดยเฉพาะอีกส่วนหนึ่งคือ มีพรรษาพ้น ๑๐ เป็นผู้ทรงเกียรติคุณเป็นที่เคารพนับถือของบรรพชิตและคฤหัสถ์ และมีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่าพระราชาคณะชั้นราชสำหรับพระอารามหลวงชั้นเอก ไม่ต่ำกว่าพระราชาคณะชั้นสามัญ สำหรับพระอารามหลวงชั้นโท ไม่ต่ำกว่าพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสชั้นเอกสำหรับพระอารามหลวงชั้นตรี

ส่วนพระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระอารามหลวงในจังหวัดอื่น นอกจากกรุงเทพมหานคร ต้องมีคุณสมบัติโดยเฉพาะอีกส่วนหนึ่ง คือ มีพรรษาพ้น ๑๐ เป็นผู้ทรงเกียรติคุณเป็นที่เคารพนับถือของบรรพชิตและคฤหัสถ์ และมีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่าพระราชาคณะชั้นสามัญสำหรับพระอารามหลวงชั้นเอก ไม่ต่ำกว่าพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสชั้นเอก สำหรับพระอารามหลวงชั้นโท ไม่ต่ำกว่าพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสชั้นโท หรือพระครูสัญญาบัตรที่มีนิตยภัต ไม่ต่ำกว่าพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสชั้นโท ถ้าพระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระอารามหลวง ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดอยู่ด้วย ให้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะภาคดำเนินการ ในการแต่งตั้งรองเจ้าอาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง ให้เจ้าอาวาสพระอารามหลวงนั้นพิจารณาคัดเลือกพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติดังกล่าวและระบุหน้าที่ที่ตนจะมอบหมายให้ปฏิบัติแล้วรายงานเจ้าคณะจังหวัดเพื่อพิจารณาเสนอตามลำดับจนถึงมหาเถรสมาคม สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง ตามมติมหาเถรสมาคม

การพ้นจากตำแหน่งหน้าที่พระสังฆาธิการ

พระสังฆาธิการย่อมพ้นจากตำแหน่งได้ในกรณีถึงมรณภาพ หรือพ้นจากความเป็นพระภิกษุ หรือลาออก หรือย้ายออกไปนอกเขตที่ตนมีสำนักอยู่ หรือยกเป็นกิตติมศักดิ์ หรือรับตำแหน่งหน้าที่เจ้าคณะหรือรองเจ้าคณะอื่น หรือให้ออกจากตำแหน่งหน้าที่ หรือถูกปลดจากตำแหน่งหน้าที่ หรือถูกถอดถอนจากตำแหน่งหน้าที่[□]

พระสังฆาธิการรูปใดประสงค์จะลาออกจากตำแหน่งหน้าที่ที่ย่อมทำได้ เมื่อผู้มีอำนาจแต่งตั้งได้พิจารณาอนุญาตแล้ว จึงเป็นอันพ้นจากตำแหน่งหน้าที่

พระสังฆาธิการจะพ้นตำแหน่งได้ในกรณีมรณภาพ หรือพ้นจากความเป็นพระภิกษุหรือลาออก หรือย้ายออกไปนอกเขตที่ตนมีสำนักอยู่ หรือให้พ้นจากตำแหน่งหน้าที่ โดยถูกปลดจากตำแหน่งหน้าที่ ถูกถอดถอนจากตำแหน่งหน้าที่[□]

๒.๔.๔ การปกครองสงฆ์

การปกครองคณะสงฆ์เป็นรูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นองค์กรหนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ โดยเฉพาะเกิดขึ้นในสังคมชาวพุทธที่มีรูปแบบและประวัติอย่างยาวนาน

ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ตามแบบพระธรรมวินัย

การปกครองคณะสงฆ์ได้มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล หลักที่ใช้ในการปกครองครั้งนั้นคือพระธรรมวินัยพระพุทธรูปเจ้าทรงปกครองคณะสงฆ์โดยธรรมมาธิปไตย กล่าวคือ ทรงแสดงธรรมบัญญัติพระวินัย การบริหารกิจการคณะสงฆ์และการพระพุทธรูปศาสนา และทรงวินิจฉัยอธิกรณ์ของพระสงฆ์ โดยที่พระองค์ทรงเป็นพระธรรมราชา มีพระสารีบุตรเป็นพระธรรมเสนาบดีเป็นผู้ช่วยตามที่ทรงโปรดให้ช่วย พร้อมพระโมคคัลลานะและพระเถระทั้งหลาย ผู้เป็นสังฆมิตรและสังฆปริณายกเป็นหมู่ๆ ทรงมอบให้สงฆ์เพื่อเป็นสมานสังวาสกัน เป็นไปตามหลักพระธรรมวินัย และต้องมีมติเป็นเอกฉันท์เป็นสำคัญ

ทัศนนักปราชญ์เกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ ดังสุนทร ฤ รังสี กล่าวไว้ว่า^{□□}

๑. สังคมสงฆ์ มีการบัญญัติพระวินัยเพื่อใช้ปกครองสงฆ์ หรือใช้เป็นหลักปฏิบัติของพระภิกษุ แต่พระวินัยนั้นเป็นพุทธบัญญัติทั้งหมดหาใช่สงฆ์หรือผู้แทนของสงฆ์เป็นผู้บัญญัติอย่างที่รัฐสภาเป็นผู้บัญญัติกฎหมายในระบอบประชาธิปไตยไม่ จุดประสงค์ในการบัญญัติพระวินัยก็เพื่อให้พระสงฆ์อยู่ร่วมกันด้วยดี พ้นจากมลทินและกิเลสต่างๆ ทำให้ประชาชนเกิดความเลื่อมใส และเป็นเครื่องส่งเสริมการปฏิบัติธรรมดังข้อความว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แลเรจักบัญญัติสิกขาบท

□ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๕.

□ อ้างแล้ว, หน้า ๓๐๒.

□□ สุนทร ฤ รังสี, สถาบันทางการเมืองตามแนวพุทธศาสตร์ รัฐศาสตร์แนวพุทธศาสตร์ ,

(กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๐), หน้า ๓๕-๖๐.

แก่ภิกษุทั้งหลายด้วยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ คือ เพื่อความดีแห่งสงฆ์ ๑ เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์ ๑ เพื่อชมเพื่อเกื้อยาก ๑ เพื่อสำราญแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก ๑ เพื่อป้องกันอาสวะอันบังเกิดจากปัจจุบัน ๑ เพื่อกำจัดอาสวะอันจักบังเกิดในอนาคต ๑ เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส ๑ เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว ๑ เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม ๑ เพื่อถือพระวินัย ๑ □□

๒. ด้านการบริหาร ในสมัยเมื่อยังมีพระสาวกไม่มาก พระพุทธองค์ทรงบริหารพระศาสนาด้วยพระองค์เองโดยมีพระสาวกที่สำคัญ เช่น พระสารีบุตร และพระมหาโมคคัลลานะช่วยแบ่งเบาภาระบ้างตามความจำเป็น ต่อมาเมื่อมีพระสาวกเพิ่มมากขึ้น และมีผู้ขอเข้าอุปสมบทในพระพุทธศาสนามากขึ้น ก็ได้ทรงอนุญาตให้พระสาวกอุปสมบทแก่ผู้เข้ามาขอบวชได้โดยให้ผู้ขอบวชเปล่งวาจาถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ครั้นต่อมาเมื่อภิกษุเพิ่มมากขึ้นอีกทรงมอบความเป็นใหญ่ให้แก่สงฆ์ในการทำกิจกรรมทั้งปวงของพระพุทธศาสนา เช่น การให้บรรพชาอุปสมบท การกรานกฐิน กำหนดเขตสีมา การระงับอธิกรณ์ เป็นต้น ซึ่งเท่ากับเป็นผู้บริหารงานพระศาสนาตามระเบียบที่ได้ทรงกำหนดไว้นั่นเอง ส่วนการบริหารคณะสงฆ์โดยรูปองค์กร เช่น มหาเถรสมาคมนั้นไม่บัญญัติในพระวินัย แต่ก็มิได้ขัดพระวินัย

๓. ด้านตุลาการ สถาบันตุลาการทางพระพุทธศาสนามีลักษณะบางอย่างคล้ายกับสถาบันตุลาการทางราชอาณาจักร มีกฎหมายหรือระเบียบที่สังคมวางไว้เป็นบรรทัดฐานแห่งการกระทำของบุคคลในสังคม ป้องกันไม่ให้มีการกระทำ หรือความประพฤติที่เป็นปฏิปักษ์ต่อความสงบสุขของสังคม ฝ่ายอาณาจักรมีกฎหมายเป็นหลักในการปกครอง ส่วนฝ่ายพุทธจักรมีพระธรรมวินัยเป็นหลัก ทั้งฝ่ายอาณาจักรและพุทธจักร มีกระบวนการพิจารณาคดีหรืออธิกรณ์และมีวิธีลงโทษตามโทษานุโทษ แต่ลักษณะการลงโทษตามพระวินัยกับโทษของกฎหมายบ้านเมืองมีข้อแตกต่างกันมาก ความผิดร้ายแรงบางอย่างของบรรพชิต เช่น ความผิดทางเพศสำหรับฝ่ายอาณาจักรอาจถือว่าไม่ผิดการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล มีโครงสร้างตามความเห็นของ ไชย ณ พลได้กล่าวไว้ □□

ลักษณะการใช้อำนาจการปกครองคณะสงฆ์ตามพระธรรมวินัย

การใช้อำนาจในการปกครองคณะสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงวางกรอบเพื่อประโยชน์แก่การปกครองจึงทรงบัญญัติไว้ ๑๐ ประการดังนี้ □□

๑. เพื่อความรับทราบที่ดีแห่งสงฆ์

๒. เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์

□□ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑.

□□ ไชย ณ พล, การปกครองของพระพุทธเจ้าระบอบธรรมาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย

๒๕๓๗), หน้า ๑๗๒-๑๗๓.

□□ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๘-๒๙.

๓. เพื่อข่มขู่บุคคลเพื่อเกื้อยาก
๔. เพื่อการอยู่สำราญแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก
๕. เพื่อป้องกันอาสวะอันบังเกิดจากปัจจุบัน
๖. เพื่อกำจัดอาสวะอันจักบังเกิดในอนาคต
๗. เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส
๘. เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว
๙. เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม
๑๐. เพื่อถือตามพระวินัย

การปกครองคณะสงฆ์

การปกครองคณะสงฆ์เป็นการปกครองตามพระธรรมวินัย คือ การปกครองคณะสงฆ์จะยึดถือพระธรรมวินัยเป็นธรรมนูญการปกครองโดยใช้อำนาจรัฐ และจารีตเป็นหลักอุดหนุนการปกครองคณะสงฆ์ หากมีความไม่เรียบร้อยเกิดขึ้นในคณะสงฆ์ต้องอาศัยอำนาจรัฐมาช่วยจัดการแก้ไขความไม่เรียบร้อย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงถวายอำนาจรัฐช่วยคณะสงฆ์จัดระบบการปกครอง ทรงตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ มาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ได้ยกเลิกพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ และได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ จัดระบบการปกครองใหม่ ให้มีรูปแบบคล้ายกับการปกครองแบบราชาอาณาจักร มาในสมัยพระบาทสมเด็จพระภูมิพลอดุลยเดช ได้ทรงยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ เพื่อจัดการปกครองคณะสงฆ์ในรูปแบบใหม่ จึงได้ทรงตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และถัดมาในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ใช้เป็นรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ และเป็นหลักจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน □□

การปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้ระบุตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายกเป็นประมุขสงฆ์ไทยและสงฆ์อื่น ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ทางมหาเถรสมาคมตามอำนาจกฎหมาย และพระธรรมวินัยและทรงตราพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราชโดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมาย พระธรรมวินัย และกฎหมายมหาเถรสมาคม และสมเด็จพระสังฆราชทรงอยู่ในฐานะที่ผู้ใดจะหมิ่นประมาท ดูหมิ่นหรือแสดงความอาฆาตมาดร้ายมิได้ โดยมีมหาเถรสมาคมเป็นองค์กรปกครองสูงสุด คณะสงฆ์และสามเณรต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม ซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธานและกรรมการโดยตำแหน่งและกรรมการแต่งตั้ง

□□ พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺโณ), เอกสารประกอบคำบรรยายเรื่องการปกครองคณะสงฆ์และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑.

ในการปกครองคณะสงฆ์ แบบแผนการปกครองออกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนหลักการกำหนดหน่วยงาน เขตการปกครอง ผู้ปกครองหรือผู้รับมอบหมายงาน หรือผู้มอบหมายงาน ปฏิบัติงานคณะสงฆ์ และส่วนย่อยๆ ได้แก่ แบบแผนการกำหนดอำนาจหน้าที่ การควบคุมบังคับบัญชา การประสานงาน การตั้งผู้รักษาการแทน และการวางระเบียบการปฏิบัติอื่นๆ

ระเบียบการปฏิบัติปกครองคณะสงฆ์กำหนดให้มีเจ้าคณะมหานิกายและเจ้าคณะธรรมยุตปกครองบังคับบัญชาวัด และพระภิกษุสามเณรในนิกายนั้นๆ โดยมีแบบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางและระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค □□

ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง มีมหาเถรสมาคมเป็นศูนย์กลางรวมอำนาจปกครอง และกิจการคณะสงฆ์ทั้งสิ้นของคณะสงฆ์ไทย เป็นศูนย์รวมเขตการปกครองและ เจ้าคณะส่วนกลาง ซึ่งเป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง โดยกำหนดเขตการปกครองได้แก่ เขตการปกครองบังคับบัญชาเจ้าคณะ เจ้าอาวาสและภิกษุสามเณรในนิกายนั้นๆ ในส่วนกลาง จะแยกส่วนปกครองเป็นคณะนิกายเรียกว่า “หน” มี ๔ หน คือ หนกลาง หนเหนือหนตะวันออก และหนใต้ ในส่วนของคณะธรรมยุต เรียกว่า คณะธรรมยุติ จะรวมเขตปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค และวัดธรรมยุติเป็นเขตเดียวกัน

การปกครองสงฆ์ในส่วนกลาง ได้แก่ เจ้าคณะหนใหญ่ ซึ่งเป็นพระสังฆาธิการในส่วนกลาง เป็นผู้ประสานงานกับสมเด็จพระสังฆราช มีมหาเถรสมาคม เป็นหน่วยงานในส่วนกลางและประสานงานกับเจ้าคณะในส่วนภูมิภาค ปฏิบัติหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตปกครองของตน เรียกว่า หน มีเจ้าคณะหนใหญ่ ๕ หน คือ

๑. เจ้าคณะใหญ่หนกลาง
๒. เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ
๓. เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก
๔. เจ้าคณะใหญ่หนใต้
๕. เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต

อำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ของเจ้าคณะหนใหญ่ ในเขตปกครองของตนมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ ดังนี้ □□

๑. ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช

□□ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

□□ คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘๔.

๒. ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษา สงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี

๓. วินิจฉัยการลงนิคมกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยชั้นภาค หรือมีอำนาจหน้าที่ในกรณีที่ได้รับมอบหมายอย่างอื่นจากมหาเถรสมาคม

๔. แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะภาคให้เป็นไปโดยชอบ

๕. ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาส ตลอดถึงพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรืออยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับบัญชา ให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย

๖. ตรวจการและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตนระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ในส่วนภูมิภาค การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ได้กำหนดส่วนหลักไว้อย่างชัดเจนในมาตรา ๒๑ ของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ได้จัดเขตการปกครองออกเป็นภาค จังหวัด อำเภอ ตำบลจำนวนตำบล และเขตปกครองให้เป็นไปตามกำหนดในกฎหมายมหาเถรสมาคม ส่วนมาตรฐาน ๒๒ กำหนดให้พระภิกษุเป็นผู้ปกครองตามชั้น ตามลำดับชั้น คือ เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบล เมื่อมหาเถรสมาคมเห็นสมควรจะจัดให้มีรองเจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะอำเภอ และรองเจ้าคณะตำบลเป็นผู้ช่วยเจ้าคณะชั้นนั้นๆ ด้วยก็ได้พระภิกษุผู้ปกครองคณะสงฆ์ ทุกตำแหน่ง เรียกว่าพระสังฆาธิการเป็นภิกษุผู้ทำงานโดยสิทธิขาดทางคณะสงฆ์ โดยมีอำนาจเต็มแบบรวมตำแหน่งซึ่งนอกเหนือจากตำแหน่งดังกล่าวข้างต้นแล้วยังรวมไปถึงเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส เจ้าคณะ และเจ้าอาวาสเป็นผู้ทำงานคณะสงฆ์อย่างมีอำนาจเต็มกฎหมาย และควบคุมงานทุกส่วนในเขตปกครองหรือในวัด

๒.๔.๕ บทบาทพระสังฆาธิการ

จากการศึกษาเอกสารเกี่ยวกับบทบาทพระสังฆาธิการต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ดังนี้

พระธรรมญาณมุนี (ทองย้อย บัวอ่อน) กล่าวว่า พระสังฆาธิการมีบทบาทหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์ โดยมีหลักการปกครองคือมุ่งความสงบเรียบร้อย มุ่งความเจริญอกงาม และมุ่งความสามัคคีปรองดอง ซึ่งทั้ง ๓ ประการนี้เป็นเครื่องวัดสมรรถภาพของการปกครอง ในขณะเดียวกันในการปกครองพระสงฆ์ให้ได้ผลดีตามหลักการ ดังกล่าวนั้น □□

□□ พระธรรมญาณมุนี (ทองย้อย บัวอ่อน), การแสวงหาเส้นทางการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ไทย , อ้างในพระปลัดเกียรติศักดิ์ สันทวีวรกุล, “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดกระบี่ ”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘).

พระครูมงคลคีลวงค์ (กุศล คนธวโร) และคณะ กล่าวว่า พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส ทุกรูปต้องพัฒนาตนเองให้อยู่ในระเบียบวินัยก่อนเป็นประการแรก ประการที่สองจะต้องมีรูปแบบการปกครองในวัดวาอารามให้เรียบร้อย และประการสุดท้ายจะต้องจัดรูปแบบในการศึกษาเล่าเรียนแผนกพระปริยัติธรรมขึ้น เช่น แผนกนักธรรม แผนกบาลี ขึ้นในวัดของตน นอกจากนี้จะต้องอบรมวิปัสสนากรรมฐานให้กับพระภิกษุสามเณร เรียกว่า พัฒนาจิตใจของพระภิกษุสามเณรให้มีความมั่นคง เพื่อพระภิกษุสามเณรจะได้นำหลักการพัฒนาจิตใจนี้ไปสู่เด็ก หรือเยาวชนหรือยุวพุทธให้หันเข้ามาศึกษาหาความรู้ด้านพระพุทธศาสนา เรียกว่า จริยธรรม การให้การศึกษาด้านจริยธรรมก็คือ การเปิดโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้น การเปิดโรงเรียนเด็กเล็ก ที่เรียกว่าเด็กก่อนเกณฑ์ ซึ่งเป็นโครงการของมหาเถรสมาคม ก็เพื่อเป็นการชักจูงเด็กเล็กให้หันเข้ามาฟังพระสงฆ์ พระสงฆ์ก็มีบทบาทช่วยเหลือเด็กเล็กด้วยเมตตาธรรม เด็กเล็กเหล่านี้ ก็คือลูกหลาน ชาวบ้านที่ต้องออกไปประกอบอาชีพ เมื่อวัดรับดูแลลูกหลานให้ ความเลื่อมใสศรัทธาต่อวัด ต่อ พระพุทธศาสนาก็บังเกิดขึ้นกับประชาชน จึงเห็นได้ว่า พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส นอกจากจะมีหน้าที่ในการดูแลวัดพัฒนาวัดแล้ว ยังต้องช่วยเหลือและพัฒนาชุมชนพร้อมกันไปด้วย □

พระสังฆาธิการ เป็นนามบัญญัติตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ ได้กำหนดบทบาทอำนาจหน้าที่การปกครองคณะสงฆ์ ในเขตปกครองของตน ได้แก่ การรักษาความเรียบร้อยดีงามการศาสนศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ การศึกษาสงเคราะห์ และการสาธารณสงเคราะห์ รวมทั้งการนิคมกรรมหรือการวินิจฉัย อธิการ หรือความผิดทางพระธรรมวินัยของพระภิกษุ

กฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๔ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ ได้กำหนดจรรยาพระสังฆาธิการซึ่งพระสังฆาธิการต้องปฏิบัติตามบทบาทของพระสังฆาธิการดังต่อไปนี้

๑. ต้องเคารพเอื้อเฟื้อต่อกฎหมาย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราชและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยโดยเคร่งครัด

๒. ต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชา ซึ่งสั่งโดยชอบด้วยอำนาจหน้าที่ ถ้าไม่เห็นพ้องด้วยคำสั่งนั้น ให้เสนอความเห็นคัดค้านเป็นลายลักษณ์อักษรภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันที่ได้รับทราบคำสั่งและเมื่อได้คัดค้านดังกล่าวมานั้นแล้ว แต่ผู้สั่งมิได้ถอนหรือแก้คำสั่งนั้น ถ้าคำสั่งนั้นไม่ผิดพระวินัยต้องปฏิบัติตาม ต้องรายงานจนถึงผู้สั่งในกรณีการคัดค้านคำสั่งให้ผู้สั่งรายงานเรื่อง

□ พระครูมงคลคีลวงค์ (กุศล คนธวโร) , อ้างใน พระปลัดเกียรติศักดิ์ สนิทวิวรกุล , “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดกระบี่ ” , วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ , ๒๕๔๘).

ทั้งหมดไปยังผู้บังคับบัญชาเหนือตน เพื่อพิจารณาสั่งการต่อไป ในการปฏิบัติหน้าที่ ห้ามทำข้ามผู้บังคับบัญชาเหนือตน เว้นแต่จะได้รับอนุญาตพิเศษเป็นครั้งคราว

๓. ต้องตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ด้วยความระมัดระวัง มิให้เกิดความเสียหายแก่การคณะสงฆ์ และการพระศาสนาและห้ามมิให้ละทิ้งหน้าที่โดยไม่มีเหตุอันควร

๔. ต้องปฏิบัติหน้าที่โดยชอบและห้ามมิให้ใช้อำนาจหน้าที่ในทางที่ไม่สมควร

๕. ต้องสุภาพเรียบร้อยต่อผู้บังคับบัญชาเหนือตนและผู้อยู่ในปกครอง

๖. ต้องรักษาส่งเสริมสามัคคีในหมู่คณะและช่วยเหลือซึ่งกันและกันในทางที่ชอบ

๗. ต้องอำนวยความสะดวกในหน้าที่การคณะสงฆ์และการพระศาสนา

๘. ต้องรักษาข้อความอันเกี่ยวกับการคณะสงฆ์ที่ยังไม่ควรเปิดเผย

ทั้ง ๘ ข้อนี้ เป็นจริยาอันพระสังฆาธิการต้องถือปฏิบัติตามโดยเคร่งครัด เพราะละเมิดแล้วย่อมได้รับโทษฐานละเมิดจริยา

สรุปว่า พระสังฆาธิการมีหน้าที่ในการปกครองและบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะบ่งชี้ความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนถาวรสืบต่อไป ก็ด้วยจะต้องอาศัยพระสังฆาธิการเป็นสำคัญ เนื่องจากพระสังฆาธิการเป็นผู้ใกล้ชิดประชาชนโดยเฉพาะพระสังฆาธิการทุกระดับเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของประชาชน และมีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้วยแล้ว จึงจะต้องปรับบทบาทในด้านต่าง ๆ ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมให้ได้ พระสังฆาธิการ ต้องมีการพัฒนาตนเองในด้านการศึกษาด้วยการขวนขวายในหน้าที่ของตน และไม่ลืมที่จะพัฒนาคนอื่นหรือคนในชุมชนในสังคมนั้นด้วย ดังนั้นบทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จึงย่อมมีปัญหอันเนื่องมาจากพื้นฐานความรู้ของพระสังฆาธิการ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจ เพื่อเป็นข้อมูลในการวางแผนและพัฒนากิจการคณะสงฆ์ ต่อไป

๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย

จากการที่ผู้วิจัยศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ได้มีผู้ศึกษาและเสนอแนวคิดไว้เป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ตามในที่นี้ขอเสนอเฉพาะแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ดังนี้

๒.๕.๑ ความหมายของการศึกษา

จากการที่ผู้วิจัยศึกษาความหมายของการศึกษา ได้มีนักวิชาการและผู้ศึกษาแสดงความหมายไว้เป็นจำนวนมาก ดังนี้

ตามมาตรา ๔ แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ คำว่า การศึกษา หมายความว่า กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้

การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรมการสร้างสรรค์ จรรโลงก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคมการเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต[□]

พระเทพเวที (ประยุทธิ์ ปยุตฺโต) ให้นิยามความหมายคำว่า การศึกษา หรือ สึกขา แปลว่า การฝึกฝนพัฒนาคน การฝึกฝนพัฒนาคนนั้น อิงอาศัยความเชื่อที่ว่า มนุษย์มีศักยภาพที่พัฒนาได้ หรือว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ประเสริฐได้ด้วยการฝึกฝนพัฒนา เมื่อฝึกฝนพัฒนาด้วยไตรสิกขาให้ดำเนินชีวิตตามแนววิถีแล้ว ในที่สุดก็บรรลุจุดหมายแห่งชีวิตที่ติงาม เป็นสัตว์ที่ประเสริฐ มีคุณสมบัติที่สมบูรณ์ มีทั้งปัญญาหยั่งรู้สัจธรรม ดำเนินชีวิตด้วยสันติสุข กล่าวไว้ว่า พระพุทธศาสนานั้นเป็นศาสนาแห่งการศึกษาเรื่องของพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องของการศึกษาทั้งสิ้น^{□□}

สมบุญ พรธนาภาพ กล่าวว่า การศึกษา หมายถึง การอบรมสั่งสอน การให้ความรู้ หรือการเสาะแสวงหาความรู้โดยอาศัยการอบรมสั่งสอน หรือโดยอาศัยฝึกหัดภายใต้คำแนะนำของครู หรือความหมายตามภาษาอังกฤษ ได้แก่ การศึกษาคือการพัฒนาสมรรถภาพด้านต่างๆ ของบุคคลให้มีความเจริญงอกงามสูงสุดสำหรับให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม[□]

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺโณ) กล่าวไว้ว่า การศาสนศึกษา หมายถึง การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนาของบรรพชิตและคฤหัสถ์ หรือการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติสัทธรรม ซึ่งเป็นหนึ่งในสัทธรรม ๓ ของบรรพชิตและคฤหัสถ์ แต่ในปัจจุบัน พระปริยัติสัทธรรมนั้น เรียกสั้น ๆ ว่า “พระปริยัติธรรม”[□]

สมศักดิ์ บุญปู กล่าวไว้ว่า การศึกษานั้น ได้มีมาพร้อม ๆ กับมนุษย์ที่ได้อุบัติขึ้นมาในโลกโดยรู้จักการแก้ปัญหา รู้จัก รับผิดชอบต่อตนเองและสังคม ตลอดทั้งแก้ปัญหาขัดแย้งด้วยเหตุและผล รู้จักสำนึกและเข้าใจ ในคุณค่าของสิ่งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมที่ปรากฏให้เราได้เรียนรู้ในแง่ต่าง ๆ ตลอดทั้ง สิ่งแวดล้อมสมัยนั้น ๆ ด้วย ทั้งนี้เพราะการศึกษาหรือการค้นคว้าทำให้รับรู้เรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิด ขึ้นในโลกตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน และสามารถรู้และคาดการณ์ล่วงหน้าในอนาคตได้นอกจากนั้น การศึกษาไม่ว่าจะเป็นคติโลกหรือคติธรรม ย่อมเป็นเหตุปัจจัยยกระดับฐานะของตนเอง

[□] กระทรวงศึกษาธิการ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ , ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๖ ตอนที่ ๗๔ ก. หน้า ๒, ๑๙ ส.ค.๒๕๔๒.

^{□□} พระเทพเวที, (ประยุทธิ์ ปยุตฺโต)ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา(มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๒)หน้า ๔๖.

[□] สมบุญ พรธนาภาพประวัติและปรัชญาการศึกษาไทย(กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๒.

[□] พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺโณ), คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วย เรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา,(กรุงเทพมหานคร การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๘๘ – ๙๙.

ให้สูงขึ้น กว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันด้วย ในที่นี้จะมุ่งถึงเฉพาะการศึกษาทางศีลธรรมหรือศึกษาการพัฒนาการ ศึกษาคณะสงฆ์ไทยว่าเป็นมาอย่างไร^{i□}

สรุปได้ว่า การศึกษา คือ การฝึกฝนพัฒนาคน ด้วยการอบรมสั่งสอน การให้ความรู้หรือการเสาะแสวงหาความรู้โดยอาศัยการอบรมสั่งสอน ตามหลักของไตรสิกขา ผ่านกระบวนการเรียน เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม

๒.๕.๒ ความเป็นมาของการศึกษา

เมื่อพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้น พระองค์ได้ทรงประกาศคำสอนใหม่ ซึ่งเป็นการปฏิวัติต่อคำสอนของพราหมณ์ กำหนดความเชื่อถือเรื่องวรรณะ ไม่ให้ถือเอาชาติกำเนิดเป็นเครื่องแบ่งแยกความสูงต่ำและสิทธิของมนุษย์ ให้ถือว่าทุกคน ทุกวรรณะเกิดมามีความเสมอภาคกัน จะดี จะชั่ว จะประเสริฐหรือต่ำทราม เพราะการกระทำ และการประพฤติดีของตนเอง จะเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพทย์ ชูทร จัณฑาลหรือปู้กะสะก็ตาม ทำดีก็ได้ผลดีเหมือนกัน ทำชั่วก็ได้ผลชั่วเหมือนกัน คนใดปฏิบัติ ธรรมก็ได้ความสงบทางจิต มีความก้าวหน้า ถึงจุดหมายของศาสนาได้เหมือนกัน ชาติกำเนิด ไม่สำคัญ สำคัญที่การฝึกอบรม

นอกจากทรงประกาศคำสอน เพื่อให้เกิดผลทางการปฏิบัติ ทางความเชื่อถืออย่างใหม่ของประชาชนแล้ว พระพุทธเจ้าทรงนำหลักการนี้มาปฏิบัติให้เกิดผลในรูปสถาบันด้วย ทรงตั้ง คณะสงฆ์ขึ้น คณะสงฆ์นี้เปิดรับบุคคลทุกวรรณะและนอกรวรรณะ ทุกคนที่เข้ามาเป็นสมาชิกของ สถาบันสงฆ์นั้นแล้วมีสิทธิเสมอกันในทางด้านการปกครองและชีวิตทางสังคม มีข้อกำหนดเพียง ให้แสดงความเคารพกันตามลำดับอายุสมาชิกภาพ และมีโอกาสเท่าเทียมกันในการที่จะได้รับการ ศึกษาอบรมตลอดจนปฏิบัติเพื่อเข้าถึงจุดหมายสูงสุดที่ชีวิตในสงฆ์จะเข้าถึงได้สถาบันวัดกลายเป็น สถาบันทางการศึกษา เพราะเป็นที่ฝึกหัดอบรม บรรยายภาศภายในวัดรวมถึงวิถีชีวิตของพระสงฆ์ ภายในวัดเป็นบรรยากาศสำหรับฝึกหัดพัฒนาคนและพัฒนาตนให้เดินไปในวิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงาม ตามระบบพัฒนาคน ๓ ด้าน ที่เรียกว่า ไตรสิกขา ได้แก่

๑. ฝึกฝนพัฒนาในการแสดงออกทางกายและวาจา (อธิศีล)
๒. ฝึกฝนพัฒนาด้านคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพจิต (อธิจิต)
๓. ฝึกฝนพัฒนาสมองหรือปัญญา (อธิปัญญา)

พิจารณาจากประวัติการประดิษฐานพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่าคณะสงฆ์ใน ความหมายที่แท้นั้น พระพุทธเจ้าทรงตั้งขึ้นเป็น “สังคมตัวอย่าง” ที่มีการจัดระบบต่าง ๆ ทั้งใน การปกครอง การเลี้ยงชีพ ชีวิตทางสังคม ตลอดจนการศึกษอบรมทุกอย่าง โดยให้สมาชิก ทุกคนมีสิทธิ

^{i□} สมศักดิ์ บุญปู, การพัฒนาการศึกษาคณะสงฆ์ไทย <http://www.mcu.ac.th>, เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ ๒๕ มิถุนายน ๒๕๕๔

และมีส่วนร่วมในกิจกรรมและผลประโยชน์ต่าง ๆ ของสถาบันโดยทั่วถึงและเท่าเทียม กัน มีความรู้สึกที่ดีต่อกัน เคารพในคุณค่าของกันและกัน อยู่ด้วยความกลมกลืนประสานกัน เป็น ระเบียบเรียบร้อย มีความปลอดภัยเป็นอิสระทั้งทางกาย ทางวาจา และความคิด มีโอกาสพร้อม บริบูรณ์ที่จะให้ความสามารถ และคุณสมบัติต่าง ๆ ของตน ๆ ได้รับการฝึกอบรมเจริญก้าวหน้า โดยเต็มที่ถึงขีดสุดเท่าที่ตนจะทำได้ในบรรดาแห่งการปฏิบัติ เพื่อเข้าถึงจุดหมายของพระศาสนา คือให้ทุกคนมีสิทธิในการปกครองสถาบันของตน มีปัจจัย ๔ พอเหมาะพอดีแก่การที่จะให้ชีวิตดำรง อยู่ด้วยความ สะดวกสบายพอสมควร และช่วยให้การปฏิบัติหน้าที่ได้ผลดี สมาชิกทุกคนอยู่ร่วม กัน โดยให้ความเคารพนับถือกันฉันพี่น้อง ช่วยเหลือกันและให้โอกาสแก่กันในการปฏิบัติหน้าที่ ผู้จบการศึกษาอบรมแล้ว หรือศึกษาต่ำกว่า ผู้รับการศึกษาจะต้องฝึกฝนอบรมตนเอง ด้วยตั้งใจจริงเต็มหน้าที่และความสามารถของตน

หลักทางพระพุทธศาสนาส่งเสริมให้มีการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นทางด้านหลักธรรม เช่น เรื่อง พระนิพพาน การกำจัดอวิชชา ไตรสิกขา การเน้นปัญญา ความสำคัญของกัลยาณมิตร ความเป็นพหูสูต เป็นต้น หรือทางพระวินัย เช่น การถือณิสัยของพระนวกะ การร่วมประชุมในอุโบสถเดียวกัน การนั่งประชุมแสดงธรรม สนทนาสาธกจำอา อภิปราย ตอบปัญหาธรรมกัน เป็นต้น ทั้งนี้ โดยมีวัดเป็นสถาบันการศึกษา ชีวิตความเป็นอยู่ของพระภิกษุ เป็นชีวิตที่มุ่งต่อการฝึกฝนอบรมและ การให้ การศึกษาอบรม ดังนั้น ชีวิตของสังคมภิกษุจึงมากไปด้วยกิจกรรมการศึกษา พัฒนาการทางการศึกษาของอารยันที่ได้จากพระพุทธศาสนา

การศึกษาคณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ดำเนินตามแนวไตรสิกขา โดยยึดถือพุทธพจน์ คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นหลัก มีความมุ่งหมายสำคัญ เพื่อให้ประพฤติปฏิบัติตน ดำรง รักษา และเผยแผ่พรหมจรรย์อันเป็นระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ ดำเนินชีวิตตามหลักการแห่ง พระธรรมวินัย ต่อมา ได้แยกออกเป็นฝ่ายคันถธุระและวิปัสสนาธุระ คือคันถธุระ ได้ศึกษา พระธรรมวินัย คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และวิปัสสนาธุระ ได้แก่ การเรียนวิธีฝึกหัดจิตใจของ ตนเองให้ปราศจากกิเลส เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระสงฆ์ พุทธสาวก จึง ประชุมกันทำสังคายนา รวบรวมพระธรรมวินัยอันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ ที่ได้ตรัสสอน ไว้มีจำนวน ๘๔ ,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ จัดไว้เป็น ๓ หมวด คือ พระสูตร พระวินัย และ พระอภิธรรม เรียกรวมกันว่า พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาสืบมา

พระพุทธศาสนา มีองค์ประกอบสำคัญ ๓ ประการ ได้แก่ ปรีชา คือ การเล่าเรียน ปฏิบัติ คือ ลงมือกระทำ และปฏิเวธ คือ ประจักษ์แจ้งผลการศึกษาปรีชา เป็นองค์ประกอบสำคัญ อันเป็น พื้นฐานของการปฏิบัติ ความเจริญทางการศึกษาหรือปรีชาของคณะสงฆ์ เป็นปัจจัยสำคัญ เกี่ยวกับ ความเจริญของพระพุทธศาสนา

๑) ระบบการศึกษาพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล

จากการศึกษาลักษณะของระบบการศึกษาพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลนั้นมีลักษณะดังนี้

๑. ระบบการรับเข้าศึกษาพระพุทธศาสนา ตามพุทธบัญญัติพระวินัย กุลบุตรที่จะเข้ามาสู่สถาบันแห่งนี้ต้องบรรพชาอุปสมบท สามเณรมีอายุ ๗ ปีขึ้นไป พระภิกษุอายุ ๒๐ ปีขึ้นไป

๒. ระบบการศึกษาของพระพุทธศาสนา เป็นแบบโรงเรียนกินนอน

๓. สถานศึกษา คือ วัด

๔. ชีวิตนักศึกษา ทุกคนเสมอภาคเท่าเทียมกันตามพระวินัย ไม่แบ่งชนชั้นวรรณะ

๕. ด้านปัจจัย ๔ ได้รับการดูแลและอุปถัมภ์โดยพระราชา อำมาตย์ พ่อค้า คหบดี และประชาชนทั่วไป

๖. เครื่องแบบการแต่งกาย ใช้ผ้าบังสุกุลตามพุทธบัญญัติ เรียบง่าย สะอาด มีเพียง ๓ ผืน

๗. วัตถุประสงค์ของการศึกษา เพื่อกำจัดตัณหา อันเป็นวัฏจักรแห่งการเวียนว่ายตายเกิดของมนุษย์ และดำเนินตามมรรคมีองค์ ๘ คือ ทางสายกลางมุ่งเข้าสู่นิพพาน อันเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา

๘. หลักสูตร พระสูตรตันตปิฎก พระวินัยปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก หลักสูตรนี้ใช้หลักการท่องจำ เรียกว่า มุขปาฐะ โดยการแต่งเป็นร้อยแก้ว ร้อยกรอง เพื่อสะดวกในการท่องจำ ผู้เรียนจะเลือกเรียนตามความสมัครใจ

๙. วิธีสอน สอนด้วยการใช้มุขปาฐะ (ปากเปล่า) สนทนา การบรรยาย การถามตอบ แบบวางกฎข้อบังคับ

๑๐. บทบาทของครู ครูผู้สอนมักเรียกว่า อุปัชฌาย์ อาจารย์ เป็นผู้มีบทบาทในการสอน ให้การอบรม ให้คำปรึกษา และสอบวัดผลด้วยตนเอง

สรุปได้ว่า ลักษณะของการศึกษาในสมัยพุทธกาลนั้นมีอัตลักษณ์เป็นของตนเอง คือ มีระเบียบแบบแผนที่ดี เน้นความเสมอภาคของผู้เรียน อีกทั้งเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต ไม่จำกัดอายุหรือชนชั้นวรรณะ

๒) ระบบการศึกษาพระพุทธศาสนาหลังพุทธกาล

หลังจากที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ระบบการศึกษาพระพุทธศาสนามีความแตกต่างจากสมัยพุทธกาลอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งผู้วิจัยขอสรุปดังนี้

๑. ระบบการศึกษาแบบเถรวาท (พ.ศ. ๑-๕๐๐) รูปแบบการศึกษามี ๒ ลักษณะ คือ คันถธุระและวิปัสสนาธุระ โดยมีสำนักต่าง ๆ ที่มีการดำเนินการศึกษาอย่างอิสระต่อกัน บางสำนัก

เน้นพระสูตรตันตะ บางสำนักเน้นพระวินัย เป็นต้น แต่เมื่อใดแต่ละสำนักมีความเข้าใจพุทธธรรม และปฏิบัติแตกต่างกันมาก คณะสงฆ์ก็จะขอพึ่งอำนาจรัฐให้เข้ามาจัดทำสังคายนา เป็นครั้งคราวไป เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพของพระพุทธศาสนา

๒. ระบบการศึกษาแบบมหายาน (พ.ศ. ๖๐๐-๑๔๐๐) มีประเด็นศึกษา ๒ ประเด็น คือ

๒.๑ สำนักปรัชญาพุทธ (พ.ศ. ๖๐๐-๙๐๐) การเกิดขึ้นของมหายานทำให้การศึกษาใน พระพุทธศาสนาเปลี่ยนไปจากรูปแบบของศาสนาสู่ระบบปรัชญา เกิดสำนักทางปรัชญาเด่น ๆ ขึ้น ๒ สำนัก คือ

ก. สำนักมหายมิกะ ผู้ก่อตั้ง คือ นาการชุน (พ.ศ. ๗๐๙ - ๗๓๙) ผลงานที่สำคัญ คือ “มหายมิกศาสตร์” หรือ “มหายมิกการิกา” ให้ตรรกศาสตร์ ความคิดที่ว่องไว กล้าหาญ แนวคิดที่สำคัญเน้น “ศูนยตา” มีอิทธิพลทั่วมหุทวีปและขยายออกนอกเขตประเทศ,

ข. สำนักโยคอาจารย์ ผู้ก่อตั้งคือ ท่านอสังคะและท่านวสุพันธุ (พุทธศตวรรษที่ ๙) ผลงานที่สำคัญคือ อภิธรรมโกศะ, มหายานสัมปรีครหะ และประภะระอารยวาจา แนวคำสอนเป็นจิตนิยม

๒.๒ มหาวิทยาลัยทางพระพุทธศาสนา (พ.ศ. ๑๐๐๐-๑๗๐๐) ในช่วงนี้ วัดซึ่งเดิมเป็น ศูนย์รวมของผู้ฝึกฝนอบรมตนเองอยู่แล้วได้พัฒนามาเป็นสถาบันทางการศึกษา โดยสืบทอดคุณลักษณะกลุ่มของสาวกของพระพุทธเจ้าที่ว่า “สังฆะ” คือชุมชนแห่งการเรียนรู้ ราว พ.ศ. ๙๐๐ วัดหลายวัดได้ร่วมกันดำเนินการทางการศึกษา จนกลายเป็นระบบมหาวิทยาลัยทางพระพุทธ ศาสนาขึ้น และขยายรูปแบบการให้การศึกษากว้างขวางขึ้น มหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงได้แก่ นาลันทา วาลภี โอทานตะปุระ วิกรมศิลา โสมปุระ มีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ มีผู้เข้า ศึกษาหลายหมื่นคน มีหลักสูตร มีการวัดผลประเมินผล

๒.๓ ระบบการศึกษาแบบตันตระ (พ.ศ. ๑๒๐๐-๑๗๐๐) ซึ่งมีพัฒนาการมาตามลำดับคือ

(๑) มันทรยาน/รหস্যาน ลักษณะสำคัญคือพรำสอน บ่นมนตร์และลงเลขยันตร์ให้ เกิดความศักดิ์สิทธิ์เป็นทางรอดพ้นจากทุกข์

(๒) วัชรยาน นับถือฉานิพุทธและพระโพธิสัตว์ นำศักติ ของฮินดูตันตระมานับถืออ่อนนวยอน ผู้เข้าอยู่ในองค์นิรตมเทวีเป็นผู้เข้าสู่นิพพาน

(๓) กาลจักร นับถือ เหมือนสองอย่างแรก เพิ่มการเซ่นผีเข้าด้วย ถือว่าการอ่อนนวยอนบูชาจะสำเร็จประสพสุขได้

สรุปได้ว่า การศึกษาพระพุทธศาสนานั้น ในสมัยหลังพุทธกาลมีความแตกต่างออกไปจากสมัยพุทธกาลอย่างเห็นได้ชัด มีการแบ่งการเรียนการสอนตามลัทธิของตน ซึ่งบางพวกยังคงยึดถือแนวทางปฏิบัติแบบเดิม บางพวกก็ปฏิบัติตามอาจารย์ที่สอนสืบทอดกันมา ทำให้การศึกษาพระพุทธ

ศาสนสมัยหลังพุทธกาลนั้น มีความผิดแปลกไปจากหลักธรรมคำสั่งสอนเดิมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นอย่างมาก

๓) ระบบการศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

ก่อนที่พระเจ้าอโศกมหาราชจะทรงส่งพระสงฆ์เป็นสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในประเทศต่าง ๆ นั้น ได้มีการแตกแยกนิกายสงฆ์ขึ้นในประเทศอินเดีย ในการสังคายนาครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ.๑๐๐ เนื่องจากมีความเห็นไม่ตรงกันในเรื่องวินัยบางประการ จึงเกิดเป็นนิกาย ใหญ่ๆ ๒ นิกาย คือ

๑. เถรวาท

๒. อัจฉริยวาทหรือ มหายาน

นิกายทั้ง ๒ มีข้อแตกต่างกันคือ เถรวาท เป็นนิกายที่ภิกษุชาวอินเดียภาคกลางและภาคใต้ ผู้ปฏิบัติตามคำสอนของพระเถระ หมายถึง พระเถระที่ทำสังคายนาครั้งแรกบางทีก็ เรียกว่า นิกายสถวีรวาท แปลว่า ลัทธิของพระเถระ ปัจจุบันประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา นิกาย เถรวาท คือประเทศไทย ศรีลังกา พม่า เขมร และลาว พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทใช้ภาษา มคธ (ภาษาบาลี) จารึกพระไตรปิฎก

มหายาน เป็นนิกายของภิกษุชาวอินเดียฝ่ายเหนือ ที่ถือตามพุทธานุญาตที่ประทานไว้ ในเวลาใกล้ดับขันธปรินิพพานว่า ถ้าภิกษุทั้งปวงเห็นพร้อมกันว่า สิกขาบทเล็ก ๆ น้อย ๆ บทใด ที่ทรงบัญญัติไว้จะประพฤติไม่ได้สะดวก ก็ให้แก้ไขได้ ภิกษุในนิกายมหายาน อนุโลมดัดแปลง พระธรรมวินัยตามกาลเทศะ และประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนานิกายมหายาน คือ จีน ญี่ปุ่น เวียดนาม ทิเบต เกาหลี มองโกเลีย และไต้หวัน ใช้ภาษาสันสกฤตจารึกพระธรรมวินัย

ต่อมาในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ที่อยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๓ ได้ทรงจัดให้การสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ ๓ เมื่อทำสำเร็จแล้วได้ส่งพระสงฆ์ที่เป็นพระธรรมทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในแคว้นต่าง ๆ รวม ๙ สาย คณะของพระโสณะและพระอุตตระได้มายัง สุวรรณภูมิ ได้แก่พื้นที่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีประเทศไทยปัจจุบันเป็นศูนย์กลาง โดยมี นครปฐมเป็นราชธานี เมื่อประมาณปี พ.ศ. ๓๐๓ ดังตำนานที่สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพระนิพนธ์ไว้ในหนังสือตำนานพระพุทธเจดีย์ว่า พระพุทธศาสนาได้มาถึงประเทศไทย เป็น ๔ ยุค คือ

ยุคที่ ๑ เมื่อปี พ.ศ.๓๐๓ เป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

ยุคที่ ๒ เมื่อปี พ.ศ.๗๖๐ พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานจากแคว้นกัสมิระ ได้เผยแผ่มา ทางดินแดนทางตอนใต้ของสุวรรณภูมิคือเกาะสุมาตรา ชวา และกัมพูชา ล่วงมาถึงประมาณ ปี พ.ศ. ๑๓๐๐ ก็ได้แพร่ขยายขึ้นมาถึงปัตตานี สุราษฎร์ธานี ที่ไชยา

ยุคที่ ๓ เมื่อประมาณปี พ.ศ.๑๖๐๐ พระพุทธศาสนาแบบพุกาม ได้แพร่เข้ามาถึงอาณาจักร ล้านนา และอาณาจักรทวารวดี

ยุคที่ ๔ เมื่อประมาณปี พ.ศ.๑๙๐๐ พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้แผ่จากลังกาเข้ามาทางภาคใต้ของไทย คือ นครศรีธรรมราช เรียกว่า ลัทธิลังกาวงศ์

๔) ระบบการศึกษาของสงฆ์สมัยสุโขทัย

วัดเป็นสถาบันสังคมที่ให้การศึกษแก่คนไทยมาช้านานตั้งแต่โบราณ โดยพระเป็น ครูสอน มีทั้งการอบรมสั่งสอนพระด้วยกันเอง ถวายพระธรรมเทศนาแด่พระมหากษัตริย์ และเทศนา สั่งสอนอบรมประชาชนทั่วไป หรือเด็กวัด ก่อนสถาปนากรุงสุโขทัยได้มีชุมชนต่าง ๆ รวมกันอยู่ และมีพระเป็นผู้ให้การศึกษแก่คนในชุมชนนั้น ภายหลังก่อตั้งสุโขทัยเป็นราชธานีของคนไทย การปกครองคณะสงฆ์สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช แบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายคามวาสี และ อรัญญวาสี พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงส่งเสริมให้มีการศึกษาคัมภีร์พระพุทธศาสนาจาก พระไตรปิฎก แม้พระองค์เองก็ทรงสั่งสอนประชาชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา การศึกษา จากพระไตรปิฎกนี้เรียกว่า “การศึกษาพระปริยัติธรรม” แบ่งการศึกษาเป็น ๓ ตอน โดยเริ่มต้นให้ ศึกษาพระสูตรตันตปิฎก (หมวดพระสูตรที่ประมวล พระธรรมเทศนาและเรื่องเล่าต่าง ๆ) เมื่อศึกษา จบแล้วให้ศึกษาพระวินัยปิฎก (หมวดพระวินัยประมวลข้อบัญญัติสำหรับพระสงฆ์) เมื่อศึกษา พระวินัยจบแล้วให้ศึกษาพระอภิธรรมปิฎก (หมวดพระอภิธรรม ประมวลหลักธรรมที่เป็นวิชาการ ไม่เกี่ยวกับเหตุการณ์และตัวบุคคล)

การที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราช แบ่งคณะสงฆ์เป็น ๒ ฝ่าย ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ทำให้การจัดการศึกษาสำหรับสงฆ์แตกต่างออกไปคือฝ่ายคามวาสีซึ่งเป็นพระสงฆ์ที่อยู่ในเมืองมีหน้าที่ศึกษาเล่าเรียนคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และอบรมพระภิกษุสามเณรตลอดจนประชาชนให้ ปฏิบัติดี ประพฤติชอบอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข เรียกว่า คันถุระ (ฝ่ายที่ศึกษาคัมภีร์) และ ฝ่ายอรัญญวาสี ซึ่งเป็นพระสงฆ์ที่อยู่ตามป่า มีหน้าที่อบรมสั่งสอนศิษยานุศิษย์ในทางปฏิบัติ สมถกัมมัฏฐาน และวิปัสสนากัมมัฏฐาน เรียกว่า “วิปัสสนาธุระ” (ฝ่ายบำเพ็ญภาวนา) พระสงฆ์ ทั้ง ๒ ฝ่าย แบ่งกันทำหน้าที่ ทำให้เกิดผลดีต่อการปกครองคณะสงฆ์ และช่วยให้การพระศาสนา ในกรุงสุโขทัย เจริญรุ่งเรืองมาก

ครั้นถึงสมัยพระยาสิทธิครองราชสมบัติ การพระศาสนาฝ่ายเถรวาทเจริญรุ่งเรืองมาก พระองค์มีพระราชศรัทธาแรงกล้า ถึงกับทรงอุทิศถวายพระมหาปราสาทเป็นที่เล่าเรียนของพระภิกษุสามเณร และวิชาที่ศึกษายังมีทั้งสองฝ่าย คือทั้งฝ่ายวิชาการทางธรรมและทางโลก มีใช้ศึกษาวิชา ทางพระพุทธศาสนาอย่างเดียว

๕) ระบบการศึกษาของสงฆ์สมัยอยุธยา

การศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสงฆ์ในสมัยนี้แรกๆ ถูกปล่อยปละละเลย ต่อมาถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงเห็นพระพุทธศาสนาถูกลัทธิภายนอกย่ำยี ประชาชน มัวเมาหลงใหลเห็นผิดเป็นชอบ จึงทรงรับบำรุงพระพุทธศาสนา ทรงโปรดจัดการศึกษาเล่าเรียน พระ

ปริยัติธรรมขึ้นเหมือนในครั้งกรุงสุโขทัย ให้มีการสอบไล่พระปริยัติธรรม นับว่าเป็นการ สอบไล่ที่เกิดขึ้นครั้งแรกในประเทศไทย ต่อมาจนถึงสมัยธนบุรี พระเจ้าตากสินมหาราช ทรงใส่ พระทัย พัฒนาการพระพุทธศาสนา ทรงอาราธนาพระภิกษุสงฆ์ให้มาอยู่รวมกันอีกครั้งหนึ่ง ทรง แต่งตั้งสมณศักดิ์และสถาปนาพระอารามหลายแห่งให้พระภิกษุสงฆ์ศึกษาเล่าเรียนคัมภีร์และ วิปัสสนาธุระ พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นอีกวาระหนึ่ง

๕.๑ หลักสูตรการศึกษา

ในสมัยอยุธยา สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้ทรงโปรดให้คณะสงฆ์เอกราชในการเรียนการสอนอย่างจริงจัง โดยกำหนดหลักสูตร เวลาเรียน การประเมินผล และฐานะของผู้สอบ ไล่ได้ เป็นการแน่นอน ใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลีเป็นหลักสูตร โดยแบ่งเป็น ๓ ชั้นเรียน คือ

๑. บาเรียนตรี ต้องแปลภาษาบาลีจบพระสูตร
๒. บาเรียนโท ต้องแปลภาษาบาลีจบพระสูตร และพระวินัย
๓. บาเรียนเอก ต้องแปลภาษาบาลีจบพระสูตร พระวินัย และพระอภิธรรม

ผู้เรียนจบบาเรียน ตรี - โท - เอก เรียกว่า “มหาบาเรียนบาลี” โดยใช้อักษรย่อว่า

“บ.บ.”สถานศึกษา

ในสมัยอยุธยา การเรียนการสอนพระปริยัติธรรมใช้บริเวณพระบรมมหาราชวังเป็นที่ เล่าเรียน ส่วนวัดวาอารามต่าง ๆ เป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียนส่วนย่อยเท่านั้น ครูผู้สอน ได้แก่ พระมหากษัตริย์บ้าง ราชบัณฑิตบ้าง พระเถระผู้มีความเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎกบ้าง

๕.๒ การวัดผลการศึกษา

เริ่มแรกเรียนคัมภีร์มูลกัจจายน์ (หลักภาษา) ใช้เวลาประมาณ ๒ - ๓ ปี จึงเรียนแปลพระไตรปิฎกที่จารึกในใบลานเป็นหนังสือแบบเรียน เมื่อมีความรู้ความสามารถในการแปลได้ดีแล้ว ครูบาอาจารย์และเจ้าสำนักเรียนก็จะทูลถวายรายงานพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้ทรงทราบ และทรงโปรดให้ประกาศการสอบไล่ความรู้ของพระภิกษุสามเณรขึ้น เรียกว่า “สอบสนามหลวง” หมายถึงการสอบในพระบรมราชูปถัมภ์ ทรงยกย่องผู้สอบได้ให้มีสมณศักดิ์เป็น “มหา” นำหน้า ชื่อ แล้วพระราชทานสมณศักดิ์ให้เป็นพระราชาคณะ เป็นเกียรติแก่พระพุทธศาสนาสืบไป สถานที่สอบใช้พระบรมมหาราชวังเป็นที่สอบ และใช้ระยะเวลาเรียน ๓ ปี จึงมีการสอบ ๑ ครั้ง

๕.๓ วิธีสอบ

เมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงประกาศให้มีการสอบพระปริยัติธรรมขึ้นแล้ว พระมหาเถระและราชบัณฑิตทั้งหลาย ก็แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้น โดยมีพระเจ้าแผ่นดินเป็นประธาน การสอบแปลผู้สอบต้องจับสลาก ตามที่คณะกรรมการกำหนดให้ ถ้าจับได้คัมภีร์ผูกใดก็แปลผูกนั้น โดยเริ่มจากพระสูตรก่อน ต้องแปลปากเปล่าต่อหน้าคณะกรรมการ ผิดศัพท์หรือประโยคได้เพียง ๓ ครั้ง ถ้ากรรมการทักท้วงเกิน ๓ ครั้ง ถือว่า ตก ถ้าแปลได้คล่องเป็นที่พอใจ ไม่มีการทักท้วงถือว่าสอบได้ ใน

ประโยชน์นั้น ๆ เมื่อผ่านพระสูตร ก็ให้เกียรติคุณเป็น “บาเรียนตรี” เรียนพระวินัยปิฎกต่อไป อีก ๓ ปี สอบผ่านก็เป็น “บาเรียนโท” จากนั้นศึกษาพระอภิธรรมปิฎกอีก ๓ ปี สอบผ่านก็ได้รับ ยกย่องเป็น “บาเรียนเอก”

๖) ระบบการศึกษาสมัยธนบุรี

ศูนย์การศึกษาในสมัยธนบุรีก็ยังคงอยู่ที่วัดเหมือนสมัยอยุธยา โดยมีแต่เด็กผู้ชายเท่านั้น ที่มีโอกาสศึกษา เพราะต้องอยู่กับพระที่วัดเพื่อเรียนหนังสือ พระสงฆ์ก็คือครูที่จะสอนหนังสือให้ แก่กุลบุตร เพื่อให้ได้รับการอบรมความประพฤติ เรียนพระธรรม ภาษาบาลี สันสกฤต และศัพท์เขมร เพื่อประโยชน์ในการอ่านคัมภีร์พระพุทธศาสนา นอกจากนี้ ยังมีการเรียนวิชาเลขเน้นมาตรา ชั่งตวง วัด มาตราเงินไทย และการคิดหน้าไม้ ซึ่งจะต้องนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน มีวิชาช่างฝีมือ สำหรับเด็กโต ส่วนใหญ่เกี่ยวกับการช่างก่อสร้าง เพื่อประโยชน์ในการบูรณะซ่อมแซมเสนาสนะ และสิ่งก่อสร้างภายในวัด สำหรับการเรียนรู้วิชาชีพระโดยตรงนั้นเป็นหน้าที่ของพ่อแม่ ใครมีอาชีพ อะไรก็ถ่ายทอดวิชา นั้น ๆ ให้แก่ลูกหลานของตน ตามสายตระกูล เช่นวิชาแพทย์แผนโบราณ วิชาช่างปั้น ช่างถม ช่างแกะสลัก ช่างปูนปั้น ช่างเหล็ก ช่างเงิน ช่างทอง ส่วนการศึกษาสำหรับ เด็กผู้หญิงก็ถือตามประเพณีโบราณ คือเรียนการเย็บปักถักร้อย ทำกับข้าว การจัดบ้านเรือน การ ฝึกอบรมมารยาทของกุลสตรี สังคมสมัยนั้นไม่นิยมให้ผู้หญิงเรียนหนังสือ จึงมีผู้หญิงจำนวนน้อย ที่อ่านออกเขียนได้

การศึกษาของพระสงฆ์สมัยนี้ ช่วงแรกขาดการศึกษาในระยะหนึ่ง เพราะพระสงฆ์มีเหลืออยู่น้อย กระจายกันไปตามชนบทเพื่อหนีภัยเข้าศึก เมื่อพระเจ้าตากสินมหาราชทรงว่างจากศึก สงครามแล้ว ทรงเลือกสรรพระสงฆ์ผู้ตั้งมั่นอยู่ในพระธรรมวินัยแต่งตั้งเป็นพระราชา คณะปกครอง คณะสงฆ์ รวมถึงการจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ และทรงโปรดให้มีการเรียน พระปริยัติธรรมเหมือนสมัยอยุธยาทุกประการ

๗) ระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงฟื้นฟูพระพุทธศาสนาไปพร้อมกับ การพัฒนาบ้านเมือง ทรงอาราธนาพระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์และราชบัณฑิตเป็นกรรมการชำระ พระไตรปิฎก จารึกเป็นอักษรขอมขึ้นใช้เวลา ๕ เดือน จึงเสร็จสมบูรณ์ ซึ่งถือว่าเป็นการทำสังคายนา ครั้งแรกในกรุงรัตนโกสินทร์

๗.๑ หลักสูตรการศึกษา

ในสมัยรัตนโกสินทร์ยุคต้น หลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมยังใช้พระไตรปิฎก เรียน ๓ ปี จึงมีการสอบ ๑ ครั้ง เหมือนครั้งกรุงศรีอยุธยา ต่อมาในรัชกาลที่ ๒ ได้มีการปรับปรุง หลักสูตร การเรียนการสอนขึ้นใหม่ โดยจัดหลักสูตรเป็น ๙ ชั้น เรียกว่า ประโยค ประโยค ๑-๒ -๓ เป็นเปรียญตรี ประโยค ๔-๕-๖ เป็นเปรียญโท ประโยค ๗-๘-๙ เป็นเปรียญเอก และผู้ที่สอบ ได้ได้ ๓ ประโยค

แล้วจึงจัดว่าเป็นเปรียญ ถ้าเป็นภิกษุใช้คำนำหน้าว่า พระมหา และถ้าเป็นสามเณร ก็ใช้อักษรย่อและตัวเลขต่อท้าย เช่น สามเณรพุ่ม ป.ธ.๓ เป็นต้น

๗.๒ สถานศึกษา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ และที่ ๒ โปรดเกล้าฯ ให้ใช้พระที่นั่งมณเฑียรธรรมในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมของพระสงฆ์และเจ้านาย ส่วนข้าราชการชั้นผู้น้อยให้ไปศึกษาตามวัดต่าง ๆ พอถึงยุครัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้ใช้พระอารามข้าง ทรงสร้างแก่งบริเวณพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยภายในพระบรมมหาราชวังข้าง เป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียน โปรดเกล้าฯ ให้เลี้ยงเพลพระภิกษุและพระราชทานรางวัลด้วย ภายหลังสถานที่ไม่เพียงพอจึงโปรดเกล้าฯ ให้ใช้พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเป็นที่เล่าเรียน ต่อมา ในรัชกาลที่ ๔ พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างแก่งขึ้น ๔ หลัง ณ วัดพระศรีรัตน ศาสดาราม เพื่อให้เป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียนเพิ่มเติม

๖) ระบบการศึกษาของสงฆ์ : ยุคปฏิรูปประเทศ (ร.๔ - ร.๖)

การศึกษาของสงฆ์สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๔) คงดำเนินไปเหมือนเช่นในรัชกาลก่อน และโปรดเกล้าฯ ให้สร้างแก่งอีก ๔ หลัง ที่วัดพระศรีรัตน ศาสดาราม สำหรับราชบัณฑิตบอกหนังสือพระ ในสมัยนี้ มีปราชญ์ด้านการสงฆ์ คือ สมเด็จพระ มหาสมณ เจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส มีตำแหน่งเป็นสมเด็จพระสังฆราช ได้ปรับปรุงการเรียน การสอนของสงฆ์ให้พัฒนาขึ้น การวัดผลการสอนพระปริยัติธรรมนับเป็นราชการแผ่นดินอย่างหนึ่ง ด้วย อยู่ในพระราชกิจของพระมหากษัตริย์ผู้เป็นพุทธศาสนูปถัมภก เพราะฉะนั้น การสอบแต่ละ ครั้งได้มีเจ้าพนักงานฝ่ายราชอาณาจักรช่วยปฏิบัติดูแล อำนวยความสะดวกด้วย เพราะการสอบ พระปริยัติธรรมแต่ก่อนสอบกันเป็นคราว ๆ หลาย ๆ ปีสอบครั้ง ที่ต้องใช้เวลานานเพราะ นักเรียนต้องนั่งแปลด้วยปากเปล่าต่อหน้าคณะกรรมการที่ละองค์เรียงกันไปตามลำดับ

สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถือว่าเป็นยุคใหม่แห่งการศึกษาของสงฆ์ ทรงเห็นว่าการศึกษเป็นสิ่งสำคัญ จึงทรงสนับสนุนการศึกษาทั้งทางโลกและการศึกษาสงฆ์ด้วย เพราะพระองค์ทรงประสงค์ให้พระภิกษุสงฆ์ได้ศึกษาเล่าเรียนทั้งด้านพระปริยัติธรรม และวิชาการ

สมัยใหม่ควบคู่กันไป เพื่อจะให้พระสงฆ์ในฐานะผู้มีความรอบรู้ทั้งวิชาการทางโลก และทางธรรม ทางพระพุทธศาสนา เพื่อจะนำไปเผยแผ่แก่ประชาชนของไทย และในรัชกาลนี้ได้เริ่มเกิดสำนัก การศึกษาของสงฆ์ที่เข้าสู่ระบบการศึกษาสากล จึงได้ทรงสถาปนาการศึกษาชั้นสูงทางคณะสงฆ์ขึ้น ๒ แห่ง คือ ทรงสถาปนามหาธาตุวิทยาลัยขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ ที่วัดมหาธาตุ ถึงปี พ.ศ. ๒๔๓๙ โปรดพระราชทานนามใหม่ว่า “มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ” เพื่อเป็นที่ศึกษา พระปริยัติธรรมและวิชาการชั้นสูง ต่อมาปี พ.ศ. ๒๔๓๖ โปรดให้สถาปนา “มหามกุฏราชวิทยาลัย ” ขึ้นที่วัดบวรนิเวศวิหาร อย่างไรก็ตาม มหาวิทยาลัยทั้ง ๒ แห่งนี้ ก็ยังไม่พร้อมจะดำเนินการใน รัชกาลนี้

มาถึงรัชกาลที่ ๖ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นผู้อำนวยการศึกษาของคณะสงฆ์ได้ร่วมมือกับพระเถระในสมัยนั้น (พ.ศ. ๒๔๕๔) จัดให้มีการศึกษา พระธรรมวินัยในแบบภาษาไทย โดยคัดเลือกหัวข้อธรรมวินัยในพระไตรปิฎก จัดเป็นหมวดหมู่เป็น ชั้น ๆ ตามความยากง่าย ทั้งนี้เพื่อให้ผู้บวชเข้ามาใหม่เรียนได้ง่ายขึ้น โดยแบ่งเป็น ๓ ชั้นเรียน คือ ชั้นตรี ชั้นโท ชั้นเอก ผู้ที่เรียนจึงได้ชื่อนักธรรม พระเถระที่สอบได้ ก็เรียกกันว่า “พระนักธรรม” หลักสูตรนี้ต่อมาอนุญาตให้ชาวบ้านเข้าสอบด้วย เรียก “ธรรมศึกษา” สำหรับผู้ที่สอบ บาลีได้เป็นเปรียญ และสอบนักธรรมได้อีก เรียกว่า “เปรียญธรรม” ใช้อักษรย่อว่า “ป.ธ.” อนึ่ง ผู้ที่จะสอบบาลีนั้นจะต้องสอบนักธรรมให้ได้ก่อน ถ้าสอบนักธรรมตก บาลีก็โมฆะ คือนักธรรมตรี มีสิทธิ์สอบได้แค่ ประโยค ๑-๒-๓ นักธรรมโท มีสิทธิ์สอบประโยค ๔-๕-๖ ส่วนนักธรรมเอก มีสิทธิ์สอบประโยค ๗-๘-๙

การวัดผลการศึกษา

ยุคแรกการสอบพระปริยัติธรรมใช้เวลาศึกษา ๓ ปี สอบ ๑ ครั้ง ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ จึงได้กำหนดให้สอบปีละ ๑ ครั้ง ตลอดมา วิธีสอบพระปริยัติธรรมในสมัยรัชกาลที่ ๕ ยังคงใช้ สอบแบบเดิม คือ สอบด้วยปากเปล่า ต่อมาปี พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้เปลี่ยนแปลงมาสอบด้วยวิธีเขียน เฉพาะประโยค ๑ และประโยค ๒ ส่วนตั้งแต่ประโยค ๓ ขึ้นไป สอบแปลด้วยปากตามแบบเดิม

๗) ระบบการศึกษาของสงฆ์สมัย ร.๗ - ปัจจุบัน

นับตั้งแต่รัชกาลที่ ๖ เป็นต้นมา นโยบายการศึกษาได้เปลี่ยนไป โดยแยกการศึกษาของภิกษุสามเณร และเด็กนักเรียนออกจากกัน ตลอดจนถึงส่วนราชการที่รับผิดชอบด้วย โดยให้กระทรวงศึกษาธิการรับผิดชอบเฉพาะการศึกษา สำหรับเด็กนักเรียนเท่านั้น ส่วนการศึกษาสำหรับภิกษุสามเณรให้สังกัดกระทรวงธรรมการ คณะสงฆ์ก็ได้เป็นภาระรับผิดชอบดำเนินการต่างหากออกไปจนเป็นเอกเทศจากการศึกษาของรัฐ โครงการและแผนการศึกษาของชาติในสมัยต่อมา ก็ไม่ได้กล่าวถึงสงฆ์และการศึกษาของสงฆ์อีกเลย

การศึกษาของฝ่ายบ้านเมืองก็ได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เจริญรุดหน้ามาตามลำดับ มีมหาวิทยาลัย วิทยาลัย โรงเรียน เกิดขึ้นมากมายทั่วทุกส่วนของประเทศและมีการพัฒนาทางด้านการเรียนการสอนไปตามเทคโนโลยีสมัยใหม่ตลอดเวลา ขณะที่สภาพการศึกษาพระปริยัติธรรม มิได้มีการแก้ไขปรับปรุง ทำให้ค่านิยมในหมู่เยาวชนและภิกษุสามเณรที่มีต่อการศึกษาปริยัติธรรม ลดลงไป พระภิกษุสามเณรมีความไม่มั่นใจต่อระบบการศึกษาสายพระปริยัติธรรมเดิมของคณะสงฆ์ จึงได้ชวนขยายเรียนวิชาต่าง ๆ ทางโลกมากกว่าวิชาพระปริยัติธรรม แต่ปัจจุบันนี้ พระเถระ ผู้บริหารการพระศาสนาเริ่มเปิดกว้างมากขึ้น เพื่อให้ได้เรียนวิชาการสมัยใหม่มากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะ มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง ได้แสดงบทบาทเป็นที่ยอมรับทั้งในประเทศและต่างประเทศ จนขยาย วิทยาเขตในทั่วประเทศมากขึ้น

๒.๓.๓ ประเภทของการศาสนศึกษา

ได้นักวิชาการและนักการศึกษาหลายท่านได้กล่าวถึงการศาสนศึกษาไว้มากมาย ดังนี้

๑) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมนั้น มีประวัติความเป็นมาและระเบียบขั้นตอนวิธีการปฏิบัติ ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

๑.๑) ประวัติความเป็นมา

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม หรือที่เรียกกันว่า นักระธรรม เกิดขึ้นตามพระดำริของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นการศึกษาพระธรรมวินัยในภาษาไทย เพื่อให้ภิกษุสามเณรผู้เป็นกำลังสำคัญของพระพุทธศาสนาสามารถศึกษาพระธรรมวินัยได้สะดวกและทั่วถึง อันจะเป็นพื้นฐานนำไปสู่สมาปฏิบัติ ตลอดจนเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลออกไป^๑

การศึกษาพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยแต่โบราณมา นิยมศึกษาเป็นภาษาบาลี ที่เรียกว่า การศึกษาพระปริยัติธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่เรียนรู้ได้ยากสำหรับภิกษุสามเณรทั่วไป จึงปรากฏว่าภิกษุสามเณรที่มีความรู้ในพระธรรมวินัยอย่างทั่วถึงมีจำนวนน้อย เป็นเหตุให้สังคมชนชาติแคลนภิกษุผู้มีความรู้ความสามารถที่จะช่วยกิจการพระศาสนาทั้งในด้านการศึกษา การปกครอง และการแนะนำสั่งสอนประชาชน

ดังนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงได้ทรงพระดำริวิธีการเล่าเรียนพระธรรมวินัยในภาษาไทยขึ้น สำหรับสอนภิกษุสามเณรวัดบวรนิเวศวิหารเป็นครั้งแรก นับแต่ทรงรับหน้าที่ปกครองวัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ เป็นต้นมา โดยทรงกำหนดหลักสูตรการสอนให้ภิกษุสามเณรได้เรียนรู้พระพุทธศาสนา ทั้งด้านหลักธรรม พุทธประวัติ และพระวินัย ตลอดถึงหัตถ์แต่งแก้กระทุ้งธรรม

เมื่อทรงเห็นว่า การเรียนการสอนพระธรรมวินัยเป็นภาษาไทยดังนี้ได้ผลทำให้ภิกษุสามเณรมีความรู้กว้างขวางขึ้น เพราะเรียนรู้ได้ไม่ยาก จึงทรงดำริที่จะขยายแนวทางนี้ไปยังภิกษุสามเณรทั่วไปด้วย ประกอบกับใน พ.ศ. ๒๔๔๘ ประเทศไทยเริ่มมีพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ซึ่งภิกษุทั้งหมดจะได้รับการยกเว้น ส่วนสามเณรจะยกเว้นให้เฉพาะสามเณรผู้รู้ธรรม ทางราชการได้ขอให้คณะสงฆ์ช่วยกำหนดเกณฑ์ของสามเณรผู้รู้ธรรม สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงทรงกำหนดหลักสูตร องค์สามเณรผู้รู้ธรรม ขึ้น

^๑ สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง, เรื่องสอบธรรม ของสนามหลวงแผนกธรรม พ.ศ. ๒๕๕๓ , (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง, ๒๕๕๓), หน้า ๓๓๓ – ๓๓๘.

ต่อมาได้ทรงปรับปรุงหลักสูตรองค์สามเณรธรรมนั้นเป็น “**องค์นักธรรม**” สำหรับภิกษุสามเณรชั้นนวกะ (คือผู้บวชใหม่) ทั่วไป ได้รับพระบรมราชานุมัติ เมื่อวันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ และโปรดให้จัดการสอบในส่วนกลางขึ้นเป็นครั้งแรกในเดือนตุลาคมปีเดียวกัน โดยใช้วัดบวรนิเวศวิหาร วัดมหาธาตุ และวัดเบญจมบพิตร เป็นสถานที่สอบ การสอบครั้งนี้ มี ๓ วิชา คือ ธรรม วิชาคในนวโกวาท แต่งความแก้กระทู้ธรรม และแปลภาษามคธเฉพาะท้องถิ่นในอรรถกถาธรรมบท

พ.ศ. ๒๔๕๕ ทรงปรับปรุงหลักสูตรองค์นักธรรมให้เหมาะสมสำหรับภิกษุสามเณรทั่วไป จะเรียนรู้ได้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยแบ่งหลักสูตรเป็น ๒ อย่างคือ **อย่างสามัญ** เรียนวิชาธรรมวิภาค พุทธประวัติ และเรียงความแก้กระทู้ธรรม และ **อย่างวิสามัญ** เพิ่มแปลอรรถกถาธรรมบทมีแก้อรรถบาลีไวยากรณ์และสัมพันธ์ และวินัยบัญญัติที่ต้องสอบทั้งผู้ที่เรียนอย่างสามัญและวิสามัญ

พ.ศ. ๒๔๕๖ ทรงปรับปรุงหลักสูตรองค์นักธรรมอีกครั้งหนึ่ง โดยเพิ่มหลักธรรมหมวดคิหิปฏิบัติเข้าในส่วนของธรรมวิภาคด้วย เพื่อให้เป็นประโยชน์ในการครองชีวิตฆราวาส หากภิกษุสามเณรรูปนั้น ๆ มีความจำเป็นต้องลาสิกขาออกไปด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง เรียกว่า **นักธรรมชั้นตรี** การศึกษาพระธรรมวินัยแบบใหม่นี้ได้รับความนิยมจากหมู่ภิกษุสามเณรอย่างกว้างขวาง และแพร่หลายไปอย่างรวดเร็ว เพียง ๒ ปีแรกก็มีภิกษุสามเณรสมัครเข้าสอบสนามหลวงเกือบพันรูป เมื่อทรงเห็นว่าการศึกษานักธรรมอำนวยความสะดวกแก่พระศาสนาและภิกษุสามเณรทั่วไป

ในเวลาต่อมา จึงทรงพระดำริขยายการศึกษานักธรรมให้ทั่วถึงแก่ภิกษุทุกระดับ คือ ทรงตั้งหลักสูตรนักธรรมชั้นโท สำหรับภิกษุชั้นมัคฉิมะ คือ มีพรรษาเกิน ๕ แต่ไม่ถึง ๑๐ และนักธรรมชั้นเอก สำหรับภิกษุชั้นเถระ คือมีพรรษา ๑๐ ขึ้นไป ดังที่เป็นหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของคณะสงฆ์สืบมาตราบถึงทุกวันนี้

ต่อมา **พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณ** สมเด็จพระสังฆราชเจ้า **วัดราชบพิธ** ทรงพิจารณาเห็นว่า การศึกษานักธรรมมิได้เป็นประโยชน์ต่อภิกษุสามเณรเท่านั้น แม้ผู้ที่ยังครองฆราวาสวิสัยก็จะได้ประโยชน์จากการศึกษานักธรรมด้วย โดยเฉพาะสำหรับเหล่าข้าราชการครู จึงทรงตั้งหลักสูตรนักธรรมสำหรับฆราวาสขึ้น เรียกว่า “**ธรรมศึกษา**” มีครบทั้ง ๓ ชั้น คือ ชั้นตรี ชั้นโท ชั้นเอก ซึ่งมีเนื้อหาเช่นเดียวกันกับหลักสูตร นักธรรมของภิกษุสามเณร เว้นแต่วินัยบัญญัติที่ทรงกำหนดใช้เบญจศีลเบญจธรรมและอุโบสถศีลแทน ได้เปิดสอบธรรมศึกษาตรีครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ และเปิดสอบครบทุกชั้นในเวลาต่อมา มีฆราวาสทั้งหญิงและชายเข้าสอบเป็นจำนวนมาก นับเป็นการส่งเสริมการศึกษาพระพุทธานุศาสน์ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

ปัจจุบัน การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมนี้

มี สมเด็จพระวันรัต

(พรหมคุดเถร) วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นแม่กองธรรมสนามหลวง เน้นการพัฒนาศาสนทายาทให้มีคุณภาพ สามารถดำรงพระศาสนาไว้ได้ด้วยดี ทั้งถือว่าเป็นกิจการของคณะสงฆ์ส่วนหนึ่งที่สำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยมาตั้งแต่ครั้งอดีตถึงปัจจุบัน

๑.๒) หลักสูตรนักธรรมและธรรมศึกษาที่ประกาศใช้ในปัจจุบัน

□

๑) นักธรรมชั้นตรี

๑. วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑ ให้นักเรียนแต่งอธิบายให้สมเหตุสมผล อ้างสุภาษิตอื่นมาประกอบด้วย ๑ สุภาษิต บอกชื่อคัมภีร์ที่มาแห่งสุภาษิตนั้นด้วย สุภาษิตที่อ้างมานั้นต้องเรียงเชื่อมความให้ติดต่อสมเรื่องกับกระทู้ตั้ง ชั้นนี้ กำหนดให้เขียนลงในใบตอบ ตั้งแต่ ๒ หน้า (เว้นบรรทัด) ขึ้นไป

๒. วิชาธรรม ใช้หนังสือนวโกวาทแผนกธรรมวิภาคและคิหิปฏิบัติ

๓. วิชาพุทธ ใช้หนังสือพุทธประวัติเล่ม ๑ - ๒ - ๓ ปฐมสมโพธิ พระนิพนธ์สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว) ศาสนพิธี เล่ม ๑

๔. วิชาวินัย ใช้หนังสือนวโกวาท แผนกวินัยบัญญัติ, วินัยมุขเล่ม ๑

๒) นักธรรมชั้นโท

๑. วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๒ ให้นักเรียนแต่งอธิบายเป็นทำนองเทศนาโวหาร อ้างสุภาษิตอื่นมาประกอบไม่น้อยกว่า ๒ สุภาษิต และบอกชื่อคัมภีร์ที่มาแห่งสุภาษิตนั้นด้วย ห้ามอ้างสุภาษิตซ้ำซ้อนกันแต่ซ้ำคัมภีร์ได้ ไม่ห้าม สุภาษิตที่อ้างมานั้น ต้องเรียงเชื่อมความให้ติดต่อสมเรื่องกับกระทู้ตั้ง ชั้นนี้ กำหนดให้เขียนลงในใบตอบ ตั้งแต่ ๓ หน้า (เว้นบรรทัด) ขึ้นไป

๒. วิชาธรรม แก้ปัญหาธรรมวิภาคพิสดารออกไป ใช้หนังสือธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒

๓. วิชาพุทธ แก้ปัญหาอนุพุทธประวัติ ใช้หนังสืออนุพุทธประวัติ และพุทธาณพุทธประวัติ อรรถาธิบายเฉพาะ ประวัติพระสาวก สังคตติกา ปฐมสมโพธิกถา พระนิพนธ์สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว) และศาสนพิธี เล่ม ๒ ขององค์การศึกษา

๔. วิชาวินัย แก้ปัญหาวินัยให้พิสดารออกไป ใช้หนังสือวินัยมุข เล่ม ๑ - ๒

ผู้จะเข้าสอบประโยคนักธรรมชั้นโท ต้องได้ประโยคนักธรรมชั้นตรีในสนามหลวงมาแล้ว

๓) นักธรรมชั้นเอก

๑. วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๓ ให้นักเรียนแต่งอธิบายเป็นทำนองเทศนาโวหาร อ้างสุภาษิตอื่นมาประกอบไม่น้อยกว่า ๓ สุภาษิต และบอกชื่อคัมภีร์

^{๘๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑-๒๕.

ที่มาแห่งสุภาชิตนั้นด้วย ห้ามอ้างสุภาชิตซ้ำซ้อนกัน แต่จะซ้ำคำก็ทำได้ ไม่ห้าม สุภาชิตที่อ้างมานั้น ต้องเรียงเชื่อมความให้ติดต่อสมเรื่องกับกระทู้ตั้ง ชั้นนี้ กำหนดให้เขียนลงในใบตอบ ตั้งแต่ ๔ หน้า (เว้นบรรทัด) ขึ้นไป

๒. วิชาธรรม แก้ปัญหาธรรมโดยปรมัตถเทศนา ใช้หนังสือธรรมวิจารณ์

ส่วนปรมัตถปฏิบัติและสังสารวัฏ สมถกรรมฐาน วิปัสสนากรรมฐาน มหาสติปัฏฐาน ศิริมานนทสูตร

๓. วิชาพุทธ แก้ปัญหาพุทธานุพุทธประวัติกับข้อธรรมในท้องเรื่องนั้น ใช้หนังสือพุทธประวัติ เล่ม ๑ - ๒ - ๓ ปฐมสมโพธิ พระนิพนธ์สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว) พุทธานุพุทธประวัติ อนุพุทธประวัติ พระปฐมสมโพธิกถา พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

๔. วิชาวินัย แก้ปัญหาวินัยมีสังฆกรรมเป็นต้น ใช้หนังสือวินัยมุข เล่ม ๓ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

ผู้จะเข้าสอบประโยคนักธรรมชั้นเอก ต้องได้ประโยคนักธรรมชั้นโทในสนามหลวงมาแล้ว

๔) ธรรมศึกษาชั้นตรี

๑. วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาชิต เล่ม ๑ ชั้นนี้ กำหนดขอบข่ายการออกข้อสอบไว้ ๕ หมวด คือ ๑) ทานวรรค ๒) ปาปวรรค ๓) ปุญญวรรค ๔) สติวรรค ๕) สีลวรรค

๒. วิชาธรรม ใช้หนังสือนวโกวาทแผนกธรรมวิภาคและคิหิปฏิบัติ

๓. วิชาพุทธ ใช้หนังสือพุทธประวัติเล่ม ๑ - ๒ - ๓ ปฐมสมโพธิ พระนิพนธ์สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว) และศาสนพิธี เล่ม ๑ ขององค์การศึกษา

๔. วิชาวินัย ใช้หนังสือเบญจศีลเบญจธรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญญาณวรเถร)

๕) ธรรมศึกษาชั้นโท

๑. วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาชิต เล่ม ๒ ในชั้นนี้ กำหนดขอบข่ายการออกข้อสอบไว้ ๕ หมวด คือ ๑) อุตตวรรค ๒) กัมมวรรค ๓) ชันติวรรค ๔) ปุญญวรรค ๕) เสวนาวรรค

๒. วิชาธรรม ใช้หนังสือธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒

๓. วิชาพุทธ ใช้หนังสืออนุพุทธประวัติ และพุทธานุพุทธประวัติ อังกถาเฉพาะประวัติพระสาวก สังคิตติกา ปฐมสมโพธิกถา พระนิพนธ์สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว) และศาสนพิธี เล่ม ๒ ขององค์การศึกษา ชั้นนี้ กำหนดให้เรียนประวัติของพระสาวก จำนวน ๔๐ รูป

๔ . วิชาวินัย ใช้หนังสืออุโบสถศีลของพระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปญญาสิริ ป.ธ.๙) วัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม

ผู้จะเข้าสอบประโยคธรรมศึกษาชั้นโท ต้องได้ประโยคธรรมศึกษาชั้นตรีในสนามหลวงมาแล้ว

๖) ธรรมศึกษาชั้นเอก

๑ . วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๓ ในชั้นนี้ กำหนดข้อบ่งชี้การออกข้อสอบไว้ ๕ หมวด คือ ๑) อัปมาทวรรค ๒) จิตตวรรค ๓) ธรรมวรรค ๔) วิริยวรรค ๕) สามัคคีวรรค

๒. วิชาธรรม ใช้ หนังสือธรรมวิจารณ์ ส่วนปรมัตถปฏิบัติ หนังสือสมถกรรมฐาน สมถภาวนา พระพุทธคุณ หนังสือธรรมสมบัติ

๓. วิชาพุทธ แก่ปัญหาพุทธานุพุทธประวัติ กับข้อธรรมในท้องเรื่องนั้น ใช้หนังสือพุทธประวัติ เล่ม ๑ - ๒ - ๓ ปฐมสมโพธิ พระนิพนธ์ สมเด็จพระสังฆราช (ปสุสเทว) พุทธานุพุทธประวัติ อนุพุทธประวัติ พระปฐมสมโพธิกถา พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

๔ . วิชาวินัย ใช้หนังสือหลักสูตรกรรมบถของพระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปญญาสิริ ป.ธ.๙) วัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม

ผู้จะเข้าสอบประโยคธรรมศึกษาชั้นเอกต้องได้ประโยคธรรมศึกษาชั้นโทในสนามหลวงมาแล้ว

๑.๓) วิธีตรวจประโยคธรรมสนามหลวง

i□

การตรวจประโยคธรรมและธรรมศึกษาของสนามหลวงความประสงค์เพื่อทราบความรู้ของนักเรียนตามความเป็นจริง เป็นทางให้ผู้ศึกษาเจริญในวิทยาการและจริยสมบัติ สืบอายุพระพุทธานุศาสนต่อไป

ปัญหาที่ออกสอบ สนามหลวงแผนกธรรมได้รวบรวมขึ้นจากข้อสอบของพระกรรมการหลายรูป มีกรรมการตรวจพิเศษคัดเลือกอีกชั้นหนึ่ง ถ้ามความจำบ้าง ความเข้าใจบ้าง ความคิดบ้าง การตรวจต้องถือแนวนนี้เป็นเกณฑ์ตรวจ คำถามที่ถามความจำต้องตอบให้ตรงตามแบบ และอาจเหมือนกันได้หมดทุกคน ที่ถามความเข้าใจ ในทางที่ถูกมีได้อย่างเดียว แต่โวหารอาจต่างกัน ที่ถามความคิดเหตุผลย่อมมีได้คนละอย่างตามความคิดของแต่ละคน นี่เป็นประมาณในการตอบ คำเฉลยนั้นเป็นเพียงแนวทางให้กรรมการได้ถือเป็นเกณฑ์ในการตรวจได้สะดวก เป็นเพียงมติหนึ่งที่อาศัยหลักเป็นสำคัญ จะเกณฑ์ให้นักเรียนตอบตรงกันทุกข้อ คงเป็นไปได้ เว้นไว้แต่ใจความสำคัญเท่านั้น ส่วนข้อสอบของธรรมศึกษาทุกชั้น เว้นเรียงความแก้กระทู้ธรรม ปัญหาที่ออกสอบเป็นแบบปรนัย คือ

เลือกคำตอบที่บอกมาแล้วในแต่ละข้อ แต่ต้องเป็นคำตอบที่ถูกต้อที่สุดในแต่ละข้อ ซึ่งมีที่ถูกที่สุดเพียงข้อละคำตอบเดียว นักเรียนจะต้องเลือกตอบข้อที่ถูกเท่านั้น เลือกตอบผิด เป็นไม่ได้คะแนน เป็นการถามทั้งความรู้ ความเข้าใจ ความจำ และความคิดไปในตัวด้วย

การตรวจก็เพื่อจะรู้ว่ามีนักเรียนมีความรู้หลักธรรมวินัย ควรแก่การดำรงพระศาสนาหรือไม่ ควรได้เป็นได้ ควรตกเป็นตก อย่างนี้เป็นทางเจริญวิद्याการของผู้ศึกษาต่อไป ผู้ตรวจพึงตั้งใจอยู่ในมัชฌิมาตติยทาง วางตนเป็นกลาง ถือความจริงเป็นหลัก ถูก ว่าตามถูก ผิด ว่าตามผิด ไม่ควรถืออคติอันทำให้เสียความเที่ยงธรรม มุ่งทำกิจพระศาสนา สงเคราะห์กุลบุตรให้ได้ความเสมอภาคทั่วหน้ากัน

ท่านทั้งหลายได้รับอาราธนาให้เป็นผู้ตรวจการนั้น คือเป็นผู้ที่สนามหลวงเห็นแล้วว่าทรงคุณธรรมควรแก่ฐานะ สมควรจะยกย่องให้เป็นผู้ตรวจความรู้ของนักเรียนได้ ขอท่านจงเคารพต่อความเป็นธรรม เพื่อความเสมอภาคแก่นักเรียนทั้งหลาย ถ้าคณะกรรมการกองใดหรือผู้ใด มีมติไม่ลงกันหรือขัดข้องอย่างใด หากตกลงกันไม่ได้ ให้หารือประธานในที่นั้น ให้ท่านชี้ขาดและพึงปฏิบัติตามโดยธรรม

อนึ่ง นักเรียนบางคนบางสำนักอยากได้จนเกินพอดี ถึงกับทำผิดระเบียบของสนามหลวง ลืมคิดถึงตนว่า เรียนธรรมสอบธรรม เป็นนักธรรม ขอให้กรรมการทั้งหลายช่วยสอดส่องตรวจตรากำกับไปด้วย ลักษณะของใบตอบที่ส่อทุจริต ดังนี้

๑. ฉบับเดียวกัน ลายมือไม่เหมือนกัน หรือวันต้นอย่างหนึ่งวันหลังอย่างหนึ่ง ซึ่งส่อว่าเป็นคนละคน เหล่านี้แปลว่าคนอื่นทำให้

๒. คำตอบที่ต้องเรียงคำพูดมาก ๆ เหมือนกับฉบับอื่น อันส่อว่าไม่ใช่ความจำ ความรู้อันเป็นสำนวนของตน นี้แปลว่า ดูคำตอบของคนอื่นหรือให้คนอื่นดูคำตอบ

๓. ตอบโดยทำนองอย่างเขียนคำบอก เหมือนกันจริง ๆ เช่น ผิดเหมือนกัน ถูกเหมือนกัน แก่เหมือนกัน ชิดฆ่าเหมือนกัน ตกข้อความเหมือนกัน นี้แสดงว่ามีผู้บอกให้ตอบ

๔. ถ้าเห็นว่าทุจริตอย่างใดอย่างหนึ่ง จงลงเลขศูนย์ นำเสนอประธานกรรมการเก็บรวบรวมไว้กับใบตอบคนเดียวกัน เพื่อเป็นหลักฐาน

๑.๓.๑ วิธีตรวจประโยคธรรมสนามหลวง

๑. วิธีตรวจนี้ เป็นวิธีตรวจให้คะแนน คะแนนเต็มแต่ละข้อมี ๑๐ คะแนน

๒. การจะตรวจให้คะแนนเต็มหรือไม่ ให้กรรมการพิจารณาเห็นตามสมควร ถ้าไม่ถูกเลย ให้ลงเลข ๐

๓. ข้อใหญ่ที่มีข้อย่อย ให้ลงคะแนนที่ข้อย่อยแต่ละข้อ แล้วรวมคะแนนไว้ที่เลขหัวข้อใหญ่นั้น ๆ เมื่อตรวจข้อย่อยครบในแต่ละข้อย่อยใหญ่ ให้รวมคะแนนไว้คราวหนึ่ง แล้วเขียนเลขจำนวนคะแนนที่ได้เฉพาะข้อนั้น ๆ ไว้ที่เลขหัวข้อของข้อนั้น ๆ

๔. เมื่อตรวจครบทั้ง ๑๐ ข้อแล้ว ให้รวมคะแนนทั้งหมด (๑๐ ข้อ) แล้วเขียนไว้ที่มุมขวาด้านบนทุกฉบับ

๕. ตรวจเสร็จแล้วให้ลงชื่อกำกับไว้ที่มุมซ้ายมือด้านบนทุกฉบับ และฉบับแรกของแต่ละปีให้ลงชื่อโดยเขียนตัวบรรจงทุกปี

๖. เฉพาะใบตอบของธรรมศึกษาทุกชั้น เว้นกระทั่ง ข้อสอบแต่ละวิชามี ๕๐ ข้อ ๆ ละ ๒ คะแนน ให้ตรวจไปตามใบเฉลยฉบับที่เฉลยไว้ให้ตรวจแต่ละฉบับแล้ว ให้นำข้อรวมคะแนนและปฏิบัติเช่นเดียวกับข้อ ๕.

๗. ในกรณีที่นักเรียนธรรมศึกษาจากบาทลงในช่องคำตอบในข้อเดียวกันหลายคำตอบ ถือว่าข้อนั้น ๆ เป็นผิด ไม่ได้คะแนน หากมีรอย ชูด ลบ ชีด ขำ ไว้ แต่พอเป็นหลักฐานให้ทราบว่านักเรียนตกลงใจตอบคำตอบในข้อไหนได้ก็ให้ตรวจไปตามนั้น

๘. การตรวจให้ใช้กรรมการ ๒ รูป เมื่อกรรมการรูปที่ ๑ ตรวจเสร็จแล้วให้กรรมการรูปที่ ๒ ตรวจซ้ำ ถ้าเห็นไม่ร่วมกันให้ตกลงแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้ ถ้าเห็นร่วมกันก็ไม่ต้องเปลี่ยนแปลงแก้ไข แล้วให้ลงนามกำกับไว้ทุกฉบับ โดยปฏิบัติเช่นเดียวกับกรรมการรูปที่ ๑

๑.๓.๒ การให้คะแนน

๑. การให้คะแนนนักธรรมและธรรมศึกษาทุกชั้น มีหลักเกณฑ์ดังนี้

๑.๑ สำหรับประโยคนักธรรมทุกชั้นให้ถือ ๔๐๐ คะแนนเป็นเกณฑ์ วิชาทุกวิชาให้คะแนนเต็ม ๑๐๐ คะแนน เมื่อรวมคะแนนของทั้ง ๔ วิชาแล้ว ต้องได้คะแนนไม่ต่ำกว่า ๒๘๐ คะแนน ถือว่าสอบได้ ต่ำกว่า ๒๘๐ คะแนน ถือว่าสอบตก

๑.๒ สำหรับธรรมศึกษาทุกชั้น ให้ถือ ๔๐๐ คะแนนเป็นเกณฑ์ วิชาทุกวิชาให้คะแนนเต็ม ๑๐๐ คะแนน เมื่อรวมคะแนนของทั้ง ๔ วิชาแล้ว ต้องได้คะแนนไม่ต่ำกว่า ๒๐๐ คะแนน ถือว่าสอบได้ ต่ำกว่า ๒๐๐ คะแนน ถือว่าสอบตก

๑.๓ นักธรรมและธรรมศึกษาทุกชั้น เมื่อตรวจดูคะแนนของแต่ละวิชาที่ได้แล้ว หากมีวิชาใดวิชาหนึ่ง ได้คะแนนต่ำกว่า ๒๕ คะแนน แม้จะรวมครบทุกวิชาแล้วได้เกินกว่าเกณฑ์ที่กำหนดก็ตาม ให้ถือว่าการสอบครั้งนี้เป็นการสอบตกด้วย

๒. ผู้สอนนักธรรมและธรรมศึกษาทุกชั้น ต้องสอบทั้ง ๔ วิชา ถ้าขาดสอบวิชาใดวิชาหนึ่ง สนามหลวงแผนกธรรมไม่รับพิจารณา ให้อยู่ในเกณฑ์สอบตก

๓. การตอบสับข้อให้หักคะแนนเสีย ๒ คะแนนเช่นเดิม คือแทนที่จะได้ ๑๐ คะแนนเต็มก็ให้เพียง ๘ คะแนนเท่านั้น หากตอบไม่หมดข้อคงให้คะแนนไม่เต็มข้อเท่ากับการตอบ ถ้าผู้ตรวจเห็นว่าฉบับใดผิดมาก ไม่ได้แม้แต่คะแนนเดียว ก็ให้ลง ๐ ไว้ด้วย

๔. วิชาที่ต้องได้คะแนนทุกวิชา จึงจะยอมรับรวมคะแนนให้หากเกิดวิชาใดวิชาหนึ่ง ไม่ได้คะแนนแม้แต่คะแนนเดียว หรือได้ต่ำกว่า ๒๕ คะแนน ก็ห้ามรวมคะแนน ปรับเป็นตก แม้รวมทุกวิชาแล้ว จะได้คะแนนสูงถึงเกณฑ์ที่กำหนดไว้ก็ตาม

๑.๓.๓ แนวตรวจกระทุ้ธรรม

สำหรับการพิจารณาให้คะแนน

๑. แต่งได้ตามกำหนด
๒. อ้างกระทุ้ได้ตามกฎ
๓. เชื่อมกระทุ้ได้ดี
๔. อธิบายความสมกับกระทุ้ที่ได้ตั้งไว้
๕. ใช้สำนวนสุภาพเรียบร้อย
๖. ใช้ตัวสะกดการันต์ถูกเป็นส่วนมาก
๗. สะอาดไม่เปรอะเปื้อน

ขอให้กรรมการสนามหลวงแผนกธรรมได้ปฏิบัติให้ชอบด้วยระเบียบ เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการสอบทุกประการ วิธีตรวจนี้ ให้ใช้เฉพาะในการสอบธรรมสนามหลวง

๑.๔ ระเบียบจัดการสอบธรรมสนามหลวง พ.ศ. ๒๕๔๕^{i□}

เพื่อให้การสอบธรรมสนามหลวง ในสนามสอบส่วนกลางและส่วนภูมิภาคเป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีระเบียบในการปฏิบัติงาน จึงวางระเบียบไว้ ดังนี้

๑. ประธานอำนวยการสอบมีอำนาจหน้าที่

๑.๑ ส่วนกลาง ในกรุงเทพมหานคร เจ้าสำนักเรียนที่เป็นสนามสอบเป็นประธานอำนวยการสอบ

๑.๒ ส่วนภูมิภาค สนามสอบจังหวัด มีเจ้าคณะจังหวัด เป็นประธานอำนวยการสอบ สนามสอบอำเภอ เจ้าคณะอำเภอ เป็นประธานอำนวยการสอบ

๑.๓ ประธานอำนวยการสอบแต่ละสนามแต่งตั้งกรรมการอำนวยการสอบได้ตามความเหมาะสม

๑.๔ สนามสอบแต่ละสนามจะมีผู้แทนแม่กองธรรมสนามหลวง แต่งตั้งโดยแม่กองธรรมสนามหลวงเข้าร่วมปฏิบัติงาน

๑.๕ ประธานอำนวยการสอบแต่งตั้งเจ้าหน้าที่แผนกต่าง ๆ ในการจัดการสอบ

๑.๖ ประธานอำนวยการสอบจัดประชุมกรรมการอำนวยการสอบและกรรมการผู้กำกับห้องสอบ เรื่อง การปฏิบัติหน้าที่และความรับผิดชอบในการปฏิบัติงานก่อนการสอบอย่างน้อยหนึ่งวัน

^{i□} อ้างแล้ว, หน้า ๓๗-๔๒.

๑.๗ ให้ประธานอำนวยการสอบและกรรมการอำนวยการสอบพิจารณาแก้ไขเหตุขัดข้องที่เกิดขึ้นก่อนการสอบ หรือขณะสอบ

๑.๘ ประธานและกรรมการอำนวยการสอบดำเนินการจัดการสอบและให้ความสะดวกต่อการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่แผนกต่าง ๆ

๑.๙ ในขณะสอบ ประธานอำนวยการสอบไปปฏิบัติศาสนกิจตรวจเยี่ยมสนามสอบอื่นไม่อาจปฏิบัติหน้าที่อยู่ในสนามสอบ ให้มอบหมายกรรมการอำนวยการสอบปฏิบัติหน้าที่แทน

๑.๑๐ ประธานอำนวยการสอบต้องดำเนินการให้ปฏิบัติหน้าที่ตามกฎระเบียบของสนามหลวงแผนกธรรม และตามที่ได้รับมอบหมายจากแม่กองธรรมสนามหลวง

๒. เลขานุการสนามสอบมีหน้าที่

๒.๑ จัดทำเอกสารการสอบธรรมสนามหลวง เช่น บัญชีเรียกชื่อ (ศ.๓, ศ.๗)

๒.๒ จัดเตรียมอุปกรณ์สำหรับใช้ในการสอบ เช่น ขอบบรรจุใบตอบกระดาษ สำหรับเขียนสอบ

๒.๓ เก็บข้อสอบที่ได้รับจากประธานอำนวยการสอบไว้ในสถานที่ปลอดภัย

๒.๔ แจกข้อสอบแต่ละชั้นและวิชาให้แก่กรรมการผู้กำกับห้องสอบ

๒.๕ ทำบัญชีแสดงยอดจำนวนผู้สมัครเข้าสอบ สอบจริง ขาดสอบ และแก้ไขบัญชีเรียกชื่อ (ศ.๓, ศ.๗) ตามใบรายการแก้ไขที่ผิด ให้บัญชีเรียกชื่อมีความถูกต้องแล้วบรรจุแยกซองโดยเฉพาะ

๒.๖ จัดทำรายงานการสอบธรรมสนามหลวงในสนามนั้น เสนอปัญหาที่พบการแก้ไขปัญหา รายงานผู้ให้การอุปถัมภ์การสอบ รวบรวมเอกสารสำเนาคำสั่งของประธานสนามสอบ เป็นต้น

๒.๗ เอกสารที่ต้องส่ง

ส่วนกลาง นักธรรมชั้น ตริ - โท - เอก และธรรมศึกษาชั้นตริ - โท - เอกจัดส่งที่สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง

ส่วนภูมิภาค นักธรรมและธรรมศึกษาทุกชั้น จัดส่งที่เจ้าคณะจังหวัด แล้วรวบรวมส่งเจ้าคณะภาค

๒.๘ บอกสัญญาณเวลาแก่กรรมการผู้กำกับห้องสอบ

๒.๙ ร่วมลงนามกับประธานอำนวยการสอบ ในการเปิดซองข้อสอบ และการปิดซองบรรจุใบตอบ

๒.๑๐ ปฏิบัติหน้าที่อื่น ๆ ตามที่ประธานอำนวยการสอบมอบหมาย

๓. กรรมการผู้กำกับห้องสอบมีหน้าที่

- ๓.๑ กรรมการผู้กำกับห้องสอบต้องได้รับการแต่งตั้งจากประธานอำนวยการสอบ
- ๓.๒ เมื่อได้รับการแต่งตั้งแล้ว ต้องเข้ารับฟังการปฐมนิเทศ จากประธานอำนวยการสอบตามวันและเวลาที่กำหนด
- ๓.๓ นุ่งห่มผ้าให้เรียบร้อยตามสมณสาธูป สำหรับพระวาสาแต่งกายให้สุภาพ
- ๓.๔ ต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยความถูกต้องบริสุทธิ์ยุติธรรม
- ๓.๕ ต้องไปถึงสนามสอบก่อนนักเรียน ตรวจโต๊ะ เก้าอี้และห้องสอบให้เรียบร้อย
- ๓.๖ ก่อนที่จะแจกข้อสอบ ต้องตรวจดูชั้น - วิชา ข้อสอบแต่ละวันให้ถูกต้องก่อนจึงแจกแก่ผู้เข้าสอบ
- ๓.๗ ห้ามไม่ให้บุคคลที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องเข้าไปในห้องสอบ
- ๓.๘ ไม่อนุญาตให้ผู้เข้าสอบที่มาช้ากว่ากำหนด ๑๕ นาที เข้าห้องสอบและไม่ให้ออกจากห้องสอบ **นักธรรม** ห้ามออกก่อน ๓๐ นาที **ธรรมศึกษา** ห้ามออกก่อน ๒๕ นาที
- ๓.๙ เก็บใบตอบเรียงลำดับตามเลขที่สอบ ตรวจเอกสารทุกอย่างครบถ้วนแล้วบรรจุซอง นำส่งเลขานุการสนามสอบ
- ๓.๑๐ ในกรณีผู้ขาดสอบ ให้ขีดเส้นสีแดงทับเลขที่สอบ
- ๓.๑๑ ถ้ามีการทุจริต ให้เขียนหมายเหตุที่หัวกระดาษใบตอบ ลงชื่อกรรมการผู้กำกับห้องสอบไว้ด้วย
- ๓.๑๒ ถ้ามีปัญหาหรือข้อขัดข้องต้องรายงานให้ประธานอำนวยการสอบทราบโดยด่วน

๔. การจัดห้องสอบ

- ๔.๑ สนามสอบที่เป็นห้องโถง เช่น ศาลาการเปรียญ อาคารเอนกประสงค์ซึ่งปกติจัดเป็นห้องสอบประจำปี ให้จัดเป็นห้องสอบได้เหมือนเดิม โดยจัดโต๊ะเก้าอี้นั่งสอบห่างกันพอสมควร
- ๔.๒ จัดสอบในห้องเรียนประจำ เช่น โรงเรียนพระปริยัติธรรม หรือโรงเรียนของหน่วยงานอื่น ๆ ควรตั้งโต๊ะประมาณ ๒๕ - ๓๐ โต๊ะ
- ๔.๓ โต๊ะที่เขียนข้อสอบและเก้าอี้ต้องอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์
- ๔.๔ สนามสอบที่เป็นห้องโถง ให้มีกรรมการผู้กำกับห้องสอบอยู่ด้านหน้า ด้านหลัง ด้านขวาและซ้าย ด้านละ ๑ รูป/คน หรือตามที่ประธานอำนวยการสอบเห็นสมควร
- ๔.๕ สนามที่สอบในห้องเรียนประจำ ให้มีกรรมการผู้กำกับห้องสอบ ด้านหน้า ๑ รูป/คน ด้านหลัง ๑ รูป/คน
- ๔.๖ ห้องสอบควรให้มีแสงสว่างเพียงพอที่นักเรียนสามารถอ่านเขียนคำตอบได้

๕. ข้อปฏิบัติสำหรับผู้เข้าสอบ

- ๕.๑ นุ่งห่มผ้าให้เรียบร้อยตามสมณสาธูป หรือแต่งกายให้สุภาพ
- ๕.๒ ต้องตรวจดูสถานที่สอบ เลขที่สอบ เพื่อความเป็นระเบียบและรวดเร็ว
- ๕.๓ ต้องไปถึงสนามสอบก่อนเวลา ๓๐ นาที ก่อนเข้าห้องสอบต้องได้รับอนุญาตจากกรรมการกำกับห้องสอบ
- ๕.๔ เมื่อเข้าห้องสอบแล้ว นั่งประจำโต๊ะของตน ไม่นำหนังสือ ย่ามหรือสิ่งอื่นใดเข้าห้องสอบ นอกจากอุปกรณ์เครื่องเขียน
- ๕.๕ ห้ามขีดเขียนข้อความอื่นลงในใบตอบ นอกจากคำสั่งเกี่ยวกับคำตอบ
- ๕.๖ ห้ามสูบบุหรี่และกระทำการอื่นใดเป็นการรบกวนผู้สอบ
- ๕.๗ เมื่อสอบเสร็จและส่งใบตอบแล้ว ให้ออกจากห้องสอบ
- ๕.๘ ผู้เข้าสอบทุกรูปทุกคน ต้องปฏิบัติตามคำสั่ง หรือคำแนะนำของกรรมการผู้กำกับห้องสอบ

ประกาศ ณ วันที่ ๑ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๔๕

(พระพรหมมุนี)

แม่กองธรรมสนามหลวง

๑.๕ หลักเกณฑ์การเรียงลำดับ และ ข้อมูลการสอบธรรมสนามหลวง ส่วนภูมิภาค สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวงⁱⁱ

การเรียงลำดับข้อมูลขอเข้าสอบในแต่ละจังหวัด

๑. อำเภอ เรียงอำเภอเมืองขึ้นก่อน แต่ละอำเภอให้อยู่ในกลุ่มเดียวกันอย่าสลับอำเภอไขว้กัน
๒. วัดและพระอารามหลวง ในช่องสังกัดวัด ไม่ต้องพิมพ์ “วัด” หน้าชื่อวัด ส่วนในช่องสังกัดสถานศึกษาให้คงไว้ แต่ให้ตัดคำลงท้ายพระอารามหลวงออก (เช่น ราชวรมหาวิหาร, วรมหาวิหาร, ราชวรวิหาร, วรวิหาร)
๓. ที่พักสงฆ์ ให้ขึ้นสังกัดอยู่ในวัดใดวัดหนึ่ง
๔. ชื่อวัดและสถานศึกษาให้ลงชื่อเต็มไม่ต้องย่อ ฯ
๕. พระภิกษุสามเณร ในแต่ละวัดให้เรียงตามพรรษาและอายุจากมากไปหาน้อย
๖. ผู้สอบธรรมศึกษาในแต่ละสถานศึกษา ๑ ห้องเรียน ๑ วัด ให้เรียง อายุจากมากไปหาน้อย

ⁱⁱ อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๕-๑๐๖.

๗. อักษรย่อ ยศหรือตำแหน่งต่าง ๆ ให้พิมพ์คำเต็ม หรือบันทึกคำเต็มไว้ในช่องหมายเหตุสุดท้าย ให้ตรวจสอบคำนำหน้าชื่อให้ถูกต้องและสอดคล้องกับอายุ เช่น พระภิกษุ อายุต้อง ๒๐ ปีขึ้นไป, เด็กชายหรือเด็กหญิง อายุต้องต่ำกว่า ๑๕ ปี, นายหรือนางสาว อายุต้อง ๑๕ ปีขึ้นไป ฯลฯ

(๒) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีนั้นมีนักวิชาการได้กล่าวถึงไว้ดังนี้

๒.๑ ประวัติความเป็นมา

ก่อนปี พ.ศ.๒๔๖๙ การสอบพระปริยัติธรรมแผนกภาษาบาลี ผู้ที่เข้าสอบต้องเข้าสอบต่อหน้าคณะกรรมการ ต่อหน้าพระที่นั่งในพระบรมมหาราชวัง โดยการจับฉลาก แล้วเข้าไปแปลบาลีด้วยปากเปล่า ซึ่งเรียกต่อกันมาว่า สมัยแปลด้วยปากเปล่า คณะกรรมการตัดสินให้คะแนนและรู้ผลกันในวันนั้น ผู้ที่สอบได้จะได้รับพระราชทานไตรจีวร แพร ซึ่งเป็นของที่มีค่ามากในสมัยนั้น มีพระเปรียญธรรม ๙ ประโยค (ป.ธ.๙) เท่าที่พอมีหลักฐานที่รวบรวมได้ดังนี้

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้แก่ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (จี ป.ธ.๙) เป็นชาวจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เกิดเมื่อปี พ.ศ.๒๓๓๖ บวชอยู่ที่วัดราชบูรณะ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่พระอมรโมลี เมื่อปี พ.ศ.๒๓๖๕ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (จี) มรณภาพเมื่อปี พ.ศ.๒๔๑๖ อายุ ๘๑ ปี เป็นเจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาส นานที่สุดถึง ๔๑ ปี

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้แก่ พระอุดมปิฎก นามเดิม สอน ฉายา พุทธโส เป็นชาวจังหวัดพัทลุง เคยเป็นเจ้าอาวาสวัดหงสาราม รูปที่ ๕ เป็นเปรียญธรรม ๙ ประโยค ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะ ที่พระอุดมปิฎก ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นครองราชย์ ด้วยเหตุที่ท่านเคยคัดค้านการตั้งคณะธรรมยุตินิกาย จึงได้ลาออกจากเจ้าอาวาส กลับไปอยู่ที่ภูมิลำเนาเดิม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้อารธนาในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ทรงรับสั่งว่า "ท่านเดินทางมาแต่ไกล นานปีจึงได้พบกัน ขอจงให้พระโยมให้ชื่นใจเถิด"

เมื่อท่านได้รับอนุญาตจากสมเด็จพระสังฆราชแล้ว ท่านก็ตั้งพัดยศขึ้นถวายพระพรเป็นภาษาบาลีว่า

อติเรกวาสสสฺสํ ชีว อติเรกวาสสสฺสํ ชีว อติเรกวาสสสฺสํ ชีว ที่ขายุกโก โหตุ อโรโค โหตุ ที่ขายุกโก โหตุ อโรโค โหตุ สุขิโต โหตุ ปรมินทมหาราชา สิทธิ กิจจํ สิทธิกมมํ สิทธิลาภो ขโย นิจจํ ปรมินทมหาราชาวรสฺส ภาวตุ สัพพทา ขอถวายพระพร

ⁱⁱ ธรรมะพีเดีย, ระบบการศึกษาคณะสงฆ์ไทย, <http://www.thammapedia.com>, เข้าถึงข้อมูลวันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๕๔.

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสดับ แล้วทรงโปรดคำถวายพระพรบทนี้ มาก จึงทรงสั่งให้ถือเป็นธรรมเนียม ให้พระสงฆ์ใช้พรบทนี้ถวายพระมหากษัตริย์ ในพระราชพิธีทั้งปวง จนถึงทุกวันนี้ โดยทรงเติมคำว่า ชิว เป็น ชิวตุ เท่านั้น และได้ถือเป็นธรรมเนียมสืบมาว่า พระภิกษุผู้ที่จะถวายอดิเรกได้นั้น ต้องมีสมณศักดิ์เป็นพระราชคณะ จนถึงปี พ.ศ.๒๕๑๐ ทางการคณะสงฆ์จึงได้อนุญาตให้พระครูสัญญาบัตรชั้นเอก ผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระอารามหลวง ซึ่งถือพัดยศเปลวเพลิง เป็นผู้ถวายอดิเรกได้โดยอนุโลม

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีอยู่ ๓ ท่านด้วยกัน คือ

สมเด็จพระสังฆราช (สา) ปุสสเทวมหาเถร วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม กรุงเทพฯ ๖ เป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๙ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ นามเดิม สา ประสูติเมื่อปี พ.ศ.๒๓๕๖ ภูมิลำเนาเดิมอยู่จังหวัดราชบุรี เมื่อปี พ.ศ.๒๓๗๐ อายุ ๑๔ ปี สอบได้ ๒ ประโยค ได้เป็นเปรียญวังหน้า เนื่องจากการสอบพระปริยัติธรรมสมัยนั้น ต้องสอบให้ได้ ๓ ประโยคในคราวเดียวกัน จึงถือว่าสอบได้เปรียญ

ครั้งนั้นสมเด็จพระบวรราชเจ้า กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ ทรงอุปการะพระภิกษุสามเณรที่สอบได้ตั้งแต่ ๒ ประโยค จนกว่าจะสอบได้เปรียญ ๓ ประโยค ดังนั้นผู้ที่สอบได้ ๒ ประโยค จึงเรียกกันว่า เปรียญวังหน้า

เมื่อท่านอายุได้ ๑๘ ปี ได้เข้าสอบอีกครั้งหนึ่ง สอบคราวเดียวได้ ๙ ประโยค เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๗๔ นับเป็นสามเณรเปรียญ ๙ ประโยครูปแรกของกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่ออุปสมบทได้ ๖ พรรษา ได้เป็นพระราชคณะที่พระอมรโมลี ต่อมาได้ลาสิกขาออกไปประกอบอาชีพอย่างคฤหัสถ์

ต่อมาเมื่อปี พ.ศ.๒๓๙๕ เมื่ออายุได้ ๓๙ ปี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดให้ท่านกลับเข้ามาอุปสมบทใหม่ ท่านได้สอบเปรียญ ๙ ประโยคอีกครั้งหนึ่ง จึงมีนามว่า พระมหาสา ปุสสเทโว เปรียญธรรม ๑๘ ประโยค เพราะในสมัยนั้น ภิกษุสามเณรเปรียญ หรือนักธรรมรูปใดลาสิกขาไป เมื่อกลับเข้ามาบวชใหม่ต้องสอบใหม่หมดตั้งแต่ต้น ระเบียบดังกล่าวได้ยกเลิกไป เมื่อปี พ.ศ.๒๔๘๐

สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสสเทโว) ได้รับพระราชทานสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช เมื่อปี พ.ศ.๒๔๓๖ สิ้นพระชนม์ เมื่อปี พ.ศ.๒๔๔๒ พระชนมายุได้ ๘๗ พรรษา เป็นสมเด็จพระสังฆราชได้ ๖ ปี

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (ฉิม) วัดโมลีโลกยาราม ภายหลังย้ายไปอยู่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ท่านแตกฉานในภาษาบาลีมาก ได้แต่งคาถาภาษาบาลีถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีคำขึ้นต้นว่า ยัม เทวมนุสสาน ซึ่งทางคณะสงฆ์ยังคงใช้สวดในพระราชพิธีจนถึงปัจจุบัน

สมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธศิริ) วัดโสมนัสวิหาร ท่านเกิดเมื่อปี พ.ศ.๒๓๔๙ อุปสมบทเมื่อปี พ.ศ.๒๓๖๙ ได้เปรียญ ๙ ประโยค เมื่อปี พ.ศ.๒๓๗๙ ย้ายจากวัดราชาธิวาสไปครองวัดโสมนัส

วิหาร เมื่อปี พ.ศ.๒๓๙๙ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็น ที่พระอริยมุนี เมื่อปี พ.ศ.๒๓๙๙
มรณภาพเมื่อปี พ.ศ.๒๔๓๔ อายุ ๘๖ ปี

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (ศรี โอนิมสิริ) สอบได้เปรียญธรรม ๘ ประโยค ในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นทรงผนวช เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้น
ครองราชย์ พระองค์ทรงมีพระราชดำริว่า ความรู้ของท่านถึงภูมิเปรียญธรรม ๘ ประโยค
จึงพระราชทานเพิ่มเติมให้อีกหนึ่งประโยค รวมเป็น ๙ ประโยค และทรงตั้งให้เป็นพระราชาคณะฤกษ์
ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อปี พ.ศ.๒๓๙๔ ที่พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสม
มามุนี ในปีเดียวกัน ปีต่อมาโปรดให้ท่านเป็นหัวหน้าคณะสมณทูตไปลังกาทวีป และโปรดให้ย้ายจาก
วัดบวรนิเวศไปเป็นเจ้าอาวาสวัดปทุมคงคา

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พ.ศ.๒๔๔๕ สมเด็จพระสังฆราช (อยู่ ญาณทัตถ์) สมเด็จพระสังฆราช องค์ที่ ๑๕ สถิตย้อยู่
วัดสระเกศ ท่านเป็นพระมหาเปรียญที่สอบได้ ๙ ประโยค เป็นรูปแรกในรัชกาลนี้ ที่ได้รับพระมหา
กรุณาธิคุณให้รอลงนามไปส่งถึงพระอาราม และได้ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบต่อมาจนถึงปัจจุบันว่า
ภิกษุสามเณรที่สอบได้เปรียญธรรม ๙ ประโยค ทางสำนักพระราชวังจะจัดรถหลวงนำส่งถึงวัด (ใน
กรุงเทพฯ) ทุกรูป

ท่านได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นที่พระปิฎก เมื่อปี พ.ศ.๒๔๕๑ เป็นสมเด็จพระอริ
ยวงศาตถญาณ สมเด็จพระสังฆราช เมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๖ สิ้นพระชนม์เมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๘ พระชนมายุได้
๘๐ พรรษา

พ.ศ.๒๔๔๕ พระมหาเหรียญ วัดสุทัศน์เทพวราราม ท่านเป็นเปรียญ ๙ ประโยค ของ
สำนักเรียนธรรมวัดสุทัศน์ ฯ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็น พระราชาคณะที่พระศรีสุทิวังค์ เมื่อปี
พ.ศ.๒๔๔๗ มรณภาพ เมื่อปี พ.ศ.๒๔๕๑ อายุ ๓๙ ปี พรรษา ๑๘

พ.ศ.๒๔๔๖ พระมหาไคล อุตโม วัดสุทัศน์เทพวราราม ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็น
พระราชาคณะที่พระอมรเมธาจารย์ เมื่อปี พ.ศ.๒๔๕๒ ถึงแก่มรณภาพ เมื่อปี พ.ศ.๒๔๗๗ รวมอายุ
๕๓ ปี พรรษา ๓๓

พ.ศ.๒๔๔๖ พระมหาอยู่ เขมจาโร (อุดมศิลป์) วัดเทพศิรินทราวาส ได้รับพระราชทาน
สมณศักดิ์เป็น พระราชาคณะที่พระอมราภิกขิต เมื่อปี พ.ศ.๒๔๕๒ ลาสิกขาเมื่อปี พ.ศ.๒๔๕๙ เข้ารับ
ราชการในกรมศึกษาธิการเป็นพนักงานราชบัณฑิต ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระธรรมนิเทศ
ทวยหาญ ได้ออนไปเป็นหัวหน้าอนุศาสนาจารย์ในกองทัพบก เป็นอนุศาสนาจารย์คนแรกของกองทัพ
ไทย จนเกษียณอายุราชการ เมื่อปี พ.ศ.๒๔๘๕

พ.ศ.๒๔๔๗ สมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่ พระศรีวิสุทธิวงศ์ เมื่อปี พ.ศ.๒๔๕๕ เป็นสมเด็จพระวันรัตน์ เมื่อปี พ.ศ.๒๔๘๒

พ.ศ.๒๔๔๘ สมเด็จพระวันรัต (เฟื่อน ดิสสทตฺโต) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่ พระศากยบุตติยวงศ์ เมื่อปี พ.ศ.๒๔๖๔ เป็นสมเด็จพระวันรัต เมื่อปี พ.ศ.๒๔๘๘ ท่านเป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครองรูปแบบแรก ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๔๘๔ ท่านมรณะภาพเมื่อปี พ.ศ.๒๔๙๐ อายุ ๗๒ ปี

พระมหาหรรษ์ พรหมโชติโก ป.ธ.๙ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่พระอมรโมลี เมื่อปี พ.ศ.๒๔๔๙ ได้ลาสิกขาเมื่อปี พ.ศ.๒๔๖๕

พระมหาอำพัน อรุโณ ป.ธ.๙ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่ พระกวีวงศ์ เมื่อปี พ.ศ.๒๔๕๒ ภายหลังลาสิกขาเมื่อใดไม่ปรากฏ

พ.ศ.๒๔๕๑ สมเด็จพระสังฆราช (ปลด กิตฺติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม สอบได้ ป.ธ.๙ ตั้งแต่ครั้งยังเป็นสามเณร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดปรานมาก ทรงให้จัดรถเข้าขบวนแห่มาส่งถึงพระอาราม ต่อมาทรงอุปถัมภ์จัดการให้อุปสมบทเป็นนาคหลวง และได้ถือเป็นธรรมเนียมสืบมาจนถึงปัจจุบันว่า สามเณรรูปใดสอบได้ ป.ธ.๙ ทรงรับสามเณรรูปนั้นไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ ให้เข้าอุปสมบทเป็นนาคหลวงเป็นกรณีพิเศษ ท่านได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็น พระราชาคณะที่พระศรีวิสุทธิวงศ์ เมื่อปี พ.ศ.๒๔๖๖ เป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๑๔ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๓ สอบได้เปรียญธรรม ๙ ประโยค

พ.ศ.๒๔๕๓ พระมหาทวี สุวฑฺฒโน วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม สอบได้เปรียญธรรม ๙ ประโยค เป็นรูปแรกของวัด เมื่ออุปสมบทได้ ๘ พรรษา ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็น พระราชาคณะที่อมรโมลี พรรษาที่ ๑๒ ได้ขอลาสิกขา ออกไปรับราชการที่กระทรวงธรรมการ และกระทรวงการคลังตามลำดับ เป็นกรรมการชำระปทานุกรม (พจนานุกรม) ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น หลวงเทพรัตนานุศิษฐ์ (ทวีธรรมธัช) ยศเป็นรองอำมาตย์เอก

ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๖๙ ทางคณะสงฆ์ได้กำหนดวิธีการสอบเป็นแบบข้อเขียน และเพิ่มเป็นสามวิชาคือ

๑. วิชาเขียนไทยเป็นมคร โดยออกข้อสอบเป็นภาษาไทย ให้ผู้เข้าสอบเขียนตอบเป็นภาษามคร

๒. วิชาแปลไทยเป็นมคร ข้อสอบแปลมาจากภาษามครเป็นภาษาไทย ให้ตอบเป็นภาษามคร

๓. วิชาแปลมครเป็นไทย ออกข้อสอบเป็นภาษามครให้ตอบเป็นภาษาไทย

ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๕๑ จนถึงปี พ.ศ.๒๕๐๒ เป็นเวลา ๕๑ ปี ไม่ปรากฏว่ามีสามเณรรูปใด สอบได้ ป.ธ.๙ เลย

ผู้ที่สอบได้ตั้งแต่เปรียญธรรม ๓ ประโยค ขึ้นไปยังคงเข้ารับพระราชทานประกาศนียบัตร พัตยศเปรียญ และไตรจีวรในพระบรมมหาราชวัง ในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ ก่อนวันวิสาขบูชา ๑ วัน เป็นประจำทุกปี เรียกว่า วันทรงตั้งพระเปรียญ พระภิกษุที่สอบได้ประโยค ป.ธ.๓ แล้ว ถ้ายังไม่ผ่าน พ้นวัน จะยังมิใช่ค่านำหน้าชื่อว่า พระมหาไม่ได้ คงใช้เช่นเดียวกับสามเณร คือ มีคำว่าเปรียญ ตามหลังชื่อ

ตั้งแต่ ปี พ.ศ.๒๔๘๘ เป็นต้นมา มีพระภิกษุสามเณรสอบได้มากขึ้น จึงทรงมอบหมายให้ สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ทรงดำเนินการแทนพระองค์ ยกเว้นผู้ที่สอบได้ ป.ธ.๖ และ ป.ธ.๙ ยังคงโปรดให้เข้ารับพระราชทานประกาศนียบัตร พัตยศเปรียญและไตรจีวร เหมือนเดิม และ ยังคงให้รทหลวงนำเสนอเฉพาะผู้ที่สอบได้ ป.ธ.๙

หลังจากปี พ.ศ.๒๕๑๐ ทางคณะสงฆ์โดยสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินธรมหาเถระ ป.ธ.๙) วัดสามพระยา ครั้นดำรงสมณศักดิ์ที่ พระธรรมปัญญาบดี แม่กองบาลีสนามหลวง ได้จัดให้มีการสอบเปรียญธรรมประโยค ๑ - ๒ อีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่คุณคณะสงฆ์ได้ยกเลิกการสอบประโยค ๑ - ๒ ไปชั่วระยะหนึ่ง

เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงจัดตั้งนักธรรมขึ้นครบทั้ง สามชั้น แล้วในปี พ.ศ.๒๔๕๔ ได้เปิดสอบนักธรรมตรีขึ้นเป็นปีแรก พระปลัดแบน คนฐานภรณ์ อายุ ๒๗ พรรษา ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร สมัครสอบเป็นรูปแรกและสอบได้เป็นรูปแรก ภายหลังท่านได้เป็นที่ พระรัตนธัชมุนี พระราชาคณะชั้นธรรม ต่อมาในปี พ.ศ.๒๔๖๐ ได้เปิดสอบนักธรรมโท พ.ศ.๒๔๖๕ เปิดสอบนักธรรมเอก

ได้มีการจัดให้สอดคล้องกับการศึกษาบาลี เดิมดังที่ได้กล่าวมาแล้วแต่ต้นในเรื่องของนวก ภูมิ มัชฌิมภูมิ และเถรภูมิ จึงนิยมเรียกผู้ที่สอบบาลีได้ ป.ธ.๓ ว่า เปรียญตรี ผู้ที่สอบ ป.ธ. ๔ - ๕ - ๖ ว่า เปรียญโท และเรียกผู้ที่สอบได้ ป.ธ.๗ - ๘ - ๙ ว่า เปรียญเอก

๒.๒ หลักสูตรการศึกษาบาลีในปัจจุบัน

ประโยค ๑-๒ และเปรียญตรีปีที่ ๑-๒ หมวดบาลีศึกษา

๑. วิชาแปลมคธเป็นไทย โดยพยัญชนะและโดยอรรถ หลักสูตรใช้หนังสือ ธรรมปทฎฐกถา ภาค ๑-๔

๒. วิชาบาลีไวยากรณ์ หลักสูตรใช้หนังสือ บาลีไวยากรณ์ประเภทสอบถาม ความจำ

ประโยค ป.ธ.๓

๑. วิชาแปลมคธเป็นไทย โดยพยัญชนะและโดยอรรถ หลักสูตรใช้หนังสือ
ธมมปทฎฐกถา ภาค ๕-๘
๒. วิชาสัมพันธไทย หลักสูตรใช้หนังสือ ธมมปทฎฐกถา ภาค ๕-๘
๓. วิชาบาลีไวยากรณ์ หลักสูตรใช้หนังสือ บาลีไวยากรณ์ ประเภทสอบถาม
ความจำและความเข้าใจประกอบกัน
๔. วิชาบุรพภาค ข้อเขียนภาษาไทย โดยแก้ไขให้ถูกต้องตามระเบียบลักษณะ
วรรคตอน ตัวอักษรตามสมัยนิยม หลักสูตรใช้หนังสือที่ควรรู้ เช่น จดหมายทางราชการ เป็นต้น

ประโยค ป.ธ.๔

๑. วิชาแปลไทยเป็นมคธ หลักสูตรใช้หนังสือ ธมมปทฎฐกถา ภาค ๑
๒. วิชาแปลมคธเป็นไทย หลักสูตรใช้หนังสือ มงคลตฤทธีปนี ภาค ๑

ประโยค ป.ธ.๕

๑. วิชาแปลไทยเป็นมคธ หลักสูตรใช้หนังสือ ธมมปทฎฐกถา ภาค ๒ ถึง ภาค ๔
๒. วิชาแปลมคธเป็นไทย หลักสูตรใช้หนังสือ มงคลตฤทธีปนี ภาค ๒

ประโยค ป.ธ.๖

๑. วิชาแปลไทยเป็นมคธหลักสูตรใช้หนังสือ ธมมปทฎฐกถา ภาค ๕-๘
๒. วิชาแปลมคธเป็นไทย หลักสูตรใช้หนังสือ ตติย-จตุตถ-ปณจกสมนตปาสาทิกา
หมายเหตุ แต่ในการสอบกรรมการจะแปลประโยคที่ออกสอบเป็นความไทยโดยสันทัด
หรืออาจดัดแปลงสำนวนและท้องเรื่อง หรือตัดตอนที่ต่างๆ มาเรียงติดต่อกันเป็นประโยค สอบไล่ก็ได้

ประโยค ป.ธ.๗

๑. วิชาแปลไทยเป็นมคธ หลักสูตรใช้หนังสือ มงคลตฤทธีปนี ภาค ๑
๑. วิชาแปลมคธเป็นไทย หลักสูตรใช้หนังสือ ปฐม-ทุติยสมนตปาสาทิกา

ประโยค ป.ธ.๘

๑. วิชาแต่งฉันทมคธ แต่งฉันทเป็นภาษามคธ ๓ ฉันทใน จำนวน ๖ ฉันท คือ
  - (๑) ปุริยาวัตร
  - (๒) อินทรวีเชียร
  - (๓) อุเปนทรวีเชียร
  - (๔) อินทรวงศ์
  - (๕) วังสัฎฐะ
  - (๖) วสันตดิลก

หมายเหตุ ข้อความแล้วแต่กรรมการจะกำหนดให้

๒. วิชาแปลไทยเป็นมคธ หลักสูตรใช้หนังสือ ปฐมสมนต์-ปาสาทิกา

๓. วิชาแปลมคธเป็นไทย หลักสูตรใช้หนังสือ วิสุทธิมคค

ประโยค ป.ธ.๙

๑. วิชาแต่งไทยเป็นมคธ แต่งมคธจากภาษาไทยล้วนข้อความแล้วแต่กรรมการ
จะกำหนดให้

๒. วิชาแปลไทยเป็นมคธ หลักสูตรใช้หนังสือ วิสุทธิมคค

๓. วิชาแปลมคธเป็นไทยหลักสูตรใช้หนังสือ อภิธมมตถวิภาวินี

(๓) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษานั้น เป็นการศึกษารูปแบบหนึ่งของการศึกษาคณะสงฆ์ เป็นการศึกษาที่รับกำหนดให้มีขึ้นตามความประสงค์ของคณะสงฆ์ ซึ่งมีมูลเหตุสืบเนื่องจากการที่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดตั้งโรงเรียนบาลีมัธยมศึกษาและบาลีวิสามัญศึกษา สำนักเรียนวัด กล่าวคือ ภายหลังจากการที่การศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง คือ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งเปิดดำเนินการมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๔๓๒ และ พ.ศ. ๒๔๘๙ ตามลำดับ ได้เจริญก้าวหน้ามากขึ้น ทางมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงได้จัดแผนกมัธยมขึ้นมาเรียกว่า โรงเรียนบาลีมัธยมศึกษา กำหนดให้มีการเรียนบาลี นักธรรม และความรู้ชั้นมัธยม โดยรับผู้ที่สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ ต่อมาเมื่อโรงเรียนบาลีมัศึกษานี้ ได้แพร่ขยายออกไปยังต่างจังหวัดหลายแห่ง มีพระภิกษุและสามเณรเรียนกันมากทางคณะสงฆ์โดยองค์การศึกษา จึงได้กำหนดให้เรียกโรงเรียนประเภทนี้ใหม่ว่าโรงเรียนบาลีวิสามัญศึกษา สำนักเรียนวัด โดยมติดังขมนตรและกระทรวงศึกษาธิการได้ออกระเบียบกระทรวง ให้โรงเรียนบาลีวิสามัญศึกษาสำนักเรียนวัดเปิดทำการสอนสมทบในชั้นตัวประโยค คือ ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ได้ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นมา และเมื่อสอบได้แล้วก็จะได้รับประกาศนียบัตรจากกระทรวงศึกษาธิการอีกด้วย ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พระภิกษุ และสามเณรนิยมเรียนกันมาก โรงเรียนประเภทนี้จึงแพร่หลายออกไปยังจังหวัดต่างๆ อย่างกว้างขวาง จนทำให้ทางการคณะสงฆ์เกรงว่า การศึกษาธรรมและบาลีจะเสื่อมลง เพราะพระภิกษุสามเณรมุ่งศึกษาวิชาทางโลกมากเกินไปเป็นเหตุให้ต้องละทิ้งการศึกษาธรรมและบาลี แต่ทางการคณะสงฆ์ก็ยังพิจารณาเห็นความจำเป็นของการศึกษาวิชาในทางโลกอยู่ ดังนั้น แม้กองบาลีสนามหลวงสมัยนั้น สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินธโร) จึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีขึ้นโดยมีวิชาบาลี วิชาธรรมและวิชาทางโลก เรียกว่า บาลีศึกษาสามัญและปริทัศน์ศึกษา และได้ประกาศให้เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ พร้อมกับได้ยกเลิกระเบียบของคณะสังฆมนตรีว่าด้วยการศึกษาของโรงเรียนบาลีวิสามัญศึกษา สำนักเรียนวัด และกำหนดให้พระภิกษุ สามเณร เรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ที่คณะสงฆ์ได้จัดตั้งขึ้น แต่ว่าการศึกษาระบบใหม่ไม่เป็นที่นิยมของผู้เรียน พระภิกษุ สามเณรส่วนใหญ่ยังพอใจที่เรียนโดยได้รับ

ประกาศนียบัตรจากกระทรวงศึกษาธิการอยู่ ดังนั้นนักเรียนในโรงเรียนดังกล่าวจึงได้พากันเข้าชื่อเป็นนักเรียนผู้ใหญ่บ้าง ทำให้การศึกษาของคณะสงฆ์ในช่วงระยะนั้นเกิดความสับสนเป็นอันมาก เพื่อสนองความต้องการของผู้เรียน และแก้ไขปัญหาความสับสนในการศึกษาของคณะสงฆ์กับข้อเรียกร้องของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ที่เสนอให้กระทรวงศึกษาธิการเปิดสอนสมทบในชั้นตัวประโยคให้แก่พระภิกษุสามเณร กระทรวงศึกษาธิการจึงประกาศใช้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วย โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาขึ้น เมื่อวันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๑๔ โดยประสงค์ที่จะให้ศึกษาดังกล่าว เป็นประโยชน์ต่อฝ่ายศาสนจักรและฝ่ายอาณาจักร กล่าวคือศาสนาได้ศาสนทายาทที่ดีมีความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างกว้างขวางประพฤติชอบในขณะดำรงอยู่ในสมณเพศ หรือแม้ลาสิกขาบทไปแล้วก็สามารถเข้าศึกษาต่อในสถานศึกษาของรัฐได้ สามารถนำความรู้ไปประกอบอาชีพเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมและประเทศชาติได้เช่นกัน ด้วยเหตุนี้โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาจึงได้ก่อตั้งขึ้น และกระจายอยู่ตามจังหวัดต่างๆ ทั่วประเทศ ซึ่งเป็นที่นิยมของพระภิกษุ สามเณร ที่ขาดโอกาสทางการศึกษาอย่างกว้างขวาง

(๔) มหาวิทยาลัยสงฆ์

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทรงเห็นว่าการศึกษาเป็นสิ่งสำคัญจึงได้ปฏิรูปการศึกษา จัดการเรียนการสอนให้เป็นระบบเหมือนนานาอารยประเทศ ให้ราษฎรทุกคนได้ศึกษาอย่างมีระบบ และสำหรับพระภิกษุสามเณร พระองค์ก็ทรงสนับสนุนให้คณะสงฆ์ได้ศึกษาเล่าเรียน ทั้งด้านพระปริยัติธรรม และวิชาการชั้นสูงสมัยใหม่ควบคู่กันไป ได้ทรงสถาปนามหาธาตุวิทยาลัยขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๙ ได้พระราชทานนามใหม่ว่า “มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” และในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ ก็โปรดให้เปิดขึ้นที่วัดบวรนิเวศวิหารและได้ทรงพระราชทานนามว่า “มหามกุฏราช วิทยาลัย” อย่างไรก็ตามมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่งนี้ได้ดำเนินการมาโดยลำดับแต่ก็ยังไม่ก้าวหน้าถึงขั้นเป็นมหาวิทยาลัย เพิ่งจะมายกระดับการศึกษาขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยในรัชกาลปัจจุบัน นี้เอง โดยเฉพาะเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๒ มหาเถรสมาคมได้ออกคำสั่งมหาเถรสมาคมเรื่องการศึกษา ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ อันเป็นการรับรองว่าการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่งนั้นเป็นการ ศึกษาของสงฆ์อย่างเป็นทางการ

ต่อมา รัฐบาลโดยการยินยอมของรัฐสภา ก็ได้ตราพระราชบัญญัติกำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา พ.ศ.๒๕๒๗ ลงวันที่ ๘ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๒๗ และได้ตราพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เมื่อพ.ศ. ๒๕๔๐ ลงวันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๐ โดยให้มีสถานะเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของ รัฐ และเป็นมหาวิทยาลัยของรัฐที่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากรัฐบาลไทย จัดการเรียนการสอน ตั้งแต่ระดับปริญญาตรีถึงปริญญาเอก เปิดสอนทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์และจัดหลักสูตรทั้งภาค ภาษาไทย

และภาคภาษาอังกฤษ เพื่อผลิตบัณฑิตเป็นสะพานเชื่อมเครือข่ายทั่วโลก แนวโน้มการพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ในอนาคต

ปัจจุบันนี้ การศึกษาในวงการคณะสงฆ์ได้พลิกโฉมหน้าไปอย่างมาก โดยได้มีการจัดการศึกษาสมัยใหม่เพิ่มขึ้นอีก ไม่เหมือนสมัยดั้งเดิมที่เน้นอยู่เฉพาะการศึกษาแผนกนักธรรมและภาษาบาลีเท่านั้น แต่ได้เปลี่ยนมาเป็นระบบการศึกษาในรูปแบบของการศึกษาปริยัติธรรมสายสามัญ และมหาวิทยาลัยระดับอุดมศึกษาขึ้นไป เพื่อเน้นให้พระสงฆ์มีความสมบูรณ์ทางความรู้ในหลาย ๆ ด้าน โดยเน้นในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวต่างประเทศด้วย

ยิ่งขณะนี้ พระสังฆาธิการระดับต่างๆ ได้ตื่นตัวในการศึกษาเพื่อให้ความรู้ด้าน ต่าง ๆ ให้ทันกับเหตุการณ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงได้เปิดหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ปบ.ส.) ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๗ เป็นต้นมา พระสังฆาธิการ ทั่วประเทศได้ศึกษาหลักสูตร ปบ.ส. ๑ ปี และสามารถเข้าเรียนต่อระดับปริญญาตรี และขณะนี้ มี พระสังฆาธิการได้เรียนจบปริญญาตรี และกำลังศึกษาต่อระดับปริญญาโท นับว่าเป็นหลักสูตรที่ทำให้พระสังฆาธิการสนใจและศึกษาเป็นจำนวนมาก

จากการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเบื้องต้น พบว่าขณะนี้สังคมไทยกำลังสนใจเรื่องโครงสร้างการบริหารองค์กรต่าง ๆ และสังคมการศึกษา มีการเปลี่ยนแปลง มีการใช้เทคโนโลยีมากขึ้น กำหนดให้ครูอาจารย์เป็นผู้บริหารมืออาชีพในการ กำหนดวิธีการและเครื่องมือในการวัดจริยธรรม คุณธรรม และวัดคุณภาพทั้งภายในและภายนอก ในการประกันคุณภาพทางการศึกษา ส่วนในการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ ให้ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ต่าง ๆ ให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน เมื่อการศึกษาทางโลกมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และมีความตระหนักที่จะนำศีลธรรมเข้าไปแก้ปัญหของสังคม เช่น รัฐบาลได้ สนับสนุนให้พระเป็นครูสอนศีลธรรมในโรงเรียนทั่วประเทศ เป็นต้น ดังนั้น กระบวนการจัดการ ศึกษาของคณะสงฆ์โดยเฉพาะพระปริยัติธรรมทั้งแผนกบาลีและแผนกธรรม จึงควรที่จะมีการ เปลี่ยนแปลงปรับปรุงให้เข้าเป็นระบบ เพื่อจะได้รองรับเด็กที่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ สามารถ เข้ามาศึกษาในคณะสงฆ์ และสามารถเทียบโอนกันได้ก็จะทำให้เด็กที่มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา อยู่แล้ว ได้ศึกษาทั้งฝ่ายธรรมและฝ่ายโลกควบคู่กันไป และเป็นการสร้างศาสนทายาทและเปิด โอกาสให้เป็นทางเลือกใหม่ในการศึกษาของชาติ เพราะเหตุว่าการเรียนในโรงเรียนทั่วไปนั้นจะมี ปัญหาเรื่องยาเสพติด เรื่องคุณธรรมจริยธรรม ถ้าเข้ามาบวชเรียนในวัด พระจัดการดูแลให้ คือ จัดศาสนศึกษาซึ่งเป็นการจัดการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรที่เข้ามาบวชเรียน เพื่อเป็นทางเลือก หนึ่งของผู้ต้องการให้ลูกของตนเองมีคุณธรรมและจริยธรรม เข้ามาบวชเรียน เพื่อที่จะเป็นพลเมือง ดีของชาติ และรัฐจะต้องให้การสนับสนุนด้านงบประมาณเหมือนโรงเรียนทั่วไป

สิ่งสำคัญ ผู้บริหารคณะสงฆ์ จะต้องเร่งพัฒนาหลักสูตรการศึกษาของคณะสงฆ์ โดยเฉพาะ หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลีให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น ที่สามารถรักษาสาระ

หลักสูตร เดิมไว้และสามารถเทียบโอนผลการเรียนกับการจัดการศึกษาสามัญทั่วไปของรัฐ มิฉะนั้นใน ทศวรรษหน้า คณะสงฆ์จะเกิดวิกฤติขาดแคลนผู้เข้ามาบวชเรียนและสืบต่อพระพุทธศาสนาอย่าง รุนแรง

๒.๖ การศาสนศึกษาในอำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี

๒.๖.๑ การศาสนศึกษาในอำเภอ ชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี นั้น จัดการเรียนการสอน พระปริยัติธรรมแผนกธรรมเป็นหลัก โดยจัดการเรียนการสอนที่สำนักเรียนประจำตำบล มีวัดของเจ้า คณะตำบลแต่ละตำบลเป็นศูนย์กลางการเรียนการสอน ส่วนการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกอื่น ๆ นั้น เป็นการจัดการเรียนการสอนตามอรัญญิก โดยมีเจ้าอาวาสในแต่ละวัดเป็นผู้ให้การสนับสนุน รายชื่อวัด และสำนักสงฆ์ในเขตอำเภอชัยบาดาล ๑๓ ตำบล ๗๘ วัด ๒๐ ที่พักสงฆ์ ดังนี้

(๑) ต.ชัยบาดาล มี ๗ วัด ๒ ที่พักสงฆ์

๑. วัดจันทาราม
๒. วัดไชยดิถีธาราม
๓. วัดเนินศิลาสุวรรณาราม
๔. วัดถนนโค้ง
๕. วัดห้วยนา
๖. วัดลำโกฏิทอง
๗. วัดท่ามะกอกชยากร
๘. ที่พักสงฆ์ชัยบาดาล ป ประสิทธิ์
๙. ที่พักสงฆ์เขาลาภ

(๒) ต.ลำน้ำรายณ์ มี ๖ วัด ๑ ที่พักสงฆ์

๑. วัดลำน้ำรายณ์
๒. วัดอุดมสันติธรรม
๓. วัดเขายายกะตา
๔. วัดโกรกรกฟ้า
๕. วัดคลองนารายณ์
๖. วัดมงคลเทพประสิทธิ์
๗. ที่พักสงฆ์คลองเขว้า
๘. วัดเกาะรัง

(๓) ต.บัวชุม มี ๖ วัด ๔ ที่พักสงฆ์

๑. วัดสิงหาราม
๒. วัดเขาสมโภชน์
๓. วัดชัยกระทิงวราราม

(๔) ต.ชัยตะเคียน มี ๖ วัด ๑ ที่พักสงฆ์

๑. วัดหนองโก
๒. วัดเขาตะแคงสามัคคี
๓. วัดชัยกระโดน
๔. วัดชัยบุญเหลือม
๕. วัดชัยตะเคียน
๖. วัดนาโสม
๗. ที่พักสงฆ์ชัยน้อย

(๕) ต.เกาะรัง มี ๕ วัด ๕ ที่พักสงฆ์

๑. วัดหนองบง
๒. วัดน้อยราษฎร์บำรุง

๔. วัดชัยลังกา

๕. วัดม่วงศิลาทอง
๖. ที่พักสงฆ์หนองปล้อง
๗. ที่พักสงฆ์ชัยกระบอง
๘. ที่พักสงฆ์ชัยหลุม
๙. ที่พักสงฆ์ชัยน้ำหวาน
๑๐. ที่พักสงฆ์พลทรัพย์

(๖) ต.หนองยายโตะ มี ๕ วัด ๑ ที่พักสงฆ์

๑. วัดโพธิ์งาม
๒. วัดเขาตำบล

๔. วัดชัยเค้ามว
๕. วัดลำพญาไม้
๖. วัดรงนกวนราม
๗. ที่พักสงฆ์ป่าศรีมหาโพธิ์วิปัสสนาราม
๘. ที่พักสงฆ์ถ้ำเพชรนาคา
๙. ที่พักสงฆ์ปรางค์เกา
๑๐. ที่พักสงฆ์สามัคคีธรรม

(๗) ต.ท่าดินดำ มี ๕ วัด

๑. วัดท่าดินดำ
๒. วัดท่าแสมสาร
๓. วัดวังตะเคียน
๔. วัดท่าปลวกสูง
๕. วัดโคกสมบุญ

(๘) ต.ท่ามะนาว มี ๕ วัด ๑ ที่พักสงฆ์

๑. วัดหนองปลาไหล
๒. วัดธงชัยวราราม
๓. วัดคลองไทร
๔. วัดสันตะลุง
๕. วัดท่าฉางราษฎร์บำรุง
๖. ที่พักสงฆ์ป่าเนินสวรรค์

(๙) ต.ห้วยหิน มี ๕ วัด ๑ ที่พักสงฆ์

๑. วัดเขากำพำ
๒. วัดห้วยหิน
๓. วัดรัตนราษฎร์บำรุง
๔. วัดนภราษฎร์พัฒนาราม
๕. วัดห้วยดีเลิศศรีโสภณ
๖. ที่พักสงฆ์พุทธมงคล

(๑๐) ต.มะกอกหวาน มี ๖ วัด ๑ ที่พักสงฆ์

๑. วัดอัมพวันนาราม
๒. วัดโคกสอาด
๓. วัดโคกสำเริง

๓. วัดศิริมงคล
๔. วัดบ่อน้ำ
๕. วัดราศรีสว่าง
๖. ที่พักสงฆ์เขาแผงม้า

(๑๑) ต.ศิลาทิพย์ มี ๙ วัด ๒ ที่พักสงฆ์

๑. วัดชัยไพร
๒. วัดชัยยาง
๓. วัดตะเคียนคู่
๔. วัดเขาทางตลาด
๕. วัดเขาสลัดได
๖. วัดชัยผาสุข
๗. วัดสุนทรเทพคีรี
๘. วัดชัยสมบุญ
๙. วัดดงน้อย
๑๐. ที่พักสงฆ์เขาเขียว
๑๑. ที่พักสงฆ์ผาสุวรรณ

(๑๒) ต.นิคมลำนารายณ์ มี ๗ วัด

๑. วัดนิคมพัฒนาราม
๒. วัดบ้านไร่พัฒนาราม
๓. วัดศรีอุบลจันทาราม
๔. วัดพิทักษ์ไทยสุขเจริญ
๕. วัดเนินหาด
๖. วัดคีรีเจริญธรรม
๗. วัดโค้งรถไฟเจริญธรรม

(๑๓) ต.บ้านใหม่สามัคคี มี ๖ วัด ๑ ที่พักสงฆ์

๑. วัดบ้านใหม่สามัคคี
๒. วัดเทพประสิทธิ์
๓. วัดเขาศรีสามัคคี

๔. วัดราษฎร์ศรัทธาธรรม

๔. วัดเขาชันภาครัตนาราม

๕. วัดนารายณ์ทรงธรรม

๕. วัดอุโศกทรงธรรม

๖. วัดโคกมะขามป้อม

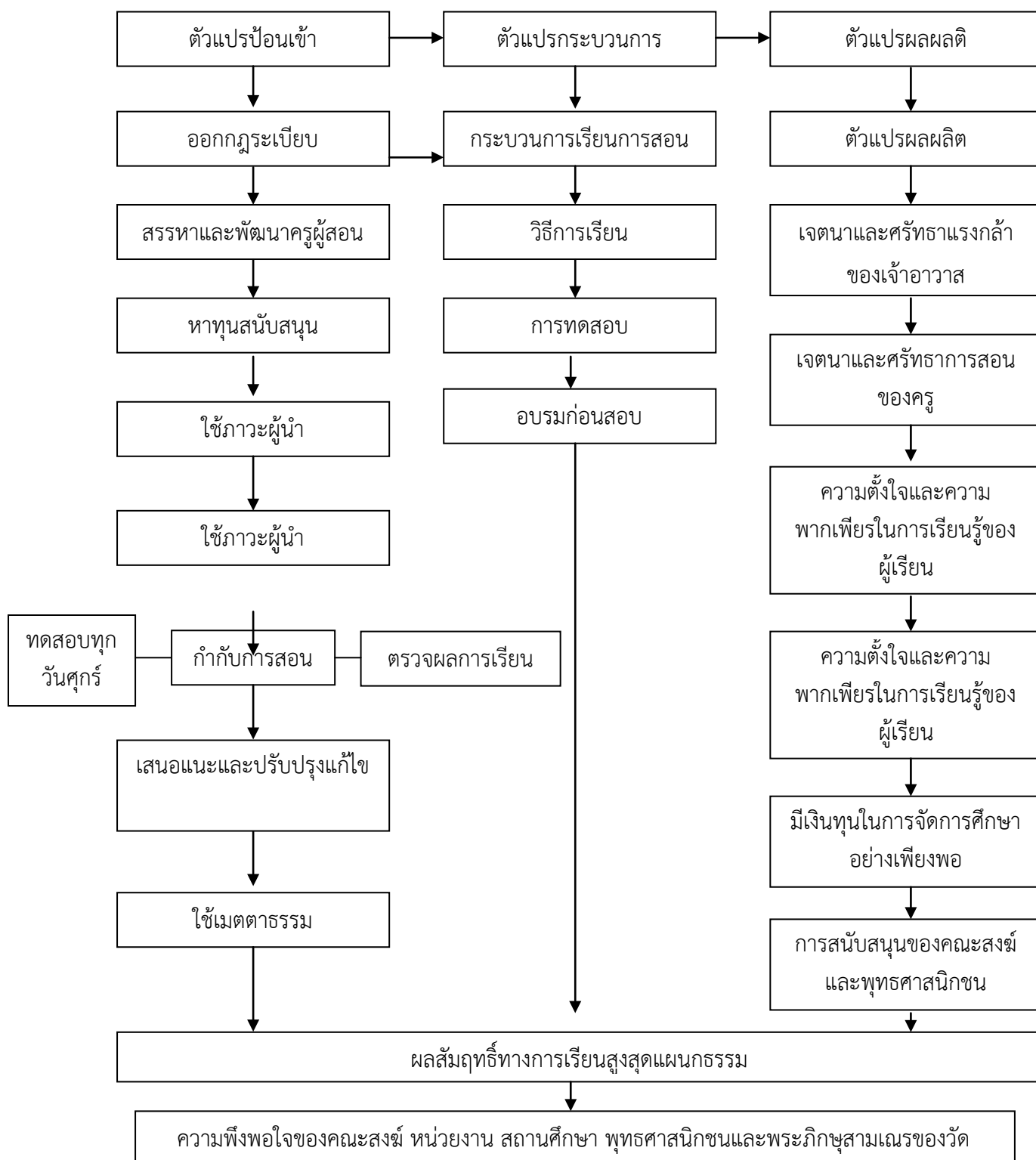
๖. วัดน้อยสามัคคีธรรม

๗. ที่พักระหว่างมะกอกหวาน

๗. ที่พักระหว่างสง่างาม

๒.๖.๒ จัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมเป็นหลัก โดยจัดการเรียนการสอนที่สำนักเรียนประจำตำบล มีวัดของเจ้าคณะตำบลแต่ละตำบลเป็นศูนย์กลางการเรียนการสอนตามยุทธศาสตร์ในการบริหารเพื่อให้ได้ประสิทธิผล ดังจะเห็นได้จาก แผนภาพที่ ๒.๑

ยุทธศาสตร์ในการบริหารเพื่อให้ได้ประสิทธิผล

แผนภาพที่ ๒.๑ แสดงยุทธศาสตร์ในการบริหารเพื่อให้ได้ประสิทธิผล

๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง ประสิทธิภาพการจัดการศาสนศึกษาของพระสังฆาธิการ ในอำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี ผู้ศึกษาได้ค้นคว้างานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นพื้นฐานการศึกษาในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

๒.๗.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการได้มีผู้ศึกษาวิจัยไว้หลายท่าน ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาเป็นแนวทางในการศึกษาและกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยในครั้งนี้ ดังนี้

พระณัฐพล ฐิติธมโม (ปราบพินาศ) ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารวัดโดยการประยุกต์ใช้พรหมวิหาร ๔ ตามความคิดเห็นของพระสงฆ์ในเขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร” จากผลการวิจัยพบว่า การบริหารงานวัดโดยการประยุกต์ใช้พรหมวิหาร ๔ ตามความคิดเห็นของพระสงฆ์ในเขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งมีค่าเฉลี่ย ๔.๒๕ และเมื่อจำแนกเป็นรายด้าน อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยตามค่าเฉลี่ย คือ ด้านบุคลากรด้านสาธารณสงเคราะห์ ด้านสาธารณูปการ ด้านการเผยแผ่ พระพุทธศาสนา ด้านการปกครองศิษย์วัดและด้านการปกครองพระภิกษุ สามเณร ภายในวัดการเปรียบเทียบ พบว่า การบริหารงานวัดโดยการประยุกต์ใช้พรหมวิหาร ๔ ตามความคิดเห็นของพระสงฆ์ในเขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร โดยจำแนกตามคุณลักษณะส่วนบุคคลมีความคิดเห็นแตกต่างกันตามพรรษาและวุฒิการศึกษาบาลี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนพระสงฆ์ในวัดเขตธนบุรีที่มีอายุ วุฒิการศึกษา วุฒิการศึกษานักธรรมต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารงานวัดตามหลักพรหมวิหาร ๔ ของพระสงฆ์ในวัดเขตธนบุรีไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

พระบัณฑิต ญาณธีโร (สุธีระตฤณนา) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ผลการวิจัยพบว่า ภาวะผู้นำตามทฤษฎีตะวันตกที่เหมาะสมในยุคโลกาภิวัตน์ ได้แก่ ทฤษฎีผู้นำเชิงปฏิรูป และภาวะผู้นำตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ หลักปาปนิกรธรรม ๓ หลักอคติ ๔ หลักพรหมวิหารธรรม ๔ หลักสังคหวัตถุธรรม ๔ หลักสัปปุริสธรรม ๗ หลักทศพิธราชธรรม ๑๐ หลักราชสังคหวัตถุ ๔ หลักสาธารณิยธรรม ๖ หลักสังคาลสูตรและหลักอภิธานิยธรรม ๗ ภาวะผู้นำของพระธรรมโกศาจารย์ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ภาค ๒ ทั้ง ๖ ด้านที่โดดเด่น ได้แก่ การมีวิสัยทัศน์และการสร้างแรงบันดาลใจ สอดคล้องกับภาวะผู้นำตามทฤษฎีตะวันตก ได้แก่ ทฤษฎีผู้นำเชิงปฏิรูป และภาวะผู้นำตามหลักธรรม

^{i□} พระณัฐพล ฐิติธมโม (ปราบพินาศ), “การบริหารวัดโดยการประยุกต์ใช้พรหมวิหาร ๔ ตามความคิดเห็นของพระสงฆ์ในเขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

ทางพระพุทธศาสนา คือ หลักปาปนิกรรม ๓ และยังมีหลักธรรมของผู้นำที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ หลักสัปปริสธรรม ๗ หลักพรหมวิหารธรรม ๔ และหลักสังคหัตถุธรรม ๔ ผู้นำองค์กรคณะสงฆ์ไทยสามารถนำภาวะผู้นำของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต) ได้แก่ การมีวิสัยทัศน์และการสร้างแรงบันดาลใจ ซึ่งเป็นภาวะผู้นำที่สอดคล้องกับหลักธรรมที่เกี่ยวกับผู้นำในทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ หลักปาปนิกรรม ๓ หลักสัปปริสธรรม ๗ หลักพรหมวิหารธรรม ๔ และหลักสังคหัตถุธรรม ๔ มาประยุกต์ใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ผู้นำคณะสงฆ์ไทยในระดับต่าง ๆ ควรมีภาวะผู้นำดังกล่าว เพื่อที่จะสร้างวิสัยทัศน์ และสร้างแรงบันดาลใจให้แก่คณะสงฆ์ ได้มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของคณะสงฆ์ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนาสืบไป

พระครูสังฆรักษ์กฤษฎ์ถนอม สุมะโร ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตอำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี” ผลการศึกษาพบว่า ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีค่าเฉลี่ย เท่ากับ ๓.๔๕ และเมื่อจำแนกเป็นรายด้านพบว่า ด้านการปกครองและด้านสาธารณูปการมีประสิทธิภาพอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๕ และ ๓.๕๔ ตามลำดับ ส่วนด้านอื่นๆ ได้แก่ ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ และด้านการสาธารณสงเคราะห์มีประสิทธิภาพอยู่ในระดับปานกลาง

พระมหาอานนท์ อานนโท (นรมาตร์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์ในเขตจังหวัดชุมพรกับการประยุกต์ใช้หลักสิกขาปฏิบัติปริหานิยธรรม ๗” ผลการศึกษาพบว่า การเปรียบเทียบเปรียบเทียบระดับการประยุกต์ใช้หลักสิกขาปฏิบัติปริหานิยธรรม ๗ ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในจังหวัดชุมพร จำแนกตามข้อมูลส่วนบุคคล พบว่า ตำแหน่งพระสังฆาธิการ วุฒิการศึกษาทางธรรม วุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรมและประสบการณ์ในการปฏิบัติหน้าที่พระสังฆาธิการนั้นมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ซึ่งตรงตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนอายุ พรรษา วุฒิการศึกษาสามัญไม่พบความแตกต่าง จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

^{i□} พระบัณฑิต ญาณธีโร (สุธีระตฤณนา), “ภาวะผู้นำของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐประศาสนศาสตร์)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

^{i□} พระครูสังฆรักษ์กฤษฎ์ถนอม สุมะโร, “ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตอำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (การจัดการเชิงพุทธ)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{i□} พระมหาอานนท์ อานนโท (นรมาตร์), “การบริหารกิจการคณะสงฆ์ในเขตจังหวัดชุมพรกับการประยุกต์ใช้หลักสิกขาปฏิบัติปริหานิยธรรม ๗”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐประศาสนศาสตร์)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

อุทัย บุญประเสริฐ ได้ทำการวิจัย เรื่อง การศึกษาแนวทางการบริหาร และจัดการศึกษาของสถานศึกษาในรูปแบบการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School-Based Management: SBM) ผลการวิจัยพบว่า การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน หมายถึง การบริหารและจัดการศึกษาโดยมุ่งกระจายอำนาจไปยังสถานศึกษาให้มากที่สุด โดยแต่ละโรงเรียนมีคณะกรรมการโรงเรียน ซึ่งประกอบด้วยผู้ปกครอง ครู สมาชิกในชุมชน ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้บริหารโรงเรียน มีอำนาจในการบริหารจัดการศึกษาในโรงเรียนให้เป็นไปตามความต้องการของนักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน แนวคิดพื้นฐานนั้นเป็นการกระจายอำนาจจากส่วนกลางไปยังสถานศึกษา โดยเริ่มเกิดขึ้นในประเทศสหรัฐอเมริกาตั้งแต่ค.ศ.๑๙๘๐ เป็นต้นมา หลักการสำคัญคือ

- ๑) หลักการกระจายอำนาจ
- ๒) หลักการมีส่วนร่วม
- ๓) หลักการคืนอำนาจจัดการศึกษาให้ประชาชน
- ๔) หลักการบริหารตนเอง และ
- ๕) หลักการตรวจสอบและถ่วงดุล

รูปแบบการบริหารที่สำคัญมีอย่างน้อย ๔ รูปแบบ ได้แก่

- ๑) รูปแบบที่มีผู้บริหารโรงเรียนเป็นหลัก
- ๒) รูปแบบที่มีครูเป็นหลัก
- ๓) รูปแบบที่ชุมชนมีบทบาทหลัก
- ๔) รูปแบบที่ครูและชุมชนมีบทบาทหลัก

ผลกระทบที่สำคัญในการกระจายอำนาจ ได้แก่ด้านการเมืองการปกครอง นโยบาย การจัดโครงสร้างองค์การ วัฒนธรรมองค์การ งบประมาณการต่อต้านของคนบางกลุ่ม ความพร้อมของหน่วยงานระดับต่าง ๆ คณะกรรมการสถานศึกษาการจัดการเรียนการสอนและเวลา รูปแบบการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานที่เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย คือ รูปแบบที่มีการบริหารจัดการโดยมีชุมชนเป็นหลัก (Community Control SBM) คณะกรรมการประกอบด้วยผู้แทนผู้ปกครอง ผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนครู ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนศิษย์เก่า ผู้ทรงคุณวุฒิ โดยมีผู้บริหารโรงเรียนเป็นกรรมการและเลขานุการคณะกรรมการจะทำหน้าที่คณะกรรมการบริหารมากกว่าเป็นคณะกรรมการที่ปรึกษา^๑

^๑อุทัย บุญประเสริฐ, รายงานการศึกษาแนวทางการบริหารและการจัดการศึกษาในรูปแบบการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน, (กรุงเทพมหานคร : สกศ, ๒๕๔๒).

ทวี เขจรกุล ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทเจ้าอาวาสในการบริหารจัดการวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย” ผลการวิจัยพบว่า เจ้าอาวาส ภิกษุสามเณร และ คณะกรรมการบริหารวัด มีความคิดเห็นต่อระดับปฏิบัติของบทบาทเจ้าอาวาสในการบริหารจัดการวัดตามสถานภาพ ในภาพรวมพบว่า ไม่แตกต่างกัน^{i□}

สรุป การบริหารจัดการ เป็นการทำงานของบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไปที่ร่วมปฏิบัติการให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน ซึ่งต้องอาศัยปัจจัยบุคคลเป็นองค์ประกอบสำคัญ ใช้ทรัพยากรบริหารเป็นองค์ประกอบพื้นฐาน ร่วมมือดำเนินการอย่างมีเหตุผลเพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ

๒.๗.๒) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ได้มีผู้ศึกษาวิจัยไว้หลายท่าน ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาเป็นแนวทางในการศึกษาและกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยในครั้งนี้ ดังนี้

พระมหาขวลิต ขาตเมธี (คงแก้ว) ได้วิจัยเรื่อง บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : ศึกษาเฉพาะกรณี พระสังฆาธิการในจังหวัดภูเก็ต ผลการศึกษาค้นคว้าพบว่า บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในจังหวัดภูเก็ต พบว่า พระสังฆาธิการมีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งมีค่าเฉลี่ย ๓.๔๔ และเมื่อจำแนกเป็นรายด้าน พบว่า พระภิกษุสามเณรมีความคิดเห็นต่อบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในจังหวัดภูเก็ตในด้านการปกครองและด้านการสาธารณูปการ อยู่ในระดับมาก ส่วนด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการศาสนศึกษา ด้านการสาธารณสงเคราะห์ และด้านการศึกษาสงเคราะห์อยู่ในระดับปานกลาง

การเปรียบเทียบความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า พระภิกษุสามเณรในจังหวัดภูเก็ตมีความคิดเห็นแตกต่างกันตามสถานภาพ อายุ จำนวนพรรษา วุฒิการศึกษาสามัญ วุฒิการศึกษาทางธรรม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนพระภิกษุสามเณรที่มีวุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรมต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในจังหวัดภูเก็ต ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้^{i□}

^{i□} ทวี เขจรกุล, “บทบาทเจ้าอาวาสในการบริหารจัดการวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย”, **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๔๗).

^{i□} พระมหาขวลิต ขาตเมธี (คงแก้ว) , “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : ศึกษาเฉพาะกรณี พระสังฆาธิการในจังหวัดภูเก็ต” , **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

พระธนดล นาคสุวณโณ (นาคพิพัฒน์) ศึกษาเรื่องการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์ ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

๑. พระสังฆาธิการในจังหวัดบุรีรัมย์ มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่ามีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในด้านการปกครองอยู่ในระดับมาก ส่วนด้านการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์อยู่ในระดับปานกลาง

๒. ผลการเปรียบเทียบบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่าพระสังฆาธิการที่มีอายุ ตำแหน่งพระสังฆาธิการ จำนวนพรรษา วุฒิการศึกษาทางสามัญ วุฒิการศึกษาทางธรรม วุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรม และประสบการณ์ในการปฏิบัติหน้าที่ของพระสังฆาธิการแตกต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไม่แตกต่างกัน

๓. ข้อเสนอแนะในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์ควร มีการปกครองพระภิกษุ สามเณร ให้ปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด มีกองทุนส่งเสริมด้านการศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณร ให้พระภิกษุ สามเณร เอาใจใส่ต่อกิจกรรม ด้านพระพุทธศาสนา ให้พระภิกษุสามเณร ดำเนินกิจการบางอย่างภายในวัดอย่างเป็นระเบียบ

นอกจากนี้ควรให้พระภิกษุ สามเณร ได้สั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชน ให้พระภิกษุ สามเณร ทำวัดให้เป็นระเบียบ มีแบบแผน ตลอดจนให้พระภิกษุ สามเณร ดูแลสถานที่วัดให้ปราศจากอบายมุข และยาเสพติด^๑

พระปลัดเกียรติศักดิ์ สันทวีวรกุล ศึกษาเรื่องบทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดกระบี่ สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

๑. สถานภาพของพระสังฆาธิการ พบว่า พระสังฆาธิการในจังหวัดกระบี่ส่วนใหญ่ มีอายุ ๖๑ ปีขึ้นไป ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส มีอายุพรรษา ๒๑ พรรษาขึ้นไป มีวุฒิการศึกษาต่ำกว่าชั้นมัธยมศึกษา โดยมีวุฒิในระดับมัธยมศึกษาชั้นเอก และส่วนใหญ่ไม่มีวุฒิทางเปรียญธรรม มีระยะเวลาในการปฏิบัติหน้าที่เป็นพระสังฆาธิการต่ำกว่า ๕ ปีและ ๑๐ ปีขึ้นไป

๒. บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน สรุปได้ดังนี้

๒.๑ ด้านการควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม พบว่า ในภาพรวมมีการปฏิบัติในระดับมากถึงมากที่สุด ได้แก่ การอำนวยความสะดวกแก่พุทธศาสนิกชนในการบำเพ็ญกุศล การบำรุงรักษาวัดให้เจริญก้าวหน้า และเป็นศาสนสถานที่น่าเลื่อมใสศรัทธา การให้การศึกษอบรมแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ และการกำกับดูแลและจัดศาสนสมบัติของวัดให้เป็น

^๑ พระธนดล นาคสุวณโณ (นาคพิพัฒน์), “การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์” , ปริญาพุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

ระเบียบเรียบร้อยและมีความมั่นคงแข็งแรง ส่วนการระงับอธิกรณ์ การวินิจฉัยปัญหาเพื่อยุติเหตุหรือการลงนิคหกรรมมีการปฏิบัติในระดับน้อยถึงน้อยที่สุด

๒.๒ ด้านการศาสนศึกษา พบว่า ในภาพรวมมีการปฏิบัติในระดับปานกลาง ได้แก่ การยกย่องเชิดชูเกียรติผู้สอเบรียญธรรมประโยคต่าง ๆ ได้ และการส่งเสริมให้พระเปรียญธรรมได้เป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์ตามโอกาส ส่วนการสรรหาและพัฒนาครูสอนนักธรรมและบาลีมีการปฏิบัติในระดับน้อยถึงน้อยที่สุด

๒.๓ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ พบว่า ในภาพรวมมีการปฏิบัติในระดับน้อยถึงน้อยที่สุด ได้แก่ การจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมเพื่อส่งเสริมการศึกษาแก่พระภิกษุและสามเณรการจัดตั้งโรงเรียนการกุศลของวัดเพื่อสงเคราะห์เด็กและเยาวชน การจัดตั้งศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์แก่เด็กและเยาวชน และการจัดตั้งศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด

๒.๔ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พบว่า ในภาพรวมมีการปฏิบัติในระดับมากถึงมากที่สุด ได้แก่ การอบรมพระภิกษุสามเณรให้มีสมณสัญญาและอบรมในเรื่องพระธรรมวินัย จรรยาบรรณการปฏิบัติอันเกี่ยวกับพิธีหรือแบบอย่างที่ดี การอบรมทำ วัตรสวดมนต์ตามหลักพระธรรมวินัย และการเผยแผ่ธรรมะ โดยจัดให้มีการเทศน์ การบรรยายธรรมในวันสำคัญทางศาสนา ส่วนการจัดหาเครื่องอุปการณการเรือนแก่นักเรียนที่ยากจนขัดสนได้ยืมเรียน การจัดตั้งห้องสมุดภายในวัดเพื่อประโยชน์ในการศึกษาธรรมบาลีแก่พระสงฆ์และประชาชน และการจัดให้มีพระธรรมทูตหรือธรรมจาริก อบรมสั่งสอนแก่ชาวบ้าน มีการปฏิบัติในระดับน้อยถึงน้อยที่สุด

๒.๕ ด้านการสาธารณูปการ พบว่า ในภาพรวมมีการปฏิบัติในระดับมากถึงมากที่สุด ได้แก่ การขจัดความขัดแย้งระหว่างวัดกับชาวบ้านซึ่งมีสาธารณูปการเป็นเหตุ การดูแลซ่อมแซมและปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุภายในวัดที่ชำ รุดทรุดโทรม และการขอพระราชทานวิสุงคามสีมา ส่วนการก่อสร้างเสนาสนะด้วยการขอเงินงบประมาณอุดหนุนจากราชการ และการจัดงานวัดเพื่อหารายได้บำรุงพระอาราม มีการปฏิบัติในระดับน้อยถึงน้อยที่สุด

๒.๖ ด้านการสาธารณสงเคราะห์ พบว่า ในภาพรวมมีการปฏิบัติในระดับปานกลาง ได้แก่ การสงเคราะห์คนชราหรือคนพิการ การช่วยเหลือผู้ประสบภัยธรรมชาติ และการช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่น ซึ่งเป็นไปเพื่อการสาธารณประโยชน์ ส่วนการป้องกันยาเสพติดให้โทษมีการปฏิบัติในระดับมากถึงมากที่สุด

๒.๗ บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้งด้าน พบว่า พระสังฆาธิการปฏิบัติงานในระดับมากถึงมากที่สุด ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านการควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และด้านการสาธารณูปการ

สำหรับการปฏิบัติในระดับปานกลาง ๒ ด้าน ได้แก่ ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ และด้านการศาสนศึกษา ส่วนด้านการศึกษาสงเคราะห์มีการปฏิบัติในระดับน้อยถึงน้อยที่สุดⁱⁱ

พระมหาคุณ จีรวฑโฒ (จินดาพันธ์) ศึกษาเรื่องการศึกษาศาภาพการบริหารงานการคณะสงฆ์ ของพระสังฆาธิการระดับอำเภอและระดับตำบล ในจังหวัดนครราชสีมา ผลการวิจัย พบว่า

๑. สภาพการบริหารงานการคณะสงฆ์ ของพระสังฆาธิการระดับอำเภอและระดับตำบล ในจังหวัดนครราชสีมา โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง แต่เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ระดับมาก ๓ ด้าน และอยู่ในระดับปานกลาง ๒ ด้าน ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านการวิเคราะห์นโยบาย รองลงมาคือ ด้านการจัดการทรัพยากรมนุษย์และน้อยที่สุด คือ ด้านการจัดการสารสนเทศ

๒. สภาพการบริหารงานการคณะสงฆ์ ของพระสังฆาธิการระดับอำเภอและระดับตำบล ที่มีอายุพรรษาน้อยกว่า ๒๕ พรรษา กับพระสังฆาธิการระดับอำเภอและระดับตำบลที่มีอายุพรรษา ๒๕ พรรษาขึ้นไป โดยภาพรวมและรายด้าน แตกต่างกัน อย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

๓. สภาพการบริหารงานการคณะสงฆ์ ของพระสังฆาธิการระดับอำเภอและระดับตำบล ที่มีระยะเวลาดำรงตำแหน่งน้อยกว่า ๑๐ ปี กับพระสังฆาธิการระดับอำเภอและระดับตำบล ที่มีระยะเวลาดำรงตำแหน่ง ๑๐ ปีขึ้นไป โดยภาพรวมและรายด้าน แตกต่างกัน อย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติⁱⁱ

พระสมุห์ศิริชัย ฐานุตโตโร (เพ็ชรรัตน์) ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ความคาดหวังของครูและผู้ปกครองต่อบทบาทด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโรงเรียนสังกัดเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบุรี เขต ๑” ผลการวิจัยพบว่า ครูและผู้ปกครอง มีความคาดหวังว่า พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนควรแสดงบทบาทในภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๔ และมีความคิดเห็นต่อบทบาทที่เป็นจริงว่า พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนได้แสดงบทบาทโดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๔ ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของครู ผู้ปกครอง ที่มีต่อบทบาทที่คาดหวังในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโรงเรียนสังกัดเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบุรี เขต ๑ จำแนกตามคุณลักษณะส่วนบุคคล พบว่า สถานภาพ เพศ อายุ วุฒิการศึกษา และรายได้ มีผลทำให้ความคิดเห็นของครู

ⁱⁱ พระปลัดเกียรติศักดิ์ สีนทวิวรกุล, “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดกระบี่”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘).

ⁱⁱ พระมหาคุณ จีรวฑโฒ (จินดาพันธ์), “การศึกษาศาภาพการบริหารงานการคณะสงฆ์ ของพระสังฆาธิการระดับอำเภอและระดับตำบล ในจังหวัดนครราชสีมา”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๔๗).

ผู้ปกครอง ที่มีต่อบทบาทที่คาดหวังในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโรงเรียนสังกัดเขตพื้นที่การศึกษา เพชรบุรี เขต ๑ ไม่แตกต่างกัน จึงเป็นการปฏิเสธสมมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้[□]

พระเกษมศักดิ์ วรสุโข (อาสนะทอง) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์” ผลการวิจัยพบว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักการปฏิบัติหน้าที่ของพระสังฆาธิการในอำเภอชุมแสงอยู่ในระดับมากทุกด้าน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเจริญก้าวหน้าที่เป็นไปในทิศทางเดียวกับพุทธจักรและอาณาจักร เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาสังคม ตลอดถึงการพัฒนากุศลกร การศึกษาและอื่น ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับคณะสงฆ์ โดยใช้หลักหน้าที่ของพระสังฆาธิการ ๖ ด้าน คือ การปกครอง การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์^{□□}

พระครูสันติธรรมมาริต (บุญชัย สนติกโร) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จังหวัดราชบุรี” ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดราชบุรี จำแนกตามสภาพส่วนบุคคลโดยรวม พระสังฆาธิการที่มี ตำแหน่งและประสบการณ์ในการปฏิบัติหน้าที่ พระสังฆาธิการ ต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดราชบุรี แตกต่างกัน ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ สำหรับพระสังฆาธิการที่มี อายุ พรรษา วุฒิการศึกษาสามัญ วุฒิการศึกษาทางธรรม และวุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรม ต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดราชบุรี ไม่แตกต่างกัน ซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้^{□□}

พระมหามณเฑียร วรธมโม (ซ้ายเกลี้ยง) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา” ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย ๓.๔๐ และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการศาสนศึกษาและด้านการศึกษาสงเคราะห์อยู่ในระดับปานกลาง สำหรับด้านอื่นๆคือ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการปกครอง ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ อยู่ในระดับมาก ผลการเปรียบเทียบระดับบทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จังหวัดพังงา จำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล คือ ตำแหน่งพระสังฆา

[□] พระสมุห์ศิริชัย ฐานุตโตโร (เพชรรัตน์), “ความคาดหวังของครูและผู้ปกครองต่อบทบาทด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโรงเรียนสังกัดเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบุรี เขต ๑”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{□□} พระเกษมศักดิ์ วรสุโข (อาสนะทอง), “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐประศาสนศาสตร์)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{□□} พระครูสันติธรรมมาริต (บุญชัย สนติกโร), “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จังหวัดราชบุรี”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (การจัดการเชิงพุทธ)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

การ อายุ จำนวนพรรษา วุฒิทางการศึกษาสายสามัญ วุฒิทางการศึกษาทางธรรม และวุฒิทางการศึกษาทางเปรียญธรรม พบว่า พระสังฆาธิการที่มีอายุและจำนวนพรรษาต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนพระสังฆาธิการที่มีตำแหน่ง วุฒิทางการศึกษาสายสามัญ วุฒิทางการศึกษาทางธรรม และวุฒิทางการศึกษาทางเปรียญธรรมต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ □□

จึงสรุปได้ว่า พระสังฆาธิการที่มีอายุ พรรษา และการศึกษาที่สูง จะมีประสิทธิภาพในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ได้สูง ส่วนพระสังฆาธิการที่มีอายุ พรรษา การศึกษาที่แตกต่างกัน ก็ทำให้การบริหารกิจการคณะสงฆ์แตกต่างกันไป ดังนั้นพระสังฆาธิการจะต้องปรับบทบาทในด้านต่าง ๆ ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมให้ได้ พระสังฆาธิการ ต้องมีการพัฒนาตนเองในด้านการศึกษ ด้วยการขวนขวายในหน้าที่ของตน และไม่ลืมที่จะพัฒนาคนอื่นหรือคนในชุมชนในสังคมนั้นด้วย

๒.๗.๓) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศาสนศึกษา

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศาสนศึกษาได้มีผู้ศึกษาวิจัยไว้หลายท่าน ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาเป็นแนวทางในการศึกษาและกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยในครั้งนี้ ดังนี้

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา รายงานการวิจัยเรื่อง รูปแบบการจัดการศึกษา และการเผยแผ่ศาสนาธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา ประเภทการจัดการศึกษาและการเผยแผ่ศาสนาธรรม การจัดการศึกษาเพื่อพระสงฆ์ มีชื่อเรียกอีกอย่างว่า “ศาสนศึกษา” หรือ “พระปริยัติธรรม” ประกอบด้วย ๓ หลักสูตร ได้แก่

๑. หลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกธรรม

๒. หลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกบาลี

๓. หลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ

ในข้อ ๑ และ ข้อ ๒ หลักสูตรในการจัดการศึกษาขึ้นตรงต่อมหาเถรสมาคม เป็นผู้กำหนดหลักสูตร โดยมีผู้รับผิดชอบแต่ละแผนก แผนกธรรมเรียกว่า แม่กองธรรมสนามหลวง รับผิดชอบหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรม จัดรูปแบบการเรียนการสอนการวัดผลประเมินผล แผนกบาลี เรียกว่า แม่กองบาลีสนามหลวง รับผิดชอบหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกบาลี จัดรูปแบบการเรียนการสอนการวัดผลประเมินผล และหลักสูตรข้อที่ ๓ ด้านพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ มีสำนักงานพระพุทธศาสนาเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดหลักสูตร ซึ่งจะเหมือนกับโรงเรียนมัธยมศึกษา

□□ พระมหาผดุงธรรม วรธมโม (ซ้ายเกลี้ยง), “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จังหวัดพังงา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐประศาสนศาสตร์), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

ทั่วไปและนอกจากนี้ยังมีมหาวิทยาลัยสงฆ์ ๒ แห่ง คือมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย □□

พระบุญประทาน ญาณทีโป (ทะปะละ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ ศึกษาปัจจัยนำไปสู่ผลสัมฤทธิ์และความพึงพอใจของนักเรียนต่อการจัดการเรียนการสอนโรงเรียนปริยัติธรรมแผนกบาลี : กรณีศึกษา วัดจองคำ อำเภอเงา จังหวัดลำปาง ปีการศึกษา ๒๕๕๒ ” ผลการศึกษาพบว่า

๑. ปัจจัยนำไปสู่ผลสัมฤทธิ์ต่อการจัดการเรียนการสอนโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีวัดจองคำในด้าน ด้านสภาพแวดล้อม (Context) ด้านปัจจัยนำเข้า (Input) ด้านกระบวนการ (Process) และด้านผลผลิต (Product) โดยรวมอยู่ในระดับมาก

๒. ปัจจัยความพึงพอใจต่อการจัดการเรียนการสอนโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ด้านสภาพแวดล้อมทั่วไปอาคารสถานที่ ด้านบริหารจัดการหลักสูตรเนื้อหา ด้านบุคลากรผู้นำปฏิบัติการสอนของครู และ ด้านการเรียนการสอน โดยรวมอยู่ในระดับมาก □□

พระนิมิต กลิ่นดอกแก้ว ได้ทำการวิจัยเรื่อง สภาพและปัญหาการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ของสำนักศาสนศึกษา ในจังหวัดนครสวรรค์ ผลการวิจัยพบว่า สภาพการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ของสำนักศาสนศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์ อยู่ในระดับมาก ส่วนปัญหาการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ของสำนักศาสนศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์ อยู่ในระดับปานกลาง □□

พระมหาไชยา ขยสิทธิ (แสนแสนยา) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ ศึกษาทัศนคติและความคาดหวังของครูและนักเรียนที่มีต่อพระภิกษุผู้สอนธรรมศึกษา ” ผลการวิจัยพบว่า

(๑) บทบาทและวิธีการสอนของพระภิกษุ

ครูในโรงเรียน มีความคิดเห็นต่อบทบาทของพระภิกษุผู้สอนธรรมศึกษาว่ามีความเหมาะสมในระดับค่อนข้างมาก และมีความคาดหวังต่อพระภิกษุที่ทำการสอนธรรมศึกษาไว้สูงมากในด้านการสอน โดยต้องการให้พระภิกษุใช้สื่อการสอนที่หลากหลาย ไม่เน้นการสอนแบบบรรยายจะทำ

□□ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา , รายงานการวิจัย เรื่อง รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแพร่ศาสนธรรม : ศึกษาเฉพาะกรณี วัดปัญญานันทาราม, (กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๗.

□□ พระบุญประทาน ญาณทีโป (ทะปะละ), “ ศึกษาปัจจัยนำไปสู่ผลสัมฤทธิ์และความพึงพอใจของนักเรียนต่อการจัดการเรียนการสอนโรงเรียนปริยัติธรรมแผนกบาลี: กรณีศึกษา วัดจองคำ อำเภอเงา จังหวัดลำปาง ปีการศึกษา ๒๕๕๒”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** (พระพุทธศาสนา), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

□□ พระนิมิต กลิ่นดอกแก้ว, “สภาพและปัญหาการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมของสำนักศาสนศึกษา ในจังหวัดนครสวรรค์” , **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา** , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี, ๒๕๔๙).

ให้นักเรียนเบื่อธรรมะ และพระภิกษุบางรูปยังมีความไม่พร้อมในการสอนหลายอย่าง เช่น ความรู้ ความแม่นยำในหลักสูตร และความหลากหลายในวิธีการสอนเด็ก

(๒) วิธีการสอนของพระภิกษุ

นักเรียนธรรมศึกษา เห็นว่าวิธีการสอนของพระภิกษุผู้สอนธรรมศึกษามีความเหมาะสมในระดับเหมาะสมค่อนข้างมาก มีความคาดหวังต่อพระภิกษุในด้านการใช้อุปกรณ์การสอนที่หลากหลาย สร้างบรรยากาศในห้องเรียนให้สนุกสนานไม่เครียดกับวิชาการ เปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็น และมีกิจกรรมร่วมกันในการเรียนการสอนวิชาธรรมะ

(๓) หลักสูตรธรรมศึกษา

พระภิกษุผู้สอนธรรมศึกษา มีความเห็นเกี่ยวกับหลักสูตรธรรมศึกษาทั้งในส่วนที่เป็นข้อดีและข้อเสียตามประสบการณ์การสอนไม่แตกต่างกันนักดังนี้

ข้อดี เนื้อหาหลักสูตร สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของหลักสูตรพอสมควร โดยเน้นให้ผู้เรียนมีความรู้ทางด้านทฤษฎีมากกว่าด้านปฏิบัติ ส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักแก้ไขปัญหาและยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และส่งเสริมให้คนเป็นคนดีรู้จักนำความรู้มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันอย่างมาก มีเนื้อหาหลักสูตรที่ทันสมัยเหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน ที่นำไปปฏิบัติสามารถดำรงชีวิตเป็นสุขได้ตลอดชีวิต

ข้อเสีย เนื้อหาวิชาที่ทำการสอนมากเกินไปความต้องการของนักเรียน และมีศัพท์ธรรมะที่ยากเกินความสามารถของนักเรียน ซึ่งมีวุฒิภาวะเพียงชั้นประถมศึกษาเท่านั้น □□

จากข้อความข้างต้นจึงสรุปได้ว่า การศาสนศึกษา หมายถึง การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนาของบรรพชิตและคฤหัสถ์ เป็นกิจการของคณะสงฆ์ประการหนึ่งที่สำคัญยิ่งในอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคมมีความตอนหนึ่งว่า “ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษา” ของคณะสงฆ์ (ม.๑๕ ตรี) และในระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง มหาเถรสมาคมได้กำหนดวิธีดำเนินการควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษาว่า “ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษาให้ดำเนินไปด้วยดี”

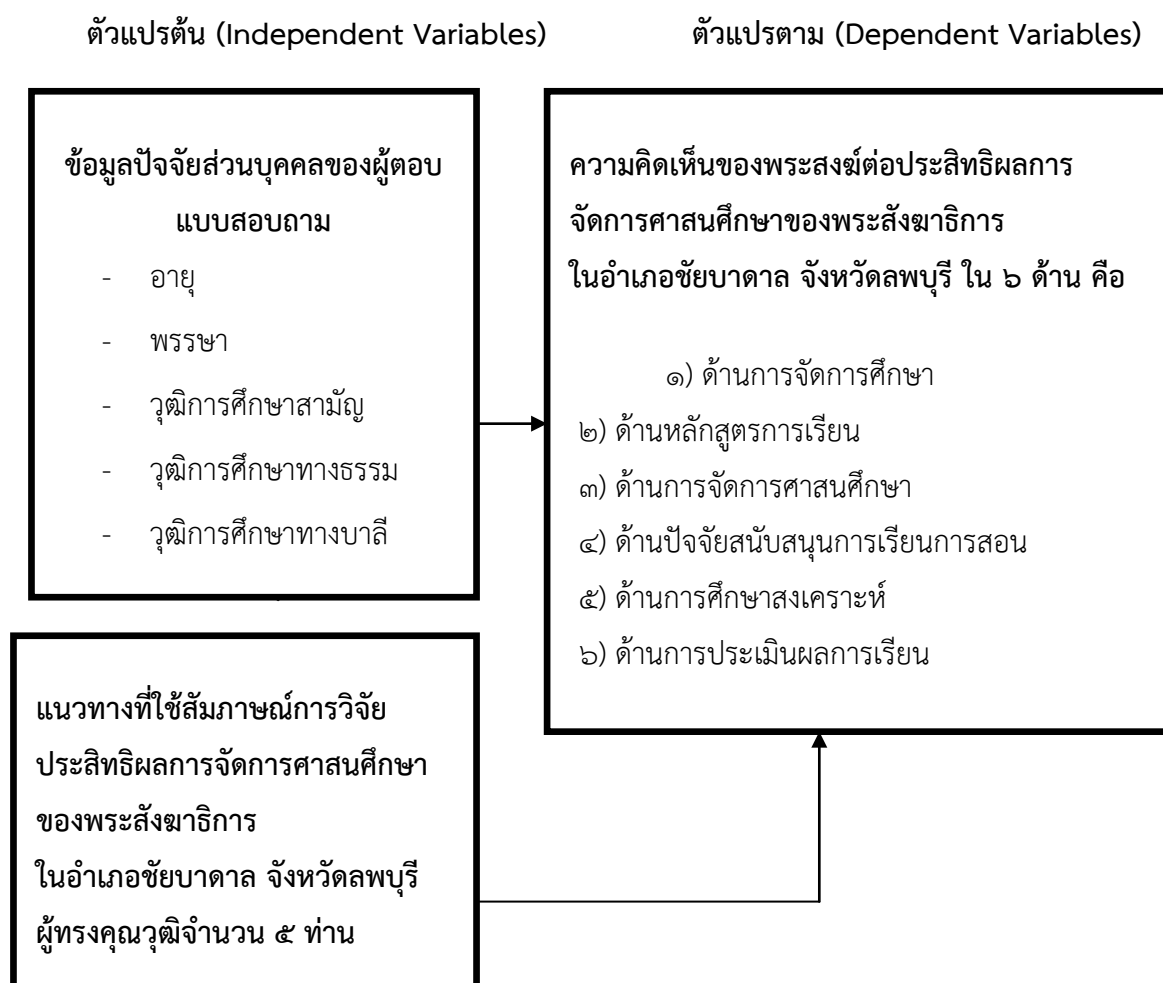
□□ พระมหาไชยา ขยสิทธิ (เสนแสนยา), “ศึกษาทัศนคติและความคาดหวังของครูและนักเรียนที่มีต่อพระภิกษุผู้สอนธรรมศึกษา” , วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗).

๒.๘ กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “ ประสิทธิภาพการจัดการศาสนศึกษาของพระสังฆาธิการ ในอำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี” ผู้วิจัยได้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้

ตัวแปรต้น (Independent Variables) คือ ข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ อายุ, พรรษา, วุฒิการศึกษาสามัญ, วุฒิการศึกษาทางธรรม, วุฒิการศึกษาทางบาลี

ตัวแปรตาม (Dependent Variables) คือ ความคิดเห็นของต่อ ของพระสงฆ์ต่อ ประสิทธิภาพการจัดการศาสนศึกษาของพระสังฆาธิการ ในอำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี โดยจำแนกเป็น ๖ ด้าน คือ ๑) ด้านการจัดการศึกษา ๒) ด้านหลักสูตรการเรียน ๓) ด้านการจัดการศาสนศึกษา ๔) ด้านปัจจัยสนับสนุนการเรียนการสอน ๕) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ๖) ด้านการประเมินผลการเรียน ดังจะเห็นได้จาก แผนภาพที่ ๒.๒

แผนภาพที่ ๒.๒ กรอบแนวคิดในการวิจัย